

Holdninger og holdningsendring til europeisk
integrasjon i Det norske Arbeiderparti og
Labour Party fra 1957 til 1973

Åsmund Skomsvold

Masteroppgave i historie

Våren 2013

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Innholdsfortegnelse

DEL 1 - INNLEDNING	1
1.1 PROBLEMSTILLING	1
1.2 TIDLIGERE FORSKNING	1
1.3 METODE	3
1.4 BEGREPSAVKLARING	4
1.5 FORKORTELSER	5
DEL 2 – FØR SØKNADENE	7
2.1 LABOUR PARTY	7
2.1.1 ECSC	8
2.1.2 EDC	9
2.1.3 EEC OG FTA	9
2.1.4 EFTA	11
2.1.5 HOLDNINGER I LABOUR	12
2.1.6 SOSIALISME	13
2.2 DET NORSKE ARBEIDERPARTI	14
2.2.1 NORDISK SAMARBEID	14
2.2.2 "DEN GRØNNE PLANEN"	16
2.2.3 FTA OG EFTA	17
2.2.4 ARBEIDERPARTIET OG "DE SEKS"	19
2.2.5 ØKONOMI	20
2.2.6 TEGN TIL HOLDNINGSENDRING?	22
2.2.7 ANDRE ÅRSAKER	23
2.3 OPPSUMMERING OG SAMMENLIGNING	24
DEL 3 – DE FØRSTE SØKNADET	26
3.1 LABOUR PARTY	26
3.1.1 NOEN VENNER SEG TIL TANKEN	27
3.1.2 GAITSKELLS PLAN	27

3.1.3 SKEPSISEN VINNER	28
3.1.4 LABOUR SETT FRA KONTINENTET	30
3.2 DET NORSKE ARBEIDERPARTI	30
3.2.1 LÆRDOMMEN FRA EFTA	31
3.2.2 HANDLINGSVEGRING	32
3.2.3 REGJERINGEN BLIR ANBEFALT SØKNAD OM MEDLEMSKAP	34
3.2.4 STORTINGSDEBATTEN 26. APRIL OG DEN NORSKE SØKNADEN	35
3.2.5 MOTSTAND	37
3.2.6 IDEOLOGISK FORSVARLIG?	38
3.3 OPPSUMMERING OG SAMMENLIGNING	40
<u>DEL 4 – DE ANDRE SØKNADER</u>	<u>42</u>
4.1 LABOUR PARTY	43
4.1.1 HOLDNINGER TIL ECC FØR VALGET I 1966	43
4.1.2 DEN ØKONOMISKE SITUASJONEN	44
4.1.3 DEN GEOPOLITISKE SITUASJONEN	45
4.1.4 UTENRIKSDEPARTEMENTETS INNFLYTELSE OVER WILSONS BESLUTNING	47
4.1.5 WILSONS KAMP FOR EN NY SØKNAD	49
4.2 DET NORSKE ARBEIDERPARTI	53
4.2.1 STORTINGSDEBATTEN 11. -13. JULI 1967	54
4.2.2 HOLDNINGSENDRING	59
4.2.3 PÅVIRKNING FRA UTLANDET	61
4.3 OPPSUMMERING OG SAMMENLIGNING	63
<u>DEL 5 - UTFALL</u>	<u>65</u>
5.1 LABOUR PARTY	66
5.2 DET NORSKE ARBEIDERPARTI	68
5.3 OPPSUMMERING OG SAMMENLIGNING	70
<u>DEL 6 - KONKLUSJON</u>	<u>72</u>
<u>LITTERATUR OG KILDER</u>	<u>75</u>

Del 1

Innledning

1.1 Problemstilling

Da Det europeiske økonomiske fellesskap ble opprettet 1957 var standpunktet til de sosialdemokratiske partiene både i Norge og Storbritannia at medlemskap ikke var ønskelig. Likevel sendte både Det norske Arbeiderparti og det britiske Labour Party søknader i løpet av tiåret som fulgte. Jeg vil i denne oppgaven undersøke og drøfte årsakene bak hvorfor partiledelsene i DNA og Labour endret standpunkt. I tillegg til økonomiske og geopolitiske årsaker vil jeg også vurdere hvilken betydning ideologi hadde for deres holdninger til den europeiske integrasjonen, og om konkurransen på det nasjonale plan om velgere og hvorvidt de satt med regjeringmakten eller ikke spilte noen rolle. Hovedtemaet vil være å undersøke i hvor stor grad det faktisk hadde foregått en holdningsendring. Hadde deres oppfattelse av integrasjonsprosessen på kontinentet endret seg i en mer positiv retning, eller var deres medlemskapssøknader kun et resultat av ytre press og begrenset handlingsrom?

1.2 Tidligere forskning

Det er blitt skrevet omfattende om europeisk integrasjon i etterkrigstiden både fra britisk og norsk perspektiv. Tyskeren Wolfram Kaiser er blant de mer velkjente som har tatt for seg Storbritannias forhold til europeisk integrasjon, men han deler interesse med et betydelig antall historikere og statsvitere. Når det gjelder Labour Party sitt standpunkt til EEC i den aktuelle perioden peker de fleste forskere, slik Helen Parr¹ og Alex May² gjør, på Storbritannias økonomiske problemer, amerikansk press og at alternativene til medlemskap ble færre og dårligere. Med det finnes også de som mener forklaringen bør utdypes. Erin Delaney har, for eksempel, argumentert for at fokusendringen innen EF på 1960-tallet, fra kun å være et virkemiddel for økonomisk liberalisering til også kjempe for sosial velferd gjorde at den ideologiske motstanden mot medlemskap innad Labour Party ble svekket.³

¹ Parr, Helen: "Britain, America, East of Suez and the EEC: Finding a Role in British Foreign Policy, 1964-67", *Contemporary British History*, vol.20, nr.2, 2006

² May, Alex: *Britain and Europe since 1945*, Pearson Education Limited 1999: s.41-42

³ Delaney, Erin: "The Labour Party's changing relationship to Europe. The expansion of European social policy", *Journal of European integration history*, vol.8, nr.1, 2002: s.121

Det meste som er skrevet om Labour Party og europeisk integrasjon i denne perioden konsentrerer seg om Harold Wilson og hans regjeringer. Wilsons søknad i 1967, for eksempel, blir behandlet grundig i boken *Harold Wilson and European Integration – Britain's Second Application to join the EEC* (London: Frank Cass Publishers), redigert av Oliver J. Daddow. Men også andre temaer har blitt tatt opp. Den britiske historikeren Peter Catterall har, blant annet, skrevet om Labour i opposisjon i årene 1955-1964, om kontakten med Den sosialistiske internasjonale og hvordan en pro-europeisk fløy vokste opp i disse årene.⁴

Helge Pharo er blant de forskerne som har skrevet mest om hvordan europeisk integrasjon i etterkrigstiden ble møtt av nordmennene. I artikkelen "Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994" argumenterer han for hvordan norsk utenrikspolitikk i etterkrigstiden ble utformet i skjæringspunktene mellom liberalisering og ønsket om vekst og full sysselsetting og mellom de foretrukne globale og nordatlantiske løsninger og den europeiske integrasjonsprosessen som faktisk skjedde.⁵ Dette kommer også frem i bind fem av norsk utenrikspolitisk historie, *Kald krig og internasjonalisering*, hvor Pharo sammen med Knut Einar Eriksen tar for seg norsk utenrikspolitikk i årene mellom 1949-1965. Her skriver de også om hvor lite engasjement som eksisterte for at Norge skulle ta del i integrasjonsprosessene med kontinentet før britene sendte sin første søknad. De påpeker, blant annet, at verken pressen eller de samfunnsvitenskapelige forskningsmiljøene tok opp dette temaet.⁶ De nevner at når Schuman-planen ble lagt frem var utenriksminister Halvard Lange positiv til den som et middel for fred i Europa, men dette var ikke et argument for norsk medlemskap.⁷ Finn Moe og Arne Skaug, også de sentrale arbeiderpartipolitikere, blir også nevnt som positive til europeisk integrasjon allerede på femtitallet, selv om heller ikke de vurderte norsk medlemskap. Innenfor Det norske Arbeiderpartiet var det kun LO-formannen Konrad Nordahl som tok opp spørsmålet, skriver Eriksen og Pharo. For Nordahl var de geopolitiske hensynene viktigere enn de økonomiske.⁸ Det store stemningsskiftet i Arbeiderpartiet, etter danskenes og britenes første søknader, blir derimot forklart med hensynet til eksportnæringene, selv om andre årsaker også blir nevnt og vurdert. Rundt 70

⁴ Catterall, Peter: "Foreign and Commonwealth policy in opposition", i Kaiser, Wolfram Kaiser og Gillian Staerck (red.), *British foreign policy, 1955-64. Contracting options*, Macmillan Press LTD 2000: s.96-97

⁵ Pharo, Helge: "Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994", i Dag Harald Claes og Bent Sofus Tranøy (red.), *Utenfor, annerledes og suveren? Norge under EØS-avtalen*, Fagbokforlaget 1999: s.14-21

⁶ Eriksen, Knut Einar og Helge Pharo: *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965, norsk utenrikspolitisk historie bind 5*, Universitetsforlaget 1997: s.139-10

⁷ Ibid: s.131

⁸ Ibid: s.328-329

prosent av norsk eksport ville gå til EEC om disse landene ble medlemmer på begynnelsen av sekstitallet, påpeker Eriksen og Pharo.⁹

En annen sentral historiker som arbeider innenfor dette temaet er Hans Otto Frøland. I artikkelen "Choosing the periphery: the political economy of Norway's European integration policy, 1948-73" redegjør han for sitt syn på at det eksisterer tre forskjellige perspektiver innenfor studiet av forholdet mellom Norge og integrasjonsprosessene i Vest-Europa: geopolitiske utfordringer, nasjonale begrensninger og økonomisk modernisering. I følge Frøland vokste perspektivet som vektlegger geopolitiske utfordringer frem blant forskere knyttet til Arbeiderpartiet etter at den første EEC-søknaden ble sendt i 1962. I følge dette perspektivet ble Norges europapolitikk i stor grad utformet ut ifra erkjennelsen om at Norge var et lite land under den nordatlantiske sikkerhetsparaplyen, og at handlingsrommet derfor stor grad ble bestemt av hva som skjedde utenfor landets grenser. Frykten for isolasjon var viktigere enn ønsket om å bli inkludert. Det andre perspektivet, hvor nasjonale begrensninger blir vektlagt, vokste opp etter folkeavstemmingen i 1972, skriver Frøland. Innenfor denne retningen lå fokuset på motstandsbevegelsen, og hvordan de hadde klart å hinne medlemskap i mot de styrendes ønsker. Det siste perspektivet vektlegger Norges behov for økonomisk modernisering. I følge Frøland duket ikke argumentasjon i denne retningen opp før på midten av åttitallet. Frøland mener at alle tre perspektivene er fruktbare, men at det geopolitiske perspektivet tar feil når det blir hevdet at frykten for å stå utenfor var viktigere enn ønsket om å komme innenfor. Norsk europapolitikk ble utformet i jakten på kompromisser mellom Norges motstridende økonomiske interesser, hevder Frøland.¹⁰

1.3 Metode og struktur

Jeg har i denne oppgaven tatt utgangspunkt i den eksisterende litteraturen og vurdert de ulike standpunktene mot hverandre. Jeg har sett på holdninger både i den britiske og norske befolkningen og i Labour og Det norske Arbeiderparti, men konsentrert meg først og fremst om holdningene i partiledelsene. Jeg har gitt et særlig fokus på Harold Wilson og Trygve Bratteli og har i den forbindelse vurdert hvordan deres uttalelser, både hva de selv har skrevet og taler de har gjort, i løpet av oppgavens tidsperiode samsvarer med litteraturen.

Jeg har valgt å disponere oppgaven kronologisk fremfor rent tematisk. Årsaken til dette er at oppgaven tar for seg endring og at det derfor vil være hensiktsmessig å vise

⁹ Ibid: s.338

¹⁰ Frøland, Hans Otto: "Choosing the periphery: the political economy of Norway's European integration policy, 1948-73", *Journal of European integration history*, vol.7, nr.1, 2001: s.78-85

holdningene separat i ulike tidsperioder for deretter å sammenligne dem. Dette er også årsaken til at jeg har valgt et såpass langt tidsrom, da jeg mener betydelig holdningsendring må ha krevd en viss tidslengde. I Del 2 av oppgaven, som følger denne innledningen, tar jeg for meg bakgrunn og opprettelsen av EEC. Del 3 tar for seg perioden rundt de første søknadene i 1961-62, mens Del 4 konsentrerer seg om perioden rundt søknadene i 1967. Del 5 er kortere enn de andre delene og tar for seg utviklingen frem til utvidelsen av EF i 1973.

I hver del starter jeg med å redegjøre og drøfte situasjonen i Labour Party, før jeg vender blikket mot Det norske Arbeiderparti. Årsaken til dette er at hendelsene i Norge i stor grad var et reaksjon på hva som foregikk i Storbritannia. Hver del avsluttes med en oppsummering hvor jeg også sammenligner partiene med hverandre.

1.4 Begrepsavklaring

Statsvitere har brukt mye energi på å diskutere hva som er den vitenskapelig mest hensiktsmessige definisjonen av integrasjon. Ernst Haas definerte det som ”prosessen hvor politiske aktører i flere forskjellige nasjonale settinger blir overtalt til å endre sine lojaliteter, forventninger og sin politiske aktivitet til et nytt midtpunkt hvis institusjoner innehar eller krever jurisdiksjon over de tidligere eksisterende nasjonalstater. Resultatet av politisk integrasjon er et nytt politisk fellesskap lagt over de eksisterende.” Michael Stodges på sin side definerte det som ”formasjonen av nye politiske systemer utifra tidligere separate politiske systemer”, mens William Wallace mente det var ”opprettelsen og opprettholdelsen av intens og mangfoldig samhandling blant tidligere uavhengige enheter.”¹¹ Karl W. Deutsch mente det best kan beskrives slik: ”integrasjon er oppnåelse innen et avgrenset territorium av en fellesfølelse og oppnåelse av institusjoner og fremgangsmåter sterke nok og utbredte nok til for en lengre tid sikre forventninger om forandringer av sosiale problemer innen befolkningen uten å ty til voldelige midler.”¹² Essensen er den samme i alle disse definisjonene, og da jeg ikke kan se at forskjellene har noe å si for å min oppgave har jeg valgt å bruke den mest lettforståelige definisjonen jeg har funnet som er Dag Harald Claes og Tor Egil Førlands definisjon om at integrasjon er prosessen der suverenitet overføres fra nasjonale myndigheter til fellesskapsorganer.¹³

¹¹ Rosamund, Ben: *Theories of European Integration*, Palgrave Macmillan 2000: s.12-13

¹² Vefald, Olav: *Stortingets diskusjon av Norges forhold til EEC*, Magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1971: s.3

¹³ Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland: *Europeisk integrasjon*, Gyldendal Akademisk 2007: s.14

Integrasjonen i Europa har skapt økonomiske samarbeid på ulike nivåer. I et *frihandelsområde* er all toll og alle import- og eksportkvoter avskaffet mellom medlemslandene, men i motsetning til i en *tollunion* står de fritt til å fastsette sine egne tollsatser og kvoter overfor resten av verden. I et *fellesmarked* er alle politiske og økonomiske hindringer for handel med varer og tjenester samt hindringer for fri bevegelse av personer og kapital mellom medlemslandene fjernet. I en *økonomisk og monetær union* har de nasjonale valuter blitt erstattet av en felles valuta, og medlemslandene fører en nærmest identisk økonomisk politikk.¹⁴

1.5 Forkortelser

Benelux	Belgia, Nederland og Luxemburg
CAP	Common Agricultural Policy / Den felles landbrukspolitikk
DNA	Det Norske Arbeiderparti
ECSC	European Coal and Steel Community / Den europeiske kull- og stålfelleskap
EDC	European Defence Community / Det europeiske forsvarsfelleskap
EEC	European Economic Community / Det europeiske fellesmarked
EF	Det europeiske fellesskap
EFTA	European Free Trade Association / Det europeiske frihandelsforbund
Euratom	European Atomic Energy Community / Det europeiske atomenergifellesskap
FN	Forente nasjoner
FTA	Free Trade Area / Frihandelsområdet
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade / Generalavtalen om tolltariffer og handel
GITA	going it alone
NAFTA	North Atlantic Free Trade Area / Det nordatlantiske frihandelsområdet
NATO	North Atlantic Treaty Organization / Det nordatlantiske forsvarsforbundet

¹⁴ Ibid: s.60

NEC	National Executive Committee
NORDØK	nordisk tollunion
LO	Landsorganisasjonen i Norge
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development / Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling
OEEC	Organization for European Economic Cooperation / Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid
SACEUR	Supreme Allied Commander Europe
SAMAK	Den Nordiske Samarbeidskomiteen
SAS	Scandinavian Airlines System
SF	Sosialistisk Folkeparti
SI	Den sosialistiske internasjonale
SP	Senterpartiet
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands / Det tyske sosialdemokratiske parti
TUC	Trade Union Congress
UiO	Universitetet i Oslo
UNISCAN	Den britisk-skandinaviske samarbeidskomiteen

Del 2

Før søknadene

9. mai 1950 presenterte Frankrikes utenriksminister Robert Schuman en plan for at fransk og tysk kull- og stålproduksjon skulle underlegges en felles overmyndighet. De andre europeiske landene var velkomne, så lenge de allerede i starten av forhandlingene forpliktet seg til å avgi suverenitet til overmyndigheten. Schuman-planen resulterte i opprettelsen av Det europeiske kull- og stålfelleskap (ECSC) da ”de seks” (Frankrike, Tyskland, Italia, Belgia, Nederland og Luxembourg) undertegnet Paris-traktaten 18. april året etter. Med opprettelsen av ECSC var grunnsteinen for den europeiske integrasjonen lagt.¹⁵

Integrasjonsprosessen i Europa var i høy grad drevet fremover av amerikansk press. USA ønsket et rikt og sterkt Europa av handelsmessige årsaker, og som følge av frykten for kommunistene. Amerikanerne så med redsel på de sterke kommunistpartiene i særlig Frankrike og Italia, og på potensiell vekst for kommunistiske partier i andre vesteuropeiske land hvor de var relativt svakere, men langt fra uten betydning. I tillegg kom presset fra Sovjetunionen. De var støttespillere for de vesteuropeiske kommunistpartiene, og representerte en ytre trussel i grensestater og som okkupasjonsmakt i Tyskland. Da amerikanerne lanserte Marshallhjelpen gjorde de det klart at økt samarbeid var et krav for at landene skulle motta hjelpen. Amerikanerne opprettholdt dette presset gjennom femtitallet og inn på sekstitallet.¹⁶

I denne delen av oppgaven vil jeg redegjøre for utviklingen av den europeiske integrasjonen på femtitallet, hvilke holdninger lederskapet i Labour Party og Det Norske Arbeiderparti hadde til den, og hvilken betydning geopolitiske, økonomiske og ideologiske hensyn var utslagsgivende for de to landenes posisjonering.

2.1 Labour Party

I 1945 vant Labour makten i Storbritannia og Clement Attlee ble britisk statsminister. Partiet gav sin støtte til den økonomiske rekonstruksjonen av Vest-Europa og gjenopprettelsen av demokratisk kapitalisme gjennom Marshallplanen og NATO-alliansen. Men de motsatte seg

¹⁵ Claes og Førland 2007: s.44

¹⁶ Ibid: s.24

overnasjonal utvikling, spesielt hvis det svekket nasjonal kontroll over sterlingområdet eller styringen av den nasjonale økonomi.¹⁷

2.1.1 ECSC

Labour sin motstand mot at integrasjonsprosessen i Europa skulle utvikles i overnasjonal retning ble underminert av Schuman-planen. De kunne ikke godta Schumans krav om å overføre suverenitet til overmyndigheten. Det var derfor ingen overraskelse at de valgte å holde seg utenfor. Storbritannia var Europas største kull og stålprodusent, men eksporten var rettet mot sterlingområdet og USA. Kun fem prosent av ståleksporten gikk til ”de seks”.¹⁸ I tillegg hadde kullindustrien i Storbritannia nylig blitt nasjonalisert, og en Labour-regjering ville møte sterk motstand fra resten av partiet og fra fagforeningene hvis de så ut til å svekke den nasjonale kontrollen.¹⁹

Valget om å stå utenfor ECSC skapte en viss frykt for at britenes internasjonale økonomiske og utenrikspolitiske innflytelse ville bli svekket. Men Labour møtte lite kritikk fra opposisjonen og næringslivsinteresser for valget de hadde gjort. Samtidig ble ikke opprettelsen av ECSC tatt veldig tungt, da den skapte optimisme for at forholdet mellom Frankrike og Tyskland kunne bedres.²⁰

Labour mistet makten til the Conservative Party i 1951. Etter et nytt valgnederlag i 1955 gikk Clement Attlee av som partileder og ble etterfulgt av Hugh Gaitskell. Labour ble sittende i opposisjon helt til Harold Wilson vant regjeringmakten i 1964. Regjeringsbyttet betydde ingen omfattende endring av britisk europapolitikk i første omgang. De konservative delte Labours skepsis mot overnasjonalitet og de veide den økonomiske og politiske betydningen av kontinental-Europa kontra Samveldet og Nord-Atlanteren relativt likt. Britene var for eksempel ikke interessert i ”Den grønne planen”. Jordbruksnasjonene på kontinentet hadde under første halvdel av femtitallet samtaler om å opprette en overnasjonal europeisk jordbruksorganisasjon for å utvikle felles retningslinjer for jordbrukspolitikken, en næring sterkt preget av nasjonale reguleringer. Britene derimot, som importerte jordbruksvarer billig fra Samveldet, ønsket ikke etablering av en overnasjonal myndighet, men heller at uenigheter om jordbrukspolitik mellom stater skulle fortsette å bli diskutert innenfor Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid (OEEC). OEECs ineffektivitet på dette området hadde vært

¹⁷ Newman, Michael: “The British Labour Party”, i Richard T. Griffiths (red.), *Socialist parties and the question of Europe in the 1950's*, E.J. Brill 1993: s.162-163

¹⁸ Claes og Førland 2007: s.48

¹⁹ Newman 1993: s.165

²⁰ Ibid: s.164

en av årsakene til at Frankrike i 1950 hadde kommet med forslaget om en egen jordbruksorganisasjon.²¹

2.1.2 EDC

For Labour medførte tapet av regjeringmakten at interessen for integrasjonsprosessen var begrenset resten av femtitallet.²² 27. mai 1952 underskrev ”de seks” en traktat i Paris om å opprette et europeisk forsvarsfelleskap. Planen var at det skulle dannes en felles hær bestående av tropper fra medlemslandene, styrt av kommissærer omtrent som ECSCs overmyndighet. USA og Storbritannia skulle ikke være en del av Det europeiske forsvarsfelleskap (EDC), men det skulle eksistere en forsvarspakt mellom EDC og NATO, og i krig ville Supreme Allied Commander Europe (SACEUR), NATOs øverstkommanderende for styrker i Europa, i tillegg fungere som øverstkommanderende for EDCs tropper. Et av de mest kontroversielle aspektene ved traktaten var at den åpnet for vesttysk gjenopprustning. Amerikanerne var sterke tilhengere av planen da den ble sett på som et ledd i å styrke Vest-Europas evne til å forsvare seg mot Sovjetunionen, og den konservative regjeringen i Storbritannia gikk derfor med på å støtte den. Britene gikk også med på å delta som observatører i EDCs organer og plassere en britisk divisjon i Europahæren.²³ Labour fryktet tysk gjenopprustning, men samtykket med da utenriksminister, senere statsminister fra 1955 til 1957, Anthony Eden om at støtte til EDC var nødvendig for å imøtekomme amerikanerne. Men fransk motstand førte til at det aldri ble noe av EDC. Planen døde da den franske nasjonalforsamlingen avviste den i august 1954. I Storbritannia ble EDCs endelikt møtt med lettelse i begge partier, og mange håpet at den overnasjonale utviklingen hadde blitt stanset. Labours partidelegater i Strasbourg ble oppfordret til å fremme ideen om at Europarådet skulle gjenoppta rollen som paraplyorganisasjon for alle vesteuropeiske mellomnasjonale institusjoner for slik å underordne ”de seks” i en organisasjon hvor britene hadde innflytelse.²⁴

2.1.3 EEC og FTA

Sammenbruddet for EDC og avslutningen av handelsforhandlingene mellom ECSC og Storbritannia myket opp forholdet mellom øystaten og kontinentet. At ”Den grønne planen” heller aldri ble realisert må også ha hjulpet til å roe gemyttene. Men ved utenriksministermøtet i Messina i juni 1955 ble britenes håp om at integrasjonsprosessen ikke lenger ville gå i en føderalistisk retning slukket. Møtet resulterte i en erklæring om at man

²¹ Eriksen 1997: s.135

²² Newman 1993: s.163-164

²³ Claes og Førland 2007: s.53-54

²⁴ Newman 1993: s.167

skulle undersøke muligheten for å danne et europeisk økonomisk felleskap gjennom etableringen av en tollunion og et fellesmarked.²⁵

Britisk medlemskap i en tollunion med kontinentet ville ikke få utelukkende negative konsekvenser. 13 prosent av britisk eksport av industrivarer gikk til ”de seks”, og ved avskaffelsen av toll og restriksjoner var det forventet at andelen ville stige. Men de negative konsekvensene ble ansett som betydelig større enn de positive, da først og fremst følgene for handelen med Samveldet. Ikke bare ville britisk medlemskap heve prisen på råvare- og jordbruksimport, som de nå importerte tollfritt og billig fra Samveldet, men det var Samveldet som var grunnlaget for britenes innflytelse på den internasjonale arena og de hadde sterke følelsesmessige bånd til landene som tidligere hadde utgjort deres imperium. Britene vegret seg mot enhver svekkelse av disse båndene. De antok også at uenighetene mellom statene på kontinentet ville føre til at forhandlingene var dømt til å mislykkes, slik EDC hadde mislyktes. Regjeringen tok derfor aldri noe virkelig initiativ til å undersøke muligheten for britisk medlemskap, og de trakk seg fra forhandlingene i november 1955.²⁶

Men det ble aldri noen kollaps i forhandlingene, og britene begynte derfor å undersøke hvordan de kunne påvirke integrasjonsprosessen til å ta en, for dem, mer gunstig retning. De likte ikke tanken på en ekskluderende handelsblokk i Europa med felles tollmurer mot resten av verden, og de begynte å undersøke muligheten for å i stedet danne et frihandelsområde for industrivarer (FTA) bestående av landene i OEEC. OEEC-landene gav varierende reaksjoner på britenes forslag. De nordiske landene var blant de mest positive, og Beneluxlandene med sin lave toll (et hett stridsemne i forhandlingene om en tollunion) samt frihandelskreftene i den tyske regjeringen gav også signaler om at de kunne være med på notene. De store jordbrukseksporterende landene derimot, spesielt Frankrike, likte ikke tanken på et system hvor britenes industrieksport fikk fri tilgang til det europeiske markedet, mens deres jordbrukseksport ikke mottok noen slike fordeler i det britiske markedet. Det var åpenbart at forslaget var utformet først og fremst for å fremme britiske interesser. Det var heller ikke vanskelig å gjennomskue at britene hadde utviklet forslaget for å forhindre at integrasjonsprosessen fortsatte i det føderalistiske sporet påbegynt i Messina.²⁷

Men ”de seks” lot seg ikke avspore, og i mars 1957 trosset de britenes forventninger da de undertegnet Romtraktaten. Det europeiske økonomiske felleskap (EEC) var et faktum.

²⁵ Claes og Førland 2007: s.63

²⁶ Griffiths, Richard T. og Stuart Ward: ”The end of a thousand years of history: The origins of Britain’s decision to join the European Community, 1955-61”, i Griffiths, Richard T. og Stuart Ward (red.), *Courting the common market: the first attempt to enlarge the European Community*, Lothian Foundation Press 1996: s.9-11

²⁷ Ibid 1996: s.11

Opprettelsen av EEC skapte en viss frykt i Storbritannia for de økonomiske følgene ved å stå utenfor, og både Labour og de konservative ønsket at det skulle forhandles frem et tett samarbeid med organisasjonen.²⁸ Harold Macmillan, som hadde overtatt etter Eden som statsminister i den konservative regjeringen i etterkant av Suez-krisen, hadde uten hell forsøkt å få ”de seks” til å vente med å ta beslutninger som ville påvirke både FTA og EEC før disse kunne diskuteres i felleskap. Dermed måtte FTA forhandles separat mens ”de seks” allerede var kommet frem til enighet om EEC.²⁹

FTA forhandlingene startet høsten samme år. Britene gav ingen signaler om at de var villige til å endre sitt standpunkt når det kom til jordbruk, men de åpnet for å gi FTAs institusjoner betydelig styrke og var villige til å utvide avtalen til å inneholde flere av områdene som var dekket i Romatraktaten. Likevel møtte de liten samarbeidsvilje fra ”de seks”. Å sikre opprettelsen av EEC ble sett på som langt viktigere enn opprettelsen av FTA. Forhandlingene om jordbruk mellom Frankrike og Storbritannia så ikke ut til å komme noen vei, og det var Frankrike som lyktes i å vinne sympatien fra de andre EEC-landene. Ved å vise til hvor vanskelig det ville være å ratifisere en avtale i det franske parlamentet som var ugunstig for franske bønder gjorde de en intern svakhet til en styrke under forhandlingene. I begynnelsen oppfordret USA partene til å opprettholde samtalene, men de gav etter hvert signaler om at de ikke ville gi støtte til forslag som ville true fullbyrdelsen av Romatraktaten. Sammenlignet med EEC ville FTA skape en mer omfattende diskriminering mot amerikansk handelsnæring og den manglet de politiske fordelene. 14. november 1958 erklærte Frankrike at de kom til å trekke seg fra forhandlingene. FTA lå dødt.³⁰

2.1.4 EFTA

Det hadde allerede før FTA mislyktes blitt lagt frem forslag om å danne et mindre frihandelsområde. Det var særlig Sverige og Sveits som hadde luftet ideen da de fryktet økonomisk isolasjon som følge av deres nøytralitetspolitikk.³¹ Men britene ønsket ikke å gi ideen for mye oppmerksomhet mens FTA-forhandlingene fortsatt foregikk. Da disse kollapset begynte landene utenfor EEC å vurdere dem igjen. Det var ulike standpunkter i den britiske regjeringen. De ønsket ikke at de andre landene skulle inngå separate handelsavtaler med EEC, og muligheten for at de nordiske landene ville danne en egen tollunion ulmet i bakgrunnen. Opprettelsen av et frihandelsområde ville hindre dette. Samtidig var lederne i

²⁸ Newman 1993: s.169

²⁹ Griffiths og Ward 1996: s.12

³⁰ Ibid: s.14-16

³¹ Eriksen og Pharo 1997: s.309

Samveldet imot ideen, og det var uklart hva slags jordbruksavtale Storbritannia var nødt til å inngå for å blidgjøre danskene. Men valgmulighetene hadde begynt å skrumpe inn, og i mai 1959 åpnet regjeringen for å begynne forhandlinger.³²

De relativt smertefrie forhandlingene mellom ”de ytre syv”, Storbritannia, Østerrike, Sveits, Portugal, Sverige, Danmark og Norge ble avsluttet i Stockholm og fullendt 4. Januar 1960 med opprettelsen av Det europeiske frihandelsforbund (EFTA). EFTA var ikke en overnasjonal organisasjon slik som EEC, men mellomstatlig. Og som frihandelsområde, i motsetning til en tollunion, beholdt hvert medlemsland sine egne tollsatser mot land utenfor området. Flere av landene, inkludert Storbritannia, så ikke på EFTA som en varig organisasjon. Felles marked og harmonisering av økonomisk politikk var ikke noe mål for EFTA, og de fleste viktige beslutninger måtte bli vedtatt enstemmig fra de ulike landenes ansvarlige ministre.³³

Landene i EFTA utgjorde en relativt uensartet sammenslutning. De lå spredt over hele Vest-Europa og i forhold til Storbritannia var de andre landene enkeltvis lettvektere når det kom til internasjonal innflytelse og størrelsen på økonomiene. Britenes brutto nasjonalprodukt var over dobbelt så stort som de andre landenes samlede BNP. Beregnet per innbygger var det jevnere, men Østerrike og spesielt Portugal lå betydelig lavere enn de andre landene. For Sveits og Østerrike gikk en relativt lav andel av handelen til de andre landene. De politiske systemene i landene varierte også, og særlig Salazar-regimet i Portugal skilte seg ut.³⁴ Hovedmotivet med opprettelsen av EFTA var for britene å skape en økonomisk bro til EEC, og forhandlingene ble avsluttet med oppfordringer om å starte tilnærmingen mot ”de seks”. Hvordan denne broen skulle bygges visste man derimot ikke, og ingen av forsøkene på å ordne en avtale mellom de to handelsblokkene lyktes.³⁵

2.1.5 Holdninger i Labour

Motstanden i Labour mot EEC ble svekket en smule etter hvert som EEC ble mer solid og britenes forhandlingsposisjon ble svakere. De var positive til opprettelsen av EFTA og delte håpet om at en bro mellom organisasjonene kunne opprettes.³⁶

Men det var lite som tydet på at de var villige til å gå med på britisk medlemskap i EEC i denne perioden. De ønsket ikke at handel med Europa skulle gå på bekostning av

³² Griffiths og Ward 1996: s.17

³³ Eriksen og Pharo 1997: s.309-311

³⁴ Lie, Bjarne: *A Gulliver among Lilliputians... A history of the European Free Trade Association 1960-1972*, hovedoppgave historie, Universitetet I Oslo 1995: s.6-8

³⁵ Griffiths og Ward 1996: s.19

³⁶ Newman 1993: s.169

handelen med Samveldet. Da regjeringen foreslo et europeisk frihandelsområde for industrivarer i 1956, erklærte Harold Wilson at Labour var Samveldets parti, en identitet de kom til å dyrke i opposisjonsperioden. Det var også frykt for at opprettelsen av internasjonale handelsblokker ville true statens evne til å fremme sysselsetting og sosiale reformer. De vegret seg for å ta fra staten kontroll over handel og muligheten til å innføre importrestriksjoner.³⁷

I løpet av femtallet økte også kritikken innad i partiet av USA og NATO, og vesteuropeisk integrasjon ble sett på som skadelig for mulighetene til å myke opp Vestens forhold til Sovjetunionen. Labour var også skeptisk til de dominerende statene på kontinentet. Kristendemokratene i Tyskland ble sett på som aggressive i sin politikk mot de kommunistiske statene, og Labour var ikke spesielt begeistret over Frankrikes handlinger i Algerie eller deres autoritære høyreorienterte president. Romatraktaten ble ikke godt mottatt av venstresiden i partiet, og den ble anklaget for å plassere markedskrefter som mer verdifulle enn mennesker.³⁸

2.1.6 Sosialisme

Hvordan påvirket det faktum at Labour var et sosialistisk parti deres holdninger til integrasjonsprosessen i Europa på femtallet? Michael Newman nevner i sin artikkel om Labour i *Socialist parties and the question of Europe in the 1950's* to sentrale partimedlemmer for å tegne et bilde av hvilken innflytelse ideologi hadde på Labours europapolitikk. Visestatsminister Herbert Morrison hadde ansvaret med å lede regjeringen da Attlee ble syk. Da Schuman-planen ble presentert for han skal han ha reagert med å blankt avvise den kun på bakgrunn av hvordan gruvearbeiderne i den nordøstlige byen Durham ville reagere. I en tale i 1950 uttalte forsvarsminister John Strachey at Schuman-planens virkelige mål var å opprette en barriere mot folkets kontroll av industrien og at den synliggjorde trusselen fra de sterke kapitalistiske interessene i Europa. Newman mener det er liten grunn til å tvile på Stracheys oppriktighet da han gjennom hele sin politiske karriere hadde vært opptatt av om og hvordan full sysselsetning var mulig i et kapitalistisk system, og at han var kommet frem til at det kun kunne løses ved å opprettholde en sterk statlig kontroll. Vi ser altså at sosialistisk ideologi hadde betydning for hvordan Labour tilnærmet seg sin europapolitikk, både på grunn av press fra fagforeningene og av deres egne ideologiske standpunkt.³⁹

³⁷ Ibid: s.163, s.170

³⁸ Ibid: s.163-171

³⁹ Newman 1993: s.165-166

I følge Newman innebærer ikke dette at ideologi var en avgjørende faktor i Labours europapolitikk. Men han nevner det for å understreke at forestillingen flere politikere i Labour hadde av den europeiske integrasjonen skilte seg fra de utenfor partiet, om det er konservative politikere, byråkrater eller den økonomiske elite.⁴⁰

Det vil være vanskelig å hevde noe definitivt om betydningen av ideologi da de i likhet med de økonomiske og geopolitiske vurderinger tilsa at Storbritannia burde stå utenfor. Når ulike interesser trekker i samme retning er det vanskelig å avgjøre hvilke som er de mest sentrale. Hvis interessene etter hvert begynte å sprike, vil man bedre få et bilde av hvilke som var de avgjørende faktorene, og i hvor stor grad oppfattelsen av EEC som en motsats mot sosialistiske verdier var utbredt i partiet.

2.2 Det norske Arbeiderparti

Tyskernes invasjon av Norge 9. april 1940 og den mislykkede forsvarskampen frem til juni førte til at Norge forlot nøytralitetspolitikken. Da de ble medlemmer i NATO i 1949 plasserte nordmennene seg solid i et vestlig alliansesamarbeid. Norge var nødt til å erkjenne at de som en liten stat var sterkt avhengig av de ytre omgivelsene. De innså også at for å oppnå ønskelig vekst og økt velstand var Norge avhengig av åpne markeder og en betydelig norsk eksport. De søkte derfor handelsliberalisering og økonomisk samarbeid innenfor institusjonelle rammer. For arbeiderpartiregjeringen var liberalisering et virkemiddel for å oppnå det overordnede målet om økt velstand og full sysselsetting.⁴¹

Arbeiderpartiet snakket varmt om hvordan internasjonalt samarbeid var nødvendig av økonomiske og sikkerhetspolitiske årsaker. I prinsippprogrammet fra 1949 uttaler de at målet med FN måtte være å skape et demokratisk forbund som omfattet alle verdens stater og som var ansvarlig for hele verden som helhet. Idealet var et globalt dekkende samarbeid, men regionalt samarbeid ville hjelpe til med å oppnå dette. Norge skulle begynne med å styrke samarbeidet med land som hadde nærmest lignende levevilkår.⁴²

2.2.1 Nordisk samarbeid

Sammenlignet med landene på kontinentet lå de andre nordiske landene mye nærmere Norge geografisk, politisk og kulturelt. Norge, Sverige og Danmark var alle konstitusjonelle monarkier og de var i likhet med Finland og Island, de to andre nordiske landene, relativt

⁴⁰ Ibid: s.166

⁴¹ Pharo 1999: s.18-19

⁴² Frøland, Hans Otto: "DNA og Vest-Europa 1945-1995: kontakter, samarbeid og utsyn", i Knut Heidar og Lars Svåsand (red.), *Partier uten grenser?*, Tano Aschehoug 1997: s.172-173

egalitære.⁴³ Det var derfor naturlig å vurdere Norden som den mest åpenbare regionen å starte omfattende økonomisk integrasjon med.

Kontakten og samarbeidet mellom de nordiske landene ble intensivert etter annen verdenskrig. Hvert halvår møttes de tre skandinaviske utenriksministrene for å diskutere frem felles standpunkter i De forente nasjoner (FN) og andre internasjonale fora, og politisk beslektede partier hadde mye større kontakt enn de hadde før krigen. Det hadde også den interparlamentariske forsamlingen som i 1952 ble omgjort til Nordisk Råd. Norge, Sverige og Danmark hadde utviklet et nært samarbeid for post og jernbane og i 1951 etablerte de Scandinavian Airlines System (SAS). De hadde allerede fjernet visumplikten i 1948, mens full passfrihet ble innført i 1952 og utvidet til en passunion i 1958. I 1954 delte de et felles arbeidsmarked.⁴⁴

Disse betydelige fremskrittene skjulte derimot ikke at det likevel fantes motstridende interesser mellom de nordiske landene. Handelen mellom landene var betydelig, men ingen utgjorde hverandres viktigste handelspartnere. Sveriges mer avanserte industri, og det faktum at de ulike landenes næringer var mer konkurrerende enn komplementære, skapte også betydelige hindre for økonomisk samarbeid. Landene hadde også valgt forskjellige sikkerhetspolitiske løsninger etter krigen. Norge, Danmark og Island ble medlemmer av NATO, Sverige opprettholdt sin nøytralitetspolitikk ved å forbli alliansefrie, mens Finland var blitt presset inn i en vennskaps- og bistandspakt med Sovjetunionen.⁴⁵

Skepsisen til nordisk samarbeid viste seg å være større i Norge enn i de to andre skandinaviske landene. En av årsakene var minnet om unionstiden og frykten for å bli dominert av Sverige og Danmark. Særlig de borgerlige partiene viste motvilje til tett nordisk samarbeid, og flere av deres stortingspolitikere hadde stemt imot opprettelsen av SAS, det felles arbeidsmarkedet og Nordisk Råd. Arbeiderpartiet var gjennomgående positivt da de så muligheten til å konsolidere sosialdemokratiet, som sto sterkt i både Sverige og Danmark, på en mer omfattende basis enn innenfor hvert enkelt land. Men også i Arbeiderpartiet var det flere som uttrykte seg negativt til samarbeidet. Både Konrad Nordahl og Johan Nygaardsvoll var generelt skeptiske til samarbeid med svenskene. Under opprettelsen av Nordisk Råd fryktet utenriksminister Lange at danskene ville bruke det som en plattform for å gjenopplive planene om et nordisk forsvarsforbund på bekostning av den nordatlantiske orienteringen.⁴⁶

⁴³Eriksen og Pharo 1997: s.147

⁴⁴Ibid: s.147-148

⁴⁵Ibid: s.148-149

⁴⁶Ibid: s.147-153

For å imøtekomme det amerikanske presset om økonomisk integrering lanserte Danmark i 1947 ideen om en skandinavisk tollunion. Danskene og svenskene ønsket en avtale som omfattet de fleste eksportvarer og en rask realisering av tollunionen, men Det norske Arbeiderparti så heller for seg et mer begrenset vareomfang og at realiseringen av tollunionen skulle foregå i et betydelig mer langsomt tempo. Frykten var at dansk jordbruk og svensk industri ville utkonkurrere nordmennenes. Motstanden mot et skandinavisk økonomisk samarbeidsområde var stor i Norge. Norges Industriforbund var sterkt imot, og bondeorganisasjonene krevde at det måtte forhandles frem en tilstrekkelig beskyttelse av norsk landbruk for at de skulle gi sin godkjennelse.⁴⁷ Alle de andre partiene på Stortinget var imot opprettelsen av en tollunion og selv arbeiderpartiregjeringen mente det kunne være et hinder for den norske økonomiske utviklingen.⁴⁸

Forhandlingene om et økonomisk samarbeidsområde trakk ut, og forslag om både tollunion, frihandelsområde og fellesmarked ble lansert for så å bli forkastet. Opprettelsen av EEC i 1957 og sammenbruddet av FTA-forhandlingene i 1958 førte til at saken ble gitt dypere vurdering fra den norske regjeringens side. Men motstanden i næringsorganisasjonene og hos opposisjonen vedvarte, og nordmennene klarte ikke å bli enig med danskene og svenskene på omfanget av hvilke varer som skulle inkluderes i tollunionen.⁴⁹

2.2.2 ”Den grønne planen”

I likhet med Storbritannia ønsket verken Norge eller Sverige at det skulle opprettes en overnasjonal jordbruksorganisasjon. Deres nordlige klima førte til at de ikke kunne kjempe med samme konkurransevilkår som landene på kontinentet. Danmark derimot, som hadde et konkurransedyktig jordbruk, syntes å være villige til å legge sin skepsis mot overnasjonalitet på hyllen da de så muligheten til å bedre eksportbetingelsene til sin viktigste næring.⁵⁰

Flere politikere i Det norske Arbeiderparti uttrykte skepsis mot ”den grønne planen”. Olav Oksvik, som ble sett på som en av bannerførerne for jordbruksinteressene i partiet, mente at et vesteuropeisk samarbeid ville være ødeleggende for muligheten til å etablere mer omfattende globale samarbeid som burde være det Norge arbeidet mot. Landbruksminister Rasmus Nordbø fortalte landbrukskomiteen i 1953 at han fryktet følgene hvis den foreslåtte

⁴⁷ Ibid: s.155-156

⁴⁸ Pharo, Helge: ”The Norwegian Labour Party”, i Richard T. Griffiths (red.), *Socialist parties and the question of Europe in the 1950's*, E.J. Brill 1993: s.205

⁴⁹ Eriksen og Pharo 1997: s.156-157, s.287-288

⁵⁰ Ibid: s.135

organisasjonen ble opprettet. Melk og tropiske frukter var de eneste produktene han kunne godta at organisasjonen skulle innføre handelsreguleringer for.⁵¹

For nordmennene var det i tillegg et stort poeng at hvis det skulle dannes en organisasjon for handelen med primærvarer burde den inkludere fiskerinæringen. Men der Norge kjempet hardt for å beskytte jordbruksnæringen, kjempet man for frihandel med fisk som var en langt mer konkurransedyktig næring. I følge Knut Einar Eriksen og Helge Pharo var handelsminister Arne Skaug svært klar over at å komme med motstridende krav til særbehandling for de ulike primærnæringene ikke var en fordel når Norge satt seg ned ved forhandlingsbordet med Europa, og at de lett kunne bli fremstilt som dobbeltmoralske. Den forrige handelsministeren, Erik Brofoss, hadde på sin side argumentert for medlemskap i den foreslåtte landbruksorganisasjonen for å hindre ryktet Norge syntes å få som en dårlig samarbeidspartner ved konstant nekte å delta på forskjellige samarbeidsplaner. Som forkjemper for modernisering av økonomien, og dermed en rasjonalisering av jordbruket, var han også blant de minst skeptiske til jordbrukssamarbeid, til tross for sin skepsis mot overnasjonalitet. Selv om det aldri ble noe av ”Den grønne planen” gjorde den det tydelig hvor mye påvirkning jordbruks- og fiskerinæringen hadde på Norges tilnærming til europeisk integrasjon.⁵²

2.2.3 FTA og EFTA

Da britene la fram forslaget om å opprette FTA måtte regjeringen begynne å forholde seg til en europeisk løsning som alternativ til kun et nordisk økonomisk samarbeid. At britene krevde at matvarer og fôrstoffer skulle holdes utenfor frihandelsområdet, ble godt mottatt av regjeringen.⁵³ Samtidig ville eksportområdet vokse, og mange sentrale arbeiderpartipolitikere så frihandelsområdet som en mulighet for å modernisere og restrukturere den norske økonomien og for å forhandle frem en sårt tiltrengt kapitaltilførsel. Men flere politikere og talsmenn for industrien fryktet også de kortsiktige følgene av å redusere beskyttelsen for norsk industri.⁵⁴ Det var også klart at forslaget bare delvis imøtekom kravene fra lavtarifflandene i Skandinavia, Sveits og Beneluxlandene om tollnedsettelse, og at det ville være vanskelig å holde jordbruket utenfor.⁵⁵

Etter hvert som forhandlingene kom i gang økte oppslutningen i Stortinget om å gå inn for britenes forslag. Arne Skaug argumenterte for at Norge, som et lite land avhengig av

⁵¹ Ibid: s.136

⁵² Ibid: s.137

⁵³ Ibid: s.290

⁵⁴ Pharo 1993: s.214-215

⁵⁵ Eriksen og Pharo 1997: s.290-292

utenrikshandel, var tjent med et internasjonalt regelverk. I følge Skaug ville deltagelse i et frihandelsområde også framskynde en nødvendig omstrukturering av norsk industri. Et av de mest overbevisende argumentene for deltakelse var at Norge var nødt til å følge britene, både av økonomiske og sikkerhetspolitiske grunner. Parlamentarisk leder i Kristelig Folkeparti Erling Wikborg argumenterte også for at Norge burde arbeide for et sterkt og samlet Europa som kunne fungere som en motvekt til USA og Sovjetunionen. Arbeiderpartiets Finn Moe kan ha vært enig i dette da han uttalte at selv hvis medlemskap ville ha begrensede økonomiske fordeler, kunne det likevel bli nødvendig av sikkerhetspolitiske årsaker. Den norske frykten for økonomisk og politisk isolasjon hvis de ble adskilt fra Storbritannia hadde åpenbart kapasitet til å påvirke norsk politikk. Da Frankrike trakk seg fra forhandlingene i 1958 og muligheten for å oppnå en avtale forsvant, hadde regjeringen gått med på betydelige kompromisser i sitt forsøk på å berge FTA. De hadde blant annet sagt seg villige til at enkelte jordbruksvarer, som frukt, grønnsaker og hermetisk kjøtt, skulle kunne bli en del av frihandelsområdet.⁵⁶

Reserveløsningen til britene var å danne et frihandelsområde med ”de ytre syv”, EFTA. Det var EFTA som ble den endelige døden for det nordiske prosjektet, da det var lite sannsynlig at britene kunne akseptere en nordisk blokk i slik et lite frihandelsområde.⁵⁷ EFTA ble av nordmennene sett på som en dårlig erstatning for det betydelig større FTA. Fordelene for eksportindustrien virket betydelig mindre enn hva som ville være tilfellet hvis det større frihandelsområdet hadde blitt realisert. Bortsett fra Storbritannia hadde de andre landene i det som skulle bli EFTA allerede relativt lav tollbeskyttelse. Følgene av økt konkurranse for hjemmeindustrien på sin side ville være like risikabel som i FTA eller, for den saks skyld, et nordisk fellesmarked. Men sammenbruddet i FTA-forhandlingene, frykten opprettelsen av EEC hadde skapt for at Vest-Europa ville bli delt inn i handelsblokker og frykten for at Norge ville bli stående utenfor, hadde styrket oppfatningen i regjeringen om at dit Storbritannia gikk, måtte Norge slå følge.⁵⁸

Opprettelsen av den britisk-skandinaviske samarbeidskomiteen UNISCAN i 1949 er en god indikasjon på det tette båndet til Storbritannia. UNISCAN var i utgangspunktet tiltenkt en rolle som et alternativ til de organisasjonene som var i utvikling på kontinentet, men ble i stedet et forum for å diskutere felles strategier innenfor OEEC. Både norske og britiske

⁵⁶ Ibid: s.292-297

⁵⁷ Ibid: s.304-305

⁵⁸ Ibid: s.309

politikere og embetsmenn mente båndene mellom de to landene var meget sterke.⁵⁹ I 1953 foregikk det til og med diskusjoner på regjeringsnivå om muligheten for norsk medlemskap i Sterlingområdet. Sterlingområdet var blitt opprettet etter at gullstandarden kollapset i 1931. Medlemmene, som besto av landene i Samveldet samt enkelte andre land med sterk økonomisk tilknytting til Storbritannia, brukte sterling i handelsoppgjørene mellom hverandre og den britiske sentralbanken administrerte deres felles beholdning av utenlandsk valuta. Nordmennene vurderte medlemskap i området da de mente det kunne hjelpe til med å dempe de fryktede konsekvensene av økt multilateral handel. Samtalene førte aldri noensteds, men at det i det hele tatt ble vurdert forteller en god del om det tette forholdet mellom de to landene.⁶⁰ At Norsk medlemskap i EFTA var mer naturlig enn medlemskap i EEC er dermed ikke overraskende.

2.2.4 Arbeiderpartiet og ”de seks”

I løpet av femtitallet undersøkte arbeiderpartiregjeringen muligheten for økonomisk integrasjon både med resten av Norden og med Storbritannia. Å ta del i utviklingen på kontinentet ved å søke medlemskap i ECSC eller EEC ble derimot aldri vurdert seriøst.

Et viktig mål for Norge var å ikke komme i utakt med britiske sikkerhetspolitiske interesser eller sette på spill Norges viktige økonomiske interesser i det britiske markedet. Årsaken til dette hadde bakgrunn helt tilbake til 1800-tallet. Britene hadde opprettholdt sikkerheten og fri ferdsel på havene, noe norsk skipsfart var særlig avhengig av. Storbritannia hadde også vært Norges største eksportmarked og Norge hadde tradisjonelt overskudd på handelsbalansen med Storbritannia. Norske myndigheter antok også at Storbritannia ville forhindre at andre makter ville angripe Norge. Etter andre verdenskrig overtok USA rollen som Norges viktigste beskytter, men Storbritannia var fortsatt Norges viktigste eksportmarked. Norge så vestover til USA og Storbritannia, og ikke sørover til kontinentet. Samarbeid i Vest-Europa uten verken britenes eller amerikanernes deltakelse var uaktuelt.⁶¹ Til tross for at regjeringen visste at amerikanerne ønsket resten av sine allierte i Vest-Europa med i integrasjonsprosessen som hadde startet på kontinentet, viste de på femtitallet selv minimal interesse i saken.⁶² Utenriksminister Halvard Lange så positivt på det fredsfrømmede

⁵⁹ Ibid: s.143-144

⁶⁰ Øksendal, Lars Fredrik: “In Search of a Greater Economic Entity: Norway and the Sterling Area Episode of the Early 1950s Reconsidered”, *Contemporary European History*, vol.17, nr.14, 2008: s.525

⁶¹ Allen, Hilary: *Norway and Europe in the 1970s*, Universitetsforlaget 1979: s.41-42

⁶² Pharo 1993: s.202

aspektet ved Schuman-planen, men norsk deltakelse var uaktuelt. Så lenge britene også sto utenfor, opplevde ikke regjeringen noen frykt for at EEC ville isolere Norge.⁶³

At Norge ikke oppnådde selvstendighet før 1905, og at landet igjen hadde mistet den under den tyske okkupasjonen på førtitallet, hadde skapt en underliggende skepsis til overnasjonalt samarbeid, og en frykt for at det ville føre til et utolererbart tap av suverenitet.⁶⁴ I følge Hilary Allen var det først og fremst frykten for å skape avstand til Storbritannia, og frykten for å miste autonomien som gjorde at EEC-medlemskap var uaktuelt på femtitallet. Arbeiderpartiet ønsket en fri hånd i deres planlegging av økonomisk rehabilitering og sosiale reformer.⁶⁵

Sikkerhetspolitisk var et nordatlantisk samarbeid klart foretrukket for nordmennene. Kontinentalstatene var ikke i stand til å forsvare Norge og det faktum at blant andre Frankrike ikke engang ønsket Norge med i NATO gav signaler om at flere av dem var lite interessert i Norges sikkerhet. Kun Storbritannia og USA hadde både mulighet og vilje til å gi Norge den sikkerheten de ønsket.⁶⁶ Arbeiderpartiet ville foretrukket et nordisk forsvarssamarbeid for å holde de ulike fraksjonene i partiet fornøyde, men uten en garanti fra amerikanerne ville også det vært uaktuelt for Norge.⁶⁷

Frankrikes manglende interesse for Norge og Skandinavia ble også tydeliggjort ved at de ikke ble invitert til forhandlingene om etableringen av ECSC, noe Storbritannia var blitt. Forholdet til Vest-Tyskland var også dårlig, naturlig nok da okkupasjonen ikke var langt tilbake. Norge likte ikke tanken på et gjenopprustet og mektig Tyskland. Arbeiderpartiet og Det tyske sosialdemokratiske parti (SPD) hadde hatt nær kontakt i mellomkrigstiden, men var nå preget av motstridende holdninger da sistnevnte ble oppfattet som sterkt nasjonalistisk, skeptisk til vestlig forsvarssamarbeid og fremdeles sterkt preget av marxistiske strømninger. Skepsisen mot kontinentet ble styrket av Frankrike og Nederlands kolonikriger og de ustabile og kortvarige regjeringene i Frankrike og Italia i begynnelsen av tiåret.⁶⁸

2.2.5 Økonomi

Arbeiderpartiet satt sammenhengende i regjering fra slutten av andre verdenskrig frem til 1963. De hadde i denne perioden sementert en sterk statlig styring over økonomien. Formålet var en høy og stabil vekstrate, lav arbeidsledighet og sosial og regional utjevning. Problemet

⁶³ Eriksen og Pharo 1997: s.133

⁶⁴ Pharo 1993: s.205

⁶⁵ Allen 1979: s.41-42

⁶⁶ Pharo 1993: s.205-206

⁶⁷ Ibid: s.205

⁶⁸ Eriksen og Pharo 1997: s.141

lå i hvordan man skulle nå disse målene og samtidig ta del i fordelene ved en åpen internasjonal økonomi. Løsningen de valgte var å liberalisere industrihandelen, men beholde en sterk kontroll over kapitalbevegelser og over opprettelsen av utenlandske firmaer i Norge.⁶⁹

Fiskeri- og jordbruksnæringen ville kjempe mot internasjonale avtaler som reduserte deres kontroll over det norske markedet og over produksjonen, eller som svekket beskyttelsen de mottok i hjemlandet og deres sterke forhandlingsposisjon med staten.⁷⁰ Det fantes deler av industrien som kunne ha tjent på norsk medlemskap i et europeisk fellesmarked, men eksportindustrien var rettet mer mot Nord-Atlanteren.⁷¹

Arbeiderpartiet mente en uansvarlig økonomisk politikk preget landene på kontinentet. De var for skeptiske til offentlig kontroll og investeringer, og de virket uinteresserte i full sysselsetning og sosial utjevning. I et notat sendt til utenriksminister Lange sommeren 1950 omtaler OEEC-ambassadør Arne Skaug den økonomiske politikken på kontinentet i sterkt negative ordlag og beskriver den som mer eller mindre motsatt av de britiske og skandinaviske prioriteringene.⁷² At både Frankrike og Nederland drev med omfattende økonomisk planlegging og at Belgia og Frankrike utviklet velferdssystem som var mer eller mindre like gode som de skandinaviske og britiske, kan tyde på at de var dårlig informert om kontinental politikk og kontinentale samfunnsforhold. Knut Einar Eriksen og Helge Pharo spekulerer i om Arbeiderpartiets skepsis også var et resultat av norsk selvgodhet og en forestilling om den anglo-skandinaviske velferdsmodellen som overlegen og til stor grad enestående.⁷³

I tillegg til skepsisen ovenfor de mer konservative regjeringene i EEC landene, anser Helge Pharo også at Arbeiderpartiets syn på Norge som økonomisk sårbar og midt i prosessen med økonomisk utvikling som avgjørende faktorer for at de heller valgte å følge britene. Pharo mener det er høyst sannsynlig når man ser på deres skepsis mot utenlandsk kapital etter krigen at Arbeiderpartiet fryktet at mektige kontinentale karteller og tapet av suverenitet ville true den nasjonale kontrollen over denne prosessen.⁷⁴

Økonomisk gav det, i likhet med de sikkerhetspolitiske vurderinger, mest mening å gå for en nordatlantisk løsning. Utenriksminister Halvard Lange påpekte at det var i den retning og mot resten av verdensmarkedet, ikke mot Kontinental-Europa, at Norges utenrikshandel

⁶⁹ Allen 1979: s.22 -23

⁷⁰ Ibid: s.22

⁷¹ Eriksen og Pharo 1997: s.140

⁷² Pharo 1993: s.203-204

⁷³ Eriksen og Pharo 1997: s.142

⁷⁴ Pharo 1993: s.204

var orientert.⁷⁵ I løpet av femtitallet importerte Norge varer for 21728.6 millioner kroner fra Vest-Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia og Nederland og eksporterte for 11613 millioner kroner til de samme landene. Fra USA, Canada, Danmark, Sverige og Storbritannia importerte Norge varer for 37421.3 millioner kroner, og eksporterte for 20386.8 millioner.⁷⁶

2.2.6 Tegn til holdningsendring?

Det var stort sett bred enighet i Arbeiderpartiet om at dypere nordatlantisk samarbeid var den foretrukne løsningen. Men finnes det antydninger allerede på femtitallet til at skepsisen mot tettere samarbeid med kontinentet var i ferd med å dempes hos prominente arbeiderpartipolitikere?

Arne Skaug hadde jobbet som statssekretær for utenriksminister Halvard Lange på slutten av førtitallet før han i 1949 ble norsk ambassadør i OEEC i Paris. Han var et prominent medlem i Arbeiderpartiet, hadde høy erfaring med internasjonale forhandlinger og satt som handels- og skipsfartsminister fra 1955 til 1962 i Gerhardsens tredje regjering. I en melding til utenriksdepartementet 15. september 1954 vektlegger han at den Høye myndighet, ECSCs utøvende organ, var interessert i Norge og at traktaten inneholdt forsvarsmekanismer mot kortsiktige negative følger av medlemskap. Skaug var nok fortsatt enig med flertallet i partiet om at man skulle prioritere nordatlantisk samarbeid over kontinental, men Helge Pharo spekulerer i om denne beskjeden indikerer at han allerede på midten femtitallet hadde begynt å revurdere sin skepsis til ”de seks”. Pharo nevner også at statssekretær i utenriksdepartementet Dag Bryn i 1956 hadde begynt å vurdere tettere samarbeidsformer med ”de seks”.⁷⁷ Det kan dermed virke som at det allerede på femtitallet var antydninger til den pro-europeiske fløyen som vokste frem på sekstitallet.

Erik Brofoss og Halvard Lange var i likhet med Arne Skaug svært aktive innenfor OEEC i løpet av femtitallet. De gav alle uttrykk for betenkeligheter overfor det raske tempoet som ble lagt frem innenfor OEEC, og følte organisasjonen prioriterte landenes betalingsbalanse alt for høyt. Men i løpet av tiåret mistet spesielt Skaug og Brofoss mye av sin skepsis og de utviklet seg til å bli tilhengere av europeiske frihandelsordninger. Hans Otto Frøland spekulerer i om positive erfaringer fra samarbeidet i OEEC var utslagsgivende for deres holdningsendring. Men de var på dette tidspunkt samtidig fortsatt sterkt kritisk til det overnasjonale samarbeidet ”de seks” la opp til.⁷⁸

⁷⁵ Ibid: s.205

⁷⁶ Statistisk sentralbyrå 1994, *Historisk statistikk 1994*

⁷⁷ Pharo 1993: s.209, s.211

⁷⁸ Frøland 1997: s.182-183

Interessen for norsk medlemskap i EEC forble liten ut femtitallet. Dette reflekteres godt ved at verken pressen eller de samfunnsvitenskaplige forskningsmiljøene tok opp Norges forhold til ”de seks” eller hvorvidt Norge burde slå følge med dem. Det var ingen i regjeringen som vurderte norsk medlemskap, og i Utenriksdepartementet var det kun Einar Løchen som undersøkte hva konsekvensene og gevinstene ville være.⁷⁹

2.2.7 Andre årsaker

Det fantes også konstitusjonelle hindre mot norsk deltakelse i overnasjonale organisasjoner. Ifølge grunnloven hadde norske myndigheter ikke anledning til å avstå suverenitet til internasjonale organisasjoner. De første planer om en grunnlovsreform for å lettere inngå internasjonalt samarbeid kom i 1952. Det var særlig utenriksminister Halvard Lange som var opptatt av saken. Årsaken var da først og fremst planen om et europeisk forsvarsfelleskap, altså EDC. Dette var et viktig mål for amerikanerne, og at Norges vurderte det var først og fremst basert på frykt for at deres status i NATO ville bli svekket, ikke fra noe ønske om europeisk integrasjon. EDC ble det aldri noe av, og nødvendigheten av å endre grunnloven ble mindre presserende. Ideen fikk etter hvert flere tilhengere, men de nærmeste årene var det ikke noe nytt ytre trykk som gjorde handling nødvendig.⁸⁰

I likhet med britene var nordmennene i begynnelsen skeptiske til at den europeiske integrasjonen slik den ble fremsatt i planene til ”de seks” i det hele tatt ville bli noe av. Planen om Det europeiske forsvarsfelleskap (EDC) hadde møtt sitt endelikt i den franske nasjonalforsamlingen i 1954, og således styrket forestillingen om at kontinentalstatene ikke var i stand til dyptgående samarbeid. Den norske diplomatitjenesten rapporterte om store uenigheter spesielt mellom Tyskland og Frankrike, samt om nederlandsk skepsis.⁸¹

Trygve Bratteli presenterte i 1967 noen refleksjoner om hvorfor Norge ikke gikk med i fellesskapet på femtitallet. Som en av hovedgrunnene trakk han frem at man i Norge tvilte på at det ville komme noe ut av planene. ”Planene om et fellesmarked ble sett på som en papirtiger som det kunne holdes interessante møter om, men som en trodde lite på ville bli realisert i virkelighetens verden.”⁸²

Selv når det viste seg at Fellesmarkedet likevel så ut til å bli en realitet, ser vi at nordmennene var lite opptatt av å vurdere norsk medlemskap. Den offentlige debatten dreide seg i hovedsak om den foreslåtte nordiske tollunionen og, fra 1957, om britenes forslag om et

⁷⁹ Eriksen og Pharo 1997: s.139

⁸⁰ Allen 1979: s.42-45

⁸¹ Pharo 1993: s.211

⁸² Bratteli, Trygve: *Norden og Europa. Et foredrag af stortingsrepræsentant Trygve Bratteli*, Foreningen Norden 1968: s.7

vesteuropeisk frihandelsområde. Det ble viet liten tid til EEC. Regjeringsdokumenter og utenriksmateriale fra femtitallet viser at myndighetene holdt øye med utviklingen i Europa, men de går sjelden inn på diskusjoner om hvordan Norge skal forholde seg til det hele. Utenriksminister Langes stortingsmeldinger konsentrerte seg om analyser av den europeiske integrasjonen, ikke hvordan Norge burde reagere.⁸³

Faktum var at så lenge britene sto utenfor, så ikke regjeringen noen grunn til aktivt å vurdere norsk medlemskap, og de forestilte seg at det var liten sannsynlighet for at Downing Street ville forandre politikken sin med det første.

2.3 Oppsummering og sammenligning

På femtitallet ser vi at partiledelsene i Det norske Arbeiderparti og Labour Party hadde flere likhetstrekk i deres synspunkter på europeisk integrasjon. Det eksisterte bred motstand mot overnasjonalitet i alle partier i både Norge og Storbritannia, men for DNA og Labour hadde denne motstanden også et ideologisk aspekt da de ønsket å sikre nasjonal kontroll for å fremme sysselsetting og sosiale reformer. Partiledelsen i både Arbeiderpartiet og i Labour oppfattet de økonomiske målsettingene til ”de seks” som for ulike deres egne, og de mislikte den politiske orienteringen til regjeringene på kontinentet.

Motstanden var både basert på økonomiske og geopolitiske vurderinger, men var samtidig i stor grad formet av deres ideologiske perspektiv, for eksempel muligheten til å føre en effektiv planøkonomi og forsoning snarere enn konfrontasjon med sovjetunionen.

I både DNA og Labour tvilte de i begynnelsen på om EEC ville bli noe av. Da de viste seg at de tok feil, var det fortsatt ingenting som tilsa britisk eller norsk medlemskap. De var positive til det fredsfremmede aspektet ved integrasjonen på kontinentet, men i tillegg til de ideologiske forskjellene pekte også de økonomiske og sikkerhetspolitiske vurderingene i andre retninger. At begge partier hadde uttalt seg positive til EDC, til tross for at det ville bety vesttysk gjenopprustning, var først og fremst en følge av press fra USA, og det var amerikansk beskyttelse som utgjorde deres viktigste sikkerhetspolitiske prioritering. De økonomiske interessene pekte også mot Nord-Atlanteren, og begge land hadde jordbruksinteresser som ville gjøre samarbeid med landene i EEC vanskelig. Mens Labour anså det som prekært å beskytte handelen med Samveldet, gav det for Arbeiderpartiet mer mening å arbeide for tettere samarbeid med de relativt geografisk, politisk og kulturelt nære landene i Norden enn med ”de seks”.

⁸³ Pharo 1993: s.203

Arbeiderpartiet gav stor betydning til forholdet til Storbritannia, og det var åpenbart at dette var utslagsgivende for hvordan de oppfattet Norges handlingsrom. De så få økonomiske fordeler med medlemskap i EFTA, og ble med som følge av frykt for politisk og økonomisk isolasjon. Labour på sin side oppfattet EFTA som en forhandlingsplattform mot EEC.

Den mest interessante forskjellen i forbindelse med denne oppgaven er at vi kan se antydninger til en holdningsendring blant enkelte partitopper i DNA. Det var, som vi vil se i neste kapittel, enkelte i Labour som var mer positive til medlemskap. Men siden de mistet regjeringsmakten i 1951 var interessen for temaet stort sett liten i partiet. Tapet av regjeringsmakt må også ha ført med seg en reduisering av kontaktflater med europeiske politikere fra andre land, for eksempel i OEEC hvor flere av arbeiderpartipolitikerne som begynte å se mer positivt på europeisk samarbeid befant seg.

Del 3

De første søknader

31. juli 1961 annonserte Harold Macmillan at Storbritannia ville søke medlemskap i EEC. En av de viktigste årsakene til britenes snuoperasjon var frykten for at britisk eksport ville bli ekskludert fra en tett integrert handelsblokk. I begynnelsen reagerte Harold Macmillan med å true med handelskrig, isolasjonisme og å trekke britenes NATO-medlemskap. Men dette virket ikke å ha noen effekt på ”de seks” og amerikanerne viste liten sympati for britenes bekymringer. Samtidig hadde Suez-krisen fått mange til å miste troen på britenes internasjonale innflytelse og stormaktsposisjon og på hvor sterk deres *special relationship* med USA var. Det var også blitt tydelig at EEC ble betraktet som den sentrale komponenten i amerikanernes europapolitikk, og i forhold til ”de seks” var den økonomiske veksten i Storbritannia svak. De slet med betalingsunderskudd på handelsbalansen og svekket konkurranseevne. Flere begynte også å tvile på hvilken betydning Samveldet ville ha i fremtiden da andelen av vareeksporten som gikk dit var synkende og organisasjonen var preget av konflikter etter hvert som flere av koloniene ble uavhengige.⁸⁴

Britene hadde innsett at brobyggingen mellom EFTA og EEC ikke førte noensteds, og Frankrikes evne til å fremme sine egne nasjonale interesser innenfor EECs rammeverk tydet på at de overnasjonale aspektene ved Fellesskapet ikke var så sterke som mange hadde fryktet.⁸⁵

Jeg vil i denne delen av oppgaven redegjøre for hvordan Labour og Arbeiderpartiet reagerte på den første britiske søknaden, og drøfte i hvor stor grad den medførte en holdningsendring hos partiledelsene deres.

3.1 Labour Party

Da Macmillan-regjeringen avslørte at den kom til å søke om medlemskap i EEC i 1961, uttalte Labour seg relativt nøytralt om ideen. Siden temaet var blitt gitt liten vekt innad i partiet på femtitallet hadde det enda ikke vokst frem sterke meninger om det, og motstanden virket svakere enn den hadde vært på begynnelsen av femtitallet.

⁸⁴ Newman, Michael 1993: s.168

⁸⁵ Griffiths og Ward 1996: s.19

3.1.1 Noen venner seg til tanken

Det eksisterte en liten gruppe av partiet, sentrert rundt Roy Jenkins, som var åpenlyst positiv til medlemskap. Lederskapet i Trade Union Congress (TUC), den største sammenslutningen av fagforeninger i Storbritannia, var dominert av høyresiden i partiet og generelt, men ikke enstemmig, mer vennlig innstilt til EEC.⁸⁶ I et omfattende notat til regjeringen skrev TUC i 1962 at spørsmålet om medlemskap var avhengig av om det ville fremme økonomisk vekst og heve levestandarden. De ønsket også forsikringer om at medlemskap ikke ville innskrenke statens evne til økonomisk planlegging, de ønsket en utredning av følgene av velferdsharmonisering med ”de seks”, og de fremmet et forslag om at alle landene skulle forplikte seg til å arbeide for full sysselsetting.⁸⁷ Det hadde enda ikke utviklet seg noen sterke politiske motstandsbevegelser i partiet, og saken ble i høy grad sett på som å være begrenset til et handelspolitisk spørsmål, uten sterke ideologiske konnotasjoner. Man kunne således forvente at Labour ville reagere relativt likt som de konservative på Storbritannias utfordringer.⁸⁸

Partiets komité for europeisk samarbeid og underkomiteen for finans og økonomi leverte i 1958 en rapport hvor det ble slått fast at til tross for at mellomstatlig organisering fortsatt var å foretrekke over overnasjonal organisering, ville kompromiss være nødvendig. Skyggeutenriksminister Denis Healey uttalte i 1960 at både Labours og de konservatives holdning til kontinentet tidligere hadde vært preget av hykleri, men at dette hykleriet ikke lenger eksisterte. Samme år tok Harold Wilson til orde for at tidligere britiske argumenter mot medlemskap, særlig Samveldet og velferdsspørsmål, virket svakere enn de hadde gjort tidligere.⁸⁹

Det ble også lagt merke til at velferdsordningene på kontinentet hadde tatt igjen og muligens også forbigått de britiske, og Wilson argumenterte for at britisk medlemskap ville sikre Storbritannias andel av amerikanske investeringer i Europa. Men han advarte også om at medlemskap ville medføre negative konsekvenser for EFTA, Samveldet og handelsbalansen.⁹⁰

3.1.2 Gaitskells plan

Hensynet til Samveldet var ikke det eneste som talte i mot britisk medlemskap. Labour var sterkt kritisk til Vest-Tysklands politikk ovenfor Sovjetunionen. Hugh Gaitskell utviklet i

⁸⁶ Newman 1993: s.173

⁸⁷ Haahr, Jens Henrik: *Looking to Europe*, Aarhus University Press 1993: s.59

⁸⁸ Newman 1993: s.168

⁸⁹ *Ibid*: s.163, s.168-169

⁹⁰ Catterall 2000: s.97

1957 en plan om å inngå en avtale med russerne hvor både Øst- og Vest-Tyskland, samt Polen, Tsjekkoslovakia og Ungarn skulle trekkes ut av blokkdelingen i Europa gjennom garantier om at de skulle holde seg nøytrale i konflikten mellom øst og vest. På den måten ville det ikke lenger være nødvendig å fortsette gjenopprustningen av Vest-Tyskland, britene kunne trekke tilbake troppene sine og fire sovjetiske satellittstater ville oppnå sin frihet.⁹¹ Vest-Tysklands kansler Konrad Adenauer hadde ingen slike forestillinger. Adenauer mente at et samlet uavhengig Tyskland ville bli sett på som en trussel både av Sovjetunionen og Vesten, og derfor utgjøre en sikkerhetsrisiko mot seg selv. Adenauer prioriterte derfor full kontroll over Vest-Tyskland over gjenforening, og plasserte landet solid i den vestlige blokken.⁹² Gaitskells plan ville være fatal for EEC, og britisk medlemskap kunne føre til at britisk utenrikspolitikk ville bli overstyrt.⁹³

3.1.3 Skepsisen vinner

Motstanden mot medlemskap vokste raskt i partiet, og ledelsen var lenge ute av stand til å utforme en helhetlig plattform. På den årlige partikonferansen i 1961 ble forslag om både å støtte og ikke støtte britisk medlemskap avvist. I stedet ble resultatet en erklæring om at Labour kun ville akseptere EEC-medlemskap hvis det ble forhandlet frem tilfredsstillende garantier for Samveldet, EFTA, jordbruk og økonomisk planlegging.⁹⁴

I en tale i Underhuset juni 1962 anklaget Harold Wilson Romatraktaten for å være fatal for britenes evne til å opprettholde nasjonal kontroll over økonomiplanleggingen, og at det eneste prinsippet den fremmet gjaldt fri konkurranse.⁹⁵ Wilson, som tidligere hadde virket relativt nøytral til medlemskapsspørsmålet, gav inntrykk under denne talen av å være en sterk motstander. Men denne motstanden kan ikke ha ligget veldig dypt, noe som vil komme frem i neste kapittel. Siden Wilson ble sett på som en potensiell kandidat til å ta over partiet etter Gaitskell, kan det spekuleres i om han brukte motstand mot medlemskap for å sikre støtten fra de skeptiske i partiet, en gruppe som gradvis virket å komme i flertall.

Sommeren 1962 gjorde flere av lederne i Samveldet, spesielt fra de sosialistiske partiene, det klart at de var i mot britisk medlemskap i EEC. Labour svarte med en erklæring om at hvis lederne i Samveldet mente at forhandlingsresultatene ville skade deres interesser, eller true med å svekke Samveldet politisk eller økonomisk, ville britisk medlemskap være

⁹¹ Ibid: s.98-99, 103

⁹² Kissinger, Henry: *Diplomacy*, Simon & Schuster 1994: s.503

⁹³ Catterall 2000: s.98-99

⁹⁴ Haahr 1993: s.60

⁹⁵ Ibid: s.60-61

uaktuelt.⁹⁶ I september samme år ble det enighet i Labours National Executive Committee (NEC) om fem kriterier som måtte være tilstede for at partiet skulle kunne akseptere medlemskap i EEC:

1. Et sterkt og bindende vern av handelsinteressene, samt andre interesser, til våre venner og partnere i Samveldet.
2. Friheten til å følge en uavhengig utenrikspolitikk slik den er nå.
3. Myndighetenes løfter til landene i EFTA må ikke brytes.
4. Retten til å planlegge vår egen økonomi.
5. Garantier om vern av britisk landbruk.⁹⁷

Betydningen av EEC ble sett på som svakere enn betydningen av Samveldet. NEC erklærte at fremtidens utfordringer var å dempe fiendskapet mellom de ikke-kommunistiske og de kommunistiske statene og å fjerne de urettferdige ulikhetene mellom industri- og utviklingslandene. I Labour mente de at Storbritannia var i en særstilling for å få løst disse problemene ved å være det sentrale medlemslandet i Samveldet, en global organisasjon i stedet for regionale EEC. Det var gjennom et slik globalt samarbeid mellom uhomogene land og interesser verden var nødt til å organiseres i for å sikre global fred og velstand.⁹⁸ Peter Catterel siterer *Labour's Foreign Policy* fra 1952:

The Commonwealth in its present form is the supreme example of an international organization which positively helps towards the development of a world society [...] The Labour Party therefore believes that Britain must put the Commonwealth before all other regional groupings.⁹⁹

På den årlige partikonferansen i 1962 holdt partilederen, Hugh Gaitskell, hva Michael Newman beskriver som en emosjonell tale mot britisk medlemskap i EEC.¹⁰⁰ Lynton Robins argumenterer for at Gaitskell brukte motstand mot EEC for å få samlet partiet igjen etter sterke interne stridigheter om forsvarspolitikk og hans mislykkede forsøk på å endre "Clause IV" av partiets formålsmanifest som fremmet nasjonalisering av industrien, et tema Gaitskell mente hadde kostet Labour valget i 1959.¹⁰¹ Micheal Newman virker å være enig i at Gaitskell brukte skepsis mot EEC og dyrkingen av Labour som "samveldepartiet" for å skape

⁹⁶ Newman 1993: s.163-173

⁹⁷ Ibid: s.174

⁹⁸ Ibid: s.174

⁹⁹ Catterall 2000: s.94

¹⁰⁰ Newman 1993: s.163

¹⁰¹ Ibid: s.163

samhold i partiet, men han understreker at Gaitskells motstand virker genuin. Frykt for følgene av medlemskap på suverenitet, økonomisk politikk og Samveldet hadde eksistert i lang tid hos partilederskapet. I motsetning til Macmillan var lederne i Labour heller ikke overbevist om at det ikke fantes alternativ til medlemskap i EEC. De aviste forestillingen om at Samveldet ville være av mindre betydning i fremtiden, de gav de konservative skylden for det økonomiske utføret, og mente at de var i bedre stand til å reparere økonomien og de opprettholdt håpet om at forholdet til amerikanerne fortsatt ville være sterkt selv hvis Storbritannia sto utenfor EEC. Motstanden mot medlemskap var altså ikke kun basert på ønsket om å tilfredsstille partimassen, men virket også politisk og økonomisk forsvarlig, og hva de mente var i Storbritannias interesse.¹⁰²

3.1.4 Labour sett fra kontinentet

Kontinentale sosialistiske partier har hevdet at Labours politikk under den første søknaden var preget mer av nasjonalisme enn av sosialisme. Gaitskell og andre partiledere omtalte flere ganger landene i Europa i negative ordlag. Kritikken av de høyrevridde regjeringene på kontinentet ble ikke møtt med forsøk på å bedre forholdet til de sosialistiske partiene i Europa. De spilte på sentimentaleffekten av Storbritannias historie og roste hva de mente var en særegen britisk pragmatisme og grunnlov. Michael Newman avviser ikke at det eksisterte nasjonalistiske elementer i Labours politikk, men fremholder at den først og fremst var et resultat av ønsket om at statens mulighet til å føre en sosialistisk politikk i hjemlandet ikke ville bli truet av tapet av økonomisk og politisk kontroll.¹⁰³

Ikke alle i Labour var like optimistiske om at Samveldet ville være Storbritannias redning, og flere som så på partiet utenfra begynte å tvile på at Labour var i stand til å opprettholde sin motstand mot britisk medlemskap i EEC. Sosialisten og Europakommisjonæren for landbruk Sicco Mansholt hevdet i 1963 at ”innen tre år vil en Labour-regjering bli tvunget til å rekke samme konklusjon som MacMillan”.¹⁰⁴

3.2 Det Norske Arbeiderparti

Storbritannias økonomiske problemer var kjent i Norge, men til tross for rapporter fra diplomattjenesten om indikasjoner på endring i den britiske politikken,¹⁰⁵ forventet man ikke at Harold Macmillan var villig til å revurdere sin skepsis mot overnasjonalitet og tollunion

¹⁰² Ibid: s.174-175

¹⁰³ Ibid: s.175-177

¹⁰⁴ Catterall 2000: s.105

¹⁰⁵ Pharo 1993: s.202

kontra frihandelsområde. Regjeringen Gerhardsen var derfor dårlig forberedt da britene sendte sin første søknad om medlemskap i EEC juli 1961.¹⁰⁶ Danskene sendte sin søknad kort tid etter. Regjeringen ble dermed tvunget til å vurdere norsk medlemskap seriøst for første gang.

Resultatet var en søknad om samtaler med EEC om mulighetene og vilkårene for norsk medlemskap, men ikke før april 1962, ni måneder etter britenes.

3.2.1 Lærdommen fra EFTA

Som nevnt i forrige kapittel var entusiasmen for EFTA i Norge relativt lav. Opprettelsen av frihandelsområdet var resultat av at forhandlingene om det foretrukne FTA strandet, og norsk medlemskap, og samtlige av de andre landene for den saks skyld, var i høy grad basert på frykten for politisk og økonomisk isolasjon. Etter opprettelsen av EFTA gjorde den norske regjeringen sitt beste for å stoppe industrilandene Storbritannia, Sverige og Sveits sine krav om hurtigere tollnedsettelse, og danskens krav om økt landbrukseksport til Norge. Slik EFTA var organisert skulle primærnæringsproblemer løses gjennom bilaterale avtaler, og danskene lyktes ikke å få gjennomslag for sine ønsker i forhandlingene med nordmennene. Når det gjaldt hurtigere tollnedsettelse derimot var arbeiderpartiregjeringen etter hvert nødt til å akseptere de andre EFTA-landenes krav. Og slik danskene stanget i veggen med sine jordbruksinteresser i Norge, stanget nordmennene i veggen med sine forsøk på å få tollfrihet for fisk samt bindende avtaler for å sikre fremtidig tilgang for norsk fisk i det britiske markedet. At britene, da Macmillan satte i gang prosessen med å søke medlemskap i EEC uten å ha informert de andre EFTA-landene, hadde brutt løftet sitt om at de ikke ville komme med utspill mot EEC alene bidro heller ikke til å bedre samarbeidsforholdene. At Storbritannia var en kjempe i forhold til de andre landene i EFTA hadde åpenbart følger både i forhandlinger innad i frihandelsområdet, og på hvorvidt EFTA ville lyktes i å bli et felles verktøy for forhandlinger med EEC. Nordmennene hadde også håpet å opprette et formalisert system for investeringsstøtte gjennom EFTA for å øke kapitaltilgangen til Norge, men også her var de nødt til å se seg skuffet.¹⁰⁷

Til tross for disse nederlagene og samarbeidsproblemene ble EFTA-medlemskapet sett på mer og mer positivt hos Arbeiderpartiet. Gevinstene for norsk industrieksport viste seg å være større enn hva man i utgangspunktet hadde trodd, og frykten for om norsk industri ville klare å omstille seg fort nok viste seg å være langt på vei overdrevet. Handelen innad i Norden økte kraftig etter opprettelsen av EFTA og i 1965 var Sverige blitt Norges viktigste

¹⁰⁶ Allen 1979: s.45

¹⁰⁷ Eriksen og Pharo 1997: s.320-324

handelspartner. At Finland kom med i frihandelsområdet i 1961 ble også tatt godt i mot av regjeringen av utenriks- og sikkerhetspolitiske årsaker, da det ble sett på som et viktig steg for å trekke finnene ut av Sovjetunionens grep.¹⁰⁸ På Arbeiderpartiets landsmøte i 1961 uttalte Trygve Bratte at erfaringene fra EFTA utelukkende hadde vært positive, og at når det gjaldt den videre utviklingen av europeisk integrasjon burde Arbeiderpartiet ikke være overengstelige for utviklingen, men ta lærdom av disse erfaringene.¹⁰⁹ For med britenes søknad om medlemskap i EEC kunne det se ut som om EFTA ville ble et særdeles kortvarig prosjekt, og Norge ville da bli nødt til å finne et tilfredsstillende alternativ.

3.2.2 Handlingsvegring

Da de norske styresmaktene våren 1961 fant ut at britene vurderte å søke om medlemskap i EEC, forsøkte de forgjeves å sikre at tilnærmingen til fellesmarkedet skulle bli tatt i fellesskap med resten av EFTA. Nordmennene sendte et memorandum til de andre landene i frihandelsområdet hvor de foreslo en tollunion mellom EEC og EFTA, og de hintet også om at de var villige til å drøfte en felles landbrukspolitikk. Men den norske taktikken feilet og 31. juli 1961 erklærte Storbritannia og Danmark at de kom til å søke medlemskap i EEC. I Norge var man usikker på hvordan de skulle reagere. Utenriksminister Lange og handelsminister Skaug hadde allerede begynt å forberede en norsk søknad. For dem var det klart at både økonomiske og sikkerhetspolitiske hensyn tilsa at Norge ville bli nødt til å følge Storbritannia.¹¹⁰ På en pressekonferanse 1. september uttalte Skaug at Romatraktaten først og fremst var en økonomisk avtale og at Norge ikke ville overføre mer suverenitet ved medlemskap enn Norge tidligere har akseptert overført til andre internasjonale organisasjoner.¹¹¹ Men ikke alle syntes det var like klart hva Norge nå burde foreta seg, og i regjeringen begynte man å vurdere hvorvidt Norge skulle gå inn for fullt medlemskap som Danmark og Storbritannia, eller velge en løsere tilknytning slik som Sverige som hadde intensjoner om å søke assosiering med fellesmarkedet.¹¹²

Det tok åtte måneder før regjeringen, i februar 1962, erklærte at de ville gå inn for medlemskap. Flertallet av Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter trengte å overbevises, og både befolkningen så vel som partiet var delt om saken. Mens interesser som by og land, riksmål og landsmål og avholdsmenn og sosialt liberale hadde skapt fire forskjellige partier på

¹⁰⁸ Ibid: s.322-324

¹⁰⁹ Frøland 1997: s.184

¹¹⁰ Eriksen og Pharo 1997: s.330-331

¹¹¹ Heradstveit, Daniel: *Debatten om norsk medlemskap i EEC i Stortinget*, Magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo 1967: s.10

¹¹² Eriksen og Pharo 1997: s.330-331

høyresiden i norsk politikk, hadde Arbeiderpartiet til en hvis grad omfavnet dem alle. Dette kunne være en styrke i rolige perioder, men når store splittende saker dukket opp ble det straks et problem.¹¹³ Både kjernevelgere og partimedlemmer som sto lavere ned på rangstigen har i Arbeiderpartiet tradisjonelt svart med skepsis på partielitens mer utadvendte internasjonale orientering. Blant regionale partimedlemmer og velgere har det eksistert et ønske om desentralisering av politisk makt, og opprettholdelsen av distriktsbosetninger og primærnæringene. Samtidig har venstresiden i partiet ønsket å sikre nasjonal selvråderett og bekjempe grenseløs kapitalisme. Som følge av den distriktsvise mandatfordelingen har disse gruppene stått sterkt i partiets stortingsgruppe, og tradisjonelt foretrukket mer nasjonale løsninger enn partiledelsen.¹¹⁴

Det var også spørsmålet om Norges grunnlov gav rom til norsk medlemskap i EEC. 21. februar 1962 gav utenriksdepartementet og justis- og politidepartementet sammen med Frede Castberg og Johannes Bratt Andenæs, begge professorer i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo (UiO), sin redegjørelse for at medlemskap ville kreve en grunnlovsendring. Reglene tilsa at det måtte være stortingsvalg mellom et forslag til grunnlovsendring og før det kunne bli vedtatt. Det hadde nettopp vært Stortingsvalg i Norge, og hvis forslaget til grunnlovsendring kom nå ville Stortinget ikke være i stand til å vedta det før etter neste valg. For de som ikke ønsket å vente så lenge var det heldigvis allerede et forslag fra 1960, før forrige stortingsvalg, som gikk ut på at Stortinget skulle få mulighet til å delegerer myndighet på et begrenset område til en internasjonal organisasjon.¹¹⁵

At det var stortingsvalg i Norge høsten 1961 kan også ha vært en faktor til at prosessen tok såpass lang tid i Norge. Å velge standpunkt i en sak som splittet partiets velgere før et valg må ha blitt sett på som risikofullt. EEC-saken ble for det meste holdt utenfor valgkampen, da kun nystiftede Sosialistisk Folkeparti (SF), Norges Kommunistiske Parti (NKP) og enkelte i Senterpartiet (SP) ønsket at det skulle bli et tema, mens de andre partiene fryktet den politiske belastningen.¹¹⁶ Arbeiderpartiet mistet stortingsflertallet for første gang siden krigen ved dette valget, men beholdt regjeringsmakten med støtte fra SF. For å holde partiet samlet hadde Gerhardsen opprinnelig gått inn for assosiering, men en rekke faktorer førte til at han endret mening.¹¹⁷

¹¹³ Allen 1979: s.34

¹¹⁴ Frøland 1997: s.179-180

¹¹⁵ Heradstveit 1967: s.12

¹¹⁶ Heradstveit 1967: s.10

¹¹⁷ Eriksen og Pharo 1997: s.320-324

3.2.3 Regjeringen blir anbefalt søknad om medlemskap

Regjeringen visste at President Kennedy ønsket utvidelse av unionen, og de virket som norsk medlemskap ville være en ytterligere garanti for amerikanernes beskyttelse. Etter år med samarbeid i OEEC og NATO hadde også antagonismen mot Vest-Tyskland blitt svekket.¹¹⁸

Norges medlemskap i NATO ble også sett på som et argument for medlemskap. For nøytrale land kunne assosiering være den naturlige løsningen. Men Lange og Skaug fryktet at dersom Norge valgte denne løsningen ville det få uheldige konsekvenser for Norges evne til å påvirke det nordatlantiske samarbeidet, særlig hvis EEC-landene ville begynne å forhandle seg frem til felles standpunkter innenfor NATO. Regjeringen forsto det også slik at både EEC-landene og USA så det som naturlig at Norge, som NATO-land, skulle velge medlemskap heller enn assosiering.¹¹⁹ Britisk medlemskap ville også dempe mye av frykten for følgene av medlemskap da de ville kjempe mot overnasjonal utvikling og holde blikket mot Nord-Atlanteren i stedet for kun til kontinentet.¹²⁰

I forkant av den britiske søknaden var det få fremtredende norske politikere som aktivt talte for norsk medlemskap i EEC. Unntaket var formannen i Landsorganisasjonen i Norge (LO) Konrad Nordahl. I 1958 uttalte han til utenrikskomiteen at Norge burde revurdere sin skepsis til EEC. Årsaken til det var for Nordahl først og fremst ikke økonomisk, men politisk. Han fryktet opprettelsen av et separat frihandelsområde ville splitte Vest-Europa og dermed svekke Vestens stilling i den kalde krigen.¹²¹

Handelsliberaliseringen som følge av OEEC og EFTA hadde gjort norsk industri mer selvsikker på at den kunne takle økt konkurranse. Og regjeringen hadde fått tro på at de var i stand til å beholde en viss kontroll på den nasjonale økonomien til tross for denne liberaliseringen.¹²²

Eksporthandelen hevdet norsk økonomi ville ta skade hvis Norge holdt seg utenfor Fellesmarkedet. Hvis Storbritannia og Danmark gikk inn i EEC ville ca. 70 prosent av norsk eksport gå til fellesmarkedet. En av de viktigste årsakene til at regjeringen i 1962 valgte å gå for norsk medlemskap var at nesten alle de viktige arbeidslivs- og næringsorganisasjonene foretrakk den løsningen. Dette inkluderte LO, men også flertallet av primærnæringsorganisasjonene selv om disse naturlig nok hadde sterke forbehold.¹²³ 15. september 1961 la frihandelsutvalget, som ble opprettet tidlig 1960 for å opplyse regjeringen

¹¹⁸ Allen 1979: s.47

¹¹⁹ Eriksen og Pharo 1997: s.338

¹²⁰ Allen 1979: s.46

¹²¹ Eriksen og Pharo 1997: s.329

¹²² Allen 1979: s.47

¹²³ Eriksen Pharo 1997: s.338

om EFTA og det nordiske økonomiske samarbeidet, frem sin anbefaling angående EEC-spørsmålet. De tok til orde for at Norge burde sende en søknad om medlemskap da man slik best ville få klargjort hvilke vilkår Norge kunne forvente. Så kunne regjeringen deretter vurdere hva som ville være mest hensiktsmessig, assosiering eller medlemskap.¹²⁴

Etter at Arbeiderpartiets grunnorganisasjon gikk inn for medlemskap i EEC, fikk regjeringen med seg de fleste av partiets stortingsrepresentanter til å gå inn for det samme. I tillegg kunne de forvente støtte fra både Venstre og Høyre. Og 8. mars 1962, med 115 stemmer mot 35, ble grunnlovens paragraf 93, forslaget fra 1960 som gav Stortinget myndighet til å overføre suverenitet på et begrenset område til en internasjonal organisasjon vedtatt. Kravet som ble satt var at det ville kreve tre fjerdedels flertall på Stortinget.¹²⁵

3.2.4 Stortingsdebatten 26. april og den norske søknaden

28. april 1962 vedtok Stortinget å søke forhandlinger om de særvilkår Norge kunne oppnå ved fullt medlemskap i EEC. 113 av 150 stortingsrepresentanter stemte for, 63 av 74 i DNA. Høyre var det eneste partiet hvor samtlige representanter stemte for. 12 av 14 av Venstres representanter stemte for, mens Kristelig Folkeparti var delt nærmere midten. Sosialistisk Folkepartis to representanter stemte imot forslaget og de fikk følge av 15 av Senterpartiets 16 representanter.¹²⁶

Daniel Heradstveit har i sin magistergradsavhandling i statsvitenskap ved Universitetet i Oslo fra 1967 tatt for seg stortingsdebatten som kom i forkant av denne avstemningen. Han forsøker i avhandlingen å kvantifisere argumentasjonen i debatten for å identifisere hvilke parti, grupper eller fraksjoner som innehar hvilke argumenter og i hvor stor grad de ulike argumentene blir vektlagt av de som kommer med dem.¹²⁷ Jeg vil være varsom med å tolke hyppigheten av et argument som indikasjon på i hvor stor grad det sier noe om viktigheten av argumentet hos personen som fremlegger det. Slik Heradstveit selv påpeker er det også vanskelig å si i hvor stor grad de argumentene som blir presentert kommer fra personlig overbevisning eller taktiske vurderinger for å fremme sitt standpunkt.¹²⁸ Jeg kommer derfor ikke til å trekke for store konklusjoner fra avhandlingen, men hyppigheten av ulike argumenter bør si noe om hvilke faktorer som ble vektlagt av stortingsrepresentantene. Oppgaven er også nyttig for å identifisere hvilke oppfatninger som fantes blant

¹²⁴ Heradstveit 1967: s.11

¹²⁵ Eriksen og Pharo 1997: s.334-338

¹²⁶ Heradstveit 1967: s.21

¹²⁷ Ibid: s.15

¹²⁸ Ibid: s.126

Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter, både hos de 63 som stemte for og de 11 som stemte imot.

Heradstveit plasserer de ulike argumentene i 29 kategorier. De to første kategoriene går først og fremst ut på sikkerhetspolitiske hensyn og omhandler konflikten mellom øst og vest, og følgene av blokkdannelser. Heradstveit observerer her at mens de borgerlige partiene argumenterte for at man burde styrke den vestlige blokken, forsøkte de medlemskapsvennlige representantene i Arbeiderpartiet å avvise at EEC representerte en blokkdannelse som ville være destruktiv for fredsarbeidet. Konrad Nordahl, for eksempel, uttalte at den eneste blokken Sovjetunionen anerkjente var som ble skapt først etter krigen og som Sovjetunionen selv var medlem av, mens Margit Tøsdal på sin side argumenterte for at regionalt samarbeid tvert imot ville være gunstig for fredsprosessen. Arbeiderpartiet er også særegne blant medlemskapstilhengerne ved å diskutere EEC i forhold til utviklingslandene. Arbeiderpartirepresentanter argumenterte for at økonomisk ekspansjon ville føre til at Norge ville kunne øke hjelpen til utviklingslandene, og det blir også pekt på at EEC har ulandshjelp som en av sine målsettinger.¹²⁹

De økonomiske fordelene ved medlemskap ble sterkt vektlagt av de positive arbeiderpartirepresentantene. I tillegg til å vise til risikoen ved å stå utenfor, ble det argumentert for at medlemskap ville fremme vekst i norsk næringsliv.¹³⁰

Et annet interessant punkt er at selv om Vest-Tysklands rolle i EEC ble diskutert, var det ingen av de elleve motstanderne av å sende søknad om medlemskap i Arbeiderpartiet som nevnte noen slags trussel ved et styrket Vest-Tyskland, eller frykten for at tyskerne skulle bli dominerende i EEC.¹³¹ Derimot ble det hevdet at demokratiet var svakt i Tyskland og Frankrike, og påpekt at ”de seks” alle hadde konservative regjeringer. Det ble også påstått at medlemskap ville føre til at Arbeiderpartiet ikke lenger ville være i stand til å føre en planøkonomi som følge av EECs kapitalistiske målsetting. Tilhengerne av medlemskapssøknaden svarte disse anklagene med å argumentere for at det ikke var noe i Romatraktaten som hindret planøkonomi og at flere av landene i EEC hadde like mye planøkonomi som Norge. Det ble også hevdet at Norsk deltakelse ville styrke sosialismen i EEC.¹³² På anklagene om at medlemskap ville føre til et uakseptabelt tap av selvråderetten

¹²⁹ Ibid: s.50-55

¹³⁰ Ibid: s.106-107

¹³¹ Ibid: s.56

¹³² Ibid: s.71-75

svarte Finn Moe at Norge allerede var godt kjent med forpliktende økonomisk samarbeid gjennom OEEC og at hvis samarbeid skulle ha noen nytte så måtte den være forpliktende.¹³³

Et gjennomgående tema i debatten var at de fleste argumentene som ble fremsatt av arbeiderpartirepresentantene som var for en norsk medlemskapssøknad var av en defensiv karakter. De brukte mer tid på å forsvare norsk medlemskap fra kritikken fra venstresiden, enn de brukte på å fremme fordelene ved medlemskap. Heradstveit er åpen for at det kan tyde på at de delvis godtok kritikken, men heller mer i retning av at det var en følge av at de som tallmessig overlegne var mer passive og konsentrerte seg først å fremst om å forsvare standpunktet sitt. Heradstveit identifiserer at hoveddelen av argumentene som ikke kan kalles typisk defensive kan kokes ned til at medlemskap ville være gunstig økonomisk for Norge og rollen til EEC som en kraft for fred og internasjonalt samarbeid. Selv om det under debatten ble brukt mer tid på den sikkerhetspolitiske rollen til EEC enn den økonomiske, vegrer han seg for å hevde at det har noe å si for styrkeforholdet mellom de to faktorene i hva som var den overliggende årsaken til at de gikk inn for medlemskap da den økonomiske debatten i stor grad allerede var blitt tatt før denne stortingsdebatten.¹³⁴ Men det kan virke som vi fra Heradstveits funn bør forklare beslutningen ved å vise til sikkerhetspolitiske og økonomiske årsaker, og at ideologi først og fremst var motstandernes våpen. Jeg vil komme tilbake til det ideologiske aspektet i slutten av dette kapitlet.

Neste måned sendte regjeringen Norges første søknad. Men i løpet av den tiden hadde motstanden mot medlemskap i befolkningen steget drastisk. De hadde vunnet i Stortinget, men de kunne ikke hevde det var noe konsensus i befolkningen.¹³⁵

3.2.5 Motstand

Samtidig som regjeringen og majoriteten av Stortinget gradvis hadde blitt overbevist om å søke om medlemskap, vokste det i Norge også motstand mot ideen. Organisasjonen ”Aksjon mot fellesmarkedet – de 143” ble dannet tidlig 1962. De kjempet mot norsk medlemskap i EEC for, i deres øyne i det minste, å verne politisk frihet, de demokratiske idealer, Norges selvstendighet og for å motarbeide blokkinnelingen av Europa. Samtidig ba de om samarbeid og forståelse mellom alle folk.¹³⁶ ”De 143” oppga ingen politisk tilhørighet, men var i virkeligheten i stor grad utgjort av intellektuelle fra venstresiden i Arbeiderpartiet uten

¹³³ Ibid: s.82-84

¹³⁴ Ibid: s.213-214

¹³⁵ Allen 1979: s.50

¹³⁶ Heradstveit 1967: s.12

posisjoner i partiet. ”De 143” hadde selskap fra borgerlig side fra ”Opplysningsutvalget av 1962” og ”Bergensutvalget”.¹³⁷

Heller ikke blant Venstre sine velgere var det noen klar enighet om medlemskapsspørsmålet, og det var nok en av grunnene til at de introduserte kravet om at Stortinget skulle rådføre seg hos befolkningen ved hjelp av en folkeavstemning. Sosialistisk Folkeparti, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti støttet straks ideen. I ledelsene til både Arbeiderpartiet og Høyre var det derimot flere EEC-tilhengere som mislikte ideen. For dem var resultatet av en folkeavstemning for usikkert i forhold til om avgjørelsen kun ble tatt i Stortinget. Men siden opprettholdt motstand kun ville skape anklager om at de var udemokratiske signaliserte Arbeiderpartiet våren 1962 at de ville godta folkeavstemning, tett etterfulgt av Høyre.¹³⁸

Franskmennenes veto mot britisk medlemskap i 1963 satte imidlertid en stans på debatten. Medlemskap var uaktuelt uten britene.

3.2.6 Ideologisk forsvarlig?

Økonomisk og geopolitisk logikk slik partiledelsen så det trakk altså i retning av medlemskap. Men var det mulig å forsvare medlemskap i en organisasjon basert på kapitalistiske prinsipper og økonomisk liberalisme for en sosialistisk regjering. Gerhardsen-regjeringens beslutning blir forklart som strengt pragmatisk. Gerhardsen poengterte i 1962 at Norges tilknytning til EEC måtte vurderes fra et økonomisk standpunkt.¹³⁹ Det var ikke samarbeidet regjeringen ønsket seg, men hvis britene ble medlemmer ble det oppfattet som et nødvendig samarbeid. Vi kan likevel se antydning til et forsøk på å konsolidere sosialistisk tankegang og den europeiske integrasjonen som fant sted på kontinentet.

Det er selvfølgelig ingen motsetning mellom sosialisme og internasjonalt samarbeid i seg selv. Den internasjonale klassekampen og solidaritet med arbeiderklassen uavhengig av nasjonale grenser er sentral i sosialismen. Enkelte arbeiderpartipolitikere argumenterte for at EEC kunne bli et verktøy i den kampen. Konrad Nordahl alluderte til dette da han under stortingsdebatten 26. april poengterte at tanken om et samlet Europa har vært sterkt fremme i den europeiske arbeiderbevegelsen.¹⁴⁰ Thor Fossum argumenterte i den samme debatten at:

Det ville være en ulykke om norsk arbeiderbevegelse skulle komme i motsetningsforhold til det som er i ferd med å skje ute i Europa, og dermed isolere seg fra Vest-europeisk

¹³⁷ Eriksen og Pharo 1997: s.332-333

¹³⁸ Ibid: s.334-335

¹³⁹ Heradstveit 1967: s.66

¹⁴⁰ Ibid: s.59

arbeiderbevegelse. Vi må tvert i mot gå sammen med våre kamerater og meningsfeller og sammen med dem arbeide for at vårt sosialdemokratiske syn kommer til å sette sitt preg på politikken i fellesmarkedet.¹⁴¹

Noen uker før debatten, 3. April 1962, holdt samferdselsminister Trygve Bratteli et foredrag i Oslo Arbeidersamfunn med tittelen *Hva mener vi med sosialismen?*. Formålet med foredraget var å kritisere hva han kalte en dogmatisk oppfattelse av sosialisme. Målene skulle være de samme, men Bratteli uttalte at man var nødt til å ta de erfaringer man har gjort til etterretning og anerkjenne at de tidligere løsningene for hvordan man skulle oppnå disse målene ikke nødvendigvis var de riktige eller det mest formålstjenlige. Sovjetunionen hadde vist at blandingsøkonomi var en bedre løsning enn det rent kommunistiske. Foredraget bygger opp til en avslutning hvor han kommer med sterk kritikk av skepsisen mot EEC:

Til slutt noen ord om et tema det ville være galt ikke å nevne her når vi diskuterer hva vi mener med sosialisme. [...] Det er å kunne nå frem mentalt til hva jeg vil kalle en tidsmessig plassering av vårt land og vårt folk i den lille verden vi etter hvert lever i. Den verden som har forandret seg så radikalt i løpet av en menneskealder eller to. Men hvor en rundt om i landene – og i vårt land gudbedre ikke mindre enn i andre land – fornemmer hvor lite en mentalt og idémessig, og jeg vil nesten også si moralsk, har fulgt med i denne sammentrengning av hele verden til en liten boplass som en i dag farer over med fly i løpet av noen timer.

At det etter en slik utvikling er mulig i den grad å utløse og appellere til nasjonal isolasjon og nasjonal selvgothet som en merker en del tendenser til, får det nesten til å gå kaldt nedover ryggen på meg. Jeg tenker spesielt på den pågående diskusjonen om Fellesmarkedet. [...] Jeg har en følelse av at før den første verdenskrig hadde oppflammet alle disse nasjonale motsetninger i den form vi senere har levd i dem, så jeg tror ikke at skolerte og framtreddende norske arbeidere følte arbeidere rundt i Europa som noe mindreverdige som det ville være farlig å komme i nærheten av. Men det er gudbedre en slik mentalitet en nå får presentert på ny. Det kan ikke være noen sosialistisk oppgave å holde levende gamle motsetninger, gamle fiendskap, gamle fordommer og gammel uvitenhet. Skal der i den sammenheng foreligge noen sosialistisk oppgave, må det være den, at vi både fornuftsmessig og følelsesmessig lærer oss til å se at de folkemasser som lever rundt i verden, utenfor Europa, ja vel, men også i Europa, de er våre brødre.¹⁴²

Dette er åpenbart et angrep på de på venstresiden som var skeptiske til medlemskap i EEC. Han unngår å nevne oppfattelsen av at det var et kapitalistisk fundament i tollunionen, og avfeier skepsisen som smålighet og nasjonalisme. Det er de skeptiske som bedriver forrederi mot sosialismen, ikke de positive. Argumentasjonen til Bratteli er bygd på at man er nødt til å innta en pragmatisk holdning for realistisk og mest effektivt å gjennomføre en sosialistisk politikk, og er således ikke i strid med ideen om at regjeringens vedtak ble gjort av pragmatiske årsaker. Dette er samtidig defensiv argumentasjon, slik Heradstveit identifiserer

¹⁴¹ Ibid: s.59

¹⁴² Bratteli, Trygve: "Hva mener vi med sosialismen?", i Tore Nilsen og Arne Strand (red.), *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*, Tiden Norsk Forlag 1970 (1): s.87-88

debatten i stortinget når den omhandlet ideologi. Men det behøver ikke å bety at det var betydningsløst for Brattelis standpunkt. Den utslagsgivende hendelse som førte til den norske søknaden er klar: den britiske søknaden, og de oppfattede økonomiske og sikkerhetspolitiske konsekvensene av den. Men det betyr ikke at de politikerne i Arbeiderpartiet som var for søknaden og nektet for at det på noen måte representerte et svik mot sosialismen ikke mente hva de sa. Jeg forsøker ikke å hevde at en positiv holdning til EEC hos samferdselsministeren var utslagsgivende for den første norske søknaden. Poenget er at han forsøker å konsolidere sosialistisk ideologi med ideen om medlemskap og tilbakevise at det er motstridende mål. Og neste gang spørsmålet om medlemskap kom på dagsorden var Brattelis autoritet i partiet en viktigere faktor.

Regjeringen og majoriteten av partiet var åpenbart lettet da Charles de Gaulle sa nei og man kunne, i hvert fall midlertidig, begrave et dypt splittende tema.¹⁴³

3.3 Oppsummering og sammenligning

Etter at Macmillan gjorde det klart at han hadde som intensjon å søke om medlemskap i EEC, møtte han ingen umiddelbar motstand fra partiledelsen i Labour. Det fantes til og med enkelte stemmer i partiet, som gruppen rundt Roy Jenkins og enkelte i lederskapet til TUC som var åpenlyst positive til ideen. Flere hadde lagt merke til at velferdsordningene på kontinentet var minst like gode som de britiske, og det ble spekulert hvorvidt medlemskap kunne fremme økonomisk vekst og heve levestandarden. Men motstanden i partiet økte raskt, og både Hugh Gaitskell og Harold Wilson gjorde det klart at de var imot medlemskap. Motstanden bygget stort sett på den samme argumentasjonen som hadde gjort det uaktuelt å vurdere medlemskap da EEC ble opprettet i 1957. Medlemskap ble ansett som et hinder for å utføre tilfredsstillende økonomisk planlegging og en trussel for jordbruksimporten fra og forholdet til Samveldet, som de mente ville opprettholde sin betydning for Storbritannia i overskuelig fremtid. Romatraktatens øverste mål var fri konkurranse, og EEC forsterket skillet mellom øst- og vest-europa. Partiledelsen aksepterte ikke Macmillans vurdering om at medlemskap var den beste løsningen på Storbritannias økonomiske problemer, og mente det eksisterte bedre alternativer.

Den britiske søknaden kom overraskende på Arbeiderpartiet. Overbevisningen om at Norge ville bli nødt til å følge Storbritannia ble til slutt avgjørende, men det tok åtte måneder før regjeringen gjorde det klart at de kom til å søke medlemskap. Det var stor motstand mot

¹⁴³ Pharo 1993: s.220

medlemskap blant partimedlemmer og velgere, og partiledelsen var nødt til å få avklart om partiets stortingsmedlemmer ville støtte medlemskap. Motstanderne i arbeiderpartiet hadde mange av de samme argumentene som partiledelsen i Labour. Den forsterket blokkinnstillingen av Europa, var en trussel mot suvereniteten og satte Romatraktaten satte næringslivsinteresser høyere enn mennesker. Partiledelsen i Arbeiderpartiet derimot gav uttrykk for at de ikke lenger delte disse oppfatningene. De argumenterte for at motstanderne tolket for mye i Romatraktaten, at det først og fremst var en økonomisk avtale og at det var tydelig ved å se på EEC-landene at den ikke ville skade Norges evne til å føre en planøkonomi. De mente også at medlemskap ikke ville medføre noen særlig større suverenitetsavståelse enn Norge allerede hadde gitt fra seg. De gode erfaringene fra EFTA hadde dessuten skapt optimisme for Norges evne til å takle økt konkurranse.

Partiledelsene i Arbeiderpartiet og Labour hadde i etterkant av Macmillans søknad utviklet ulike holdninger i EEC. At Labour var i opposisjon førte sannsynligvis til at de uttrykte sin motstand såpass tydelig, men de var nok av oppfattelsen av at medlemskap ville være negativt for Storbritannia, og at det fantes bedre alternativer for å løse Storbritannias økonomiske problemer. Samtidig er det også tydelig at Arbeiderpartiregjeringens beslutning om å søke medlemskap først og fremst var et resultat av at de fryktet de økonomiske og sikkerhetspolitiske konsekvensene av å stå utenfor om britene ble medlemmer. Men da de tok denne beslutningen ble de også nødt til å konfrontere argumentene til motstanderne. Disse argumentene representerte ofte negative holdninger til EEC de tidligere selv hadde hatt, men den britiske søknaden hadde gjort dem nødt til å revurdere dem. I den forbindelse var det ikke kun økonomiske og sikkerhetspolitiske faktorer som ble vurdert, også den ideologiske motstanden som bygget på ideen om at EEC var uforenlig med sosialisme ble det tatt et oppgjør med. Partiledelsen kom frem til at de negative følgene av medlemskap hadde vært overvurdert og at følgene av å bli stående utenfor ville være verre. Men det var først og fremst denne formen argumentasjonen tok. Medlemskap var det minste av to onder.

Del 4

De andre søknader

14. januar 1963 holdt Frankrikes president Charles de Gaulle en pressekonferanse hvor han gjorde det klart at han ikke ville godta britisk medlemskap i EEC. Storbritannia og USA hadde nylig inngått Nassau-avtalen som gav britene tilgang til å kjøpe amerikanske polarisrakter for britiske atomvåpen. De Gaulle, som under andre verdenskrig hadde oppnådd den militære graden brigadegeneral som han beholdt til sin død og gav han tilnavnet *generalen*, ønsket at det europeiske samarbeidet skulle resultere i et Europa som en tredje makt, både likestilt med og et motstykke til Sovjetunionen og USA. Nassau-avtalen styrket de Gaulles oppfatning om at briteres forhold til USA var for nært, og at britisk medlemskap i EEC ville være motstridende med hans visjon om en uavhengig europeisk makt.¹⁴⁴

Storbritannia hadde også gjort det klart under forhandlingene at de var lite villige til å avslutte den tollfrie landbruksimporten fra Samveldet, noe som ville undergrave planene om å opprette den felles landbrukspolitikken, CAP, hvor et av hovedelementene var felles tollsats utad. For de Gaulle og Frankrike var CAP ansett som en av de største fordelene ved å fortsette samarbeidet i EEC.¹⁴⁵ Britene håpet først de andre landene i EEC ville kjempe videre for britisk medlemskap, men det ble etter hvert klart at de var mer bekymret for at franskmennene skulle avslutte samarbeidet enn følgene av at britene forble der de allerede var. Britene trakk seg, tett etterfulgt av danskene og nordmennene, da det ble klart at forhandlingene ikke ville føre til noe. I virkning hadde de Gaulles nei fungert som et veto.¹⁴⁶

Året etter tapte de konservative parlamentsvalget i Storbritannia, og Harold Wilson, som hadde overtatt lederskapet i Labour etter Gaitskells død i 1963, ble landets nye statsminister. I Norge derimot førte resultatet av stortingsvalget i 1965 at Arbeiderpartiet fant seg i opposisjon.

I delen av oppgaven starter jeg med å redegjøre for holdningene til britisk medlemskap i EEC i Labour før valget i 1966, før jeg forklarer hvorfor snuoperasjonen etter valget ikke er så forbausende som den virker ved første øyekast. Jeg vil i den sammenheng ta for meg de økonomiske utfordringene britene sto ovenfor og hvordan de ble nødt til å revurdere sin globale maktposisjon. I begge sammenhenger vil det komme frem at Wilson-regjeringen så på

¹⁴⁴ May 1999: s.36

¹⁴⁵ Claes og Førland 2007: s.102-103, 116

¹⁴⁶ May 1999: s.36

medlemskap som den meste gunstige løsningen på problemene de sto ovenfor. Jeg vil ta for meg utenriksdepartementets innflytelse over statsministerens politikk og redegjøre for hvordan Wilson forsøkte å overbevise både sine egne ministre og landene i EEC om at Storbritannia var nødt til å gå inn i Fellesskapet. Deretter vil jeg redegjøre for hvilken reaksjon Wilsons søknad fikk i Norge og hvorvidt holdningene til medlemskap hadde endret seg i ledelsen i Arbeiderpartiet, og drøfte hvordan deres holdninger skilte seg fra holdningene i Labour.

4.1 Labour Party

I årene fra 1964 til 1966 gjorde Harold Wilsons regjering det klart at Storbritannia ikke planla å søke om medlemskap i Det europeiske økonomiske fellesskap (EEC), og at det var lite trolig at ”de seks” ville be om det. Men etter å ha blitt gjenvalgt i 1966 forandret tilsynelatende regjeringen mening, og i 1967 lanserte Storbritannia, denne gangen med Labour ved makten, en ny søknad.

4.1.1 Holdninger til ECC før valget i 1966

Januar 1963 døde Hugh Gaitskell, og Harold Wilson ble valgt til ny partileder i Labour. Det er uklart hva Wilsons holdning til EEC var de første årene som partileder. Historikeren Alexander May omtaler han som ”agnostisk”, mens andre argumenterer for at han kun skjulte sine positive holdninger til medlemskap for ikke å pådra seg vreden til skeptikerne i partiet. I etterkant av det konservative partiets søknad i 1961 uttalte han, i likhet med Gaitskell, at medlemskapskriteriene som var blitt forhandlet frem var uakseptable. Men som opposisjonsparti kan det tenkes at mange i Labour, ved å kritisere de konservatives forhandlinger, ønsket å gi velgerne inntrykk av at Labour ville fått til en bedre avtale. At Wilson kan ha hatt lederambisjoner, og derfor muligens ville vise at han var på linje med Gaitskell og venstresiden i partiet, slik man i denne perioden også antok at han var, kan også ha motivert denne posisjon. Men selv under den første søknaden var Wilsons uttalelser om medlemskap i EEC ganske tvetydige, og han var åpenbart ikke prinsipielt i mot det.¹⁴⁷

Wilson beholdt denne tvetydigheten da han ble Storbritannias statsminister etter at Labour vant valget i 1964. Det eksisterte heller ikke noen konsensus om medlemskap innad i partiet. De fleste på venstresiden var imot medlemskap. Disse samlet seg i the Tribune Group, hvor oppfattelsen var at medlemskap ville underminere den britiske sosialismens verdier og redusere muligheten for å opprettholde en effektiv planøkonomi. For dem var ikke EEC annet

¹⁴⁷ Ibid: s.38

enn en økonomisk versjon av NATO.¹⁴⁸ Men striden sto i bunn og grunn ikke mellom venstre og høyre. Anti-amerikanisme og håpet om at medlemskap ville gi Storbritannia tilgang på ny teknologi fikk blant andre Anthony Wedgwood Benn, en profilert politiker til venstre i partiet, til å være positiv til Fellesmarkedet. På høyresiden fant man personer som Douglas Jay som var imot medlemskap av frykt for følgene det ville få for samarbeidet med USA. Det var også de, både til høyre og til venstre i partiet, som mente at britenes globale rolle ville bli truet av hva de så på som en lukket kontinental handelsblokk. Med kun en majoritet på mellom fem og tre i parlamentet frem til valget i 1966 hjalp Wilsons passive holdning til EEC med å holde splittelsene i partiet i sjakk. President Charles de Gaulles veto i 1963 var uansett såpass friskt i minnet at få trodde medlemskap var mulig med det første uansett.¹⁴⁹

Men Labours snuoperasjon etter valget i 1966 er allikevel ikke så uforståelig som det kanskje virker ved første øyekast. Både den økonomiske situasjonen på de britiske øyene og endringene i deres geopolitiske posisjon gjorde det tydelig at ville kreves, og for Wilson ble det etter hvert åpenbart at dette ”noe” innebar medlemskap i EEC.

4.1.2 Den økonomiske situasjonen

Storbritannia var i alvorlige økonomiske problemer. Dette var like sant i 1964 som det var i 1967. Fra den konservative regjeringen arvet Wilson-regjeringen et aggregert betalingsunderskudd på 800 millioner pund.¹⁵⁰ Størrelsen på betalingsunderskuddet gjorde at pundet var under sterkt press. Situasjonen i den britiske økonomien nærmet seg brytningspunktet under sterlingkrisen som brøt ut i juli 1966 etter en landsomfattende sjømannstreik som resulterte i en sterk skepsis til pundet blant investorer og valutaspekulanter. Det fantes løsninger på problemet, men for Wilson var følgene av disse uakseptable. Importrestriksjoner ville bryte gjeldende handelsavtaler og for et land som Storbritannia, hvis økonomiske eksistens var avhengig av utenrikshandel, kunne man ikke ta sjansen på proteksjonisme. Å trekke penger ut av sirkulasjon, såkalt deflasjon, var heller ingen utvei. Det ville medført redusert offentlig budsjett og arbeidsledigheten ville stige. For en Labour-regjering ville det vært så godt som slutten. Den mest nærliggende utveien var

¹⁴⁸ Deighton, Anne: ”The Labour Party, Public Opinion and ‘the Second Try’”, i Oliver J. Daddow(red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain’s Second Application to join the EEC*, Frank Cass Publishers 2003:s.43

¹⁴⁹ May 1999: s.39

¹⁵⁰ Alexander, Philip: “From imperial Power to Regional Powers: Commonwealth Crises and the Second Application”, i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain’s Second Application to join the EEC*, Frank Cass Publishers 2003: s.190

igjen å devaluere pundet, men Wilson var redd for hvordan velgerne ville tolke det at det nok en gang var en Labour-regjering, de hadde også devaluert i 1949, som valgte denne utveien.¹⁵¹

Situasjonen i økonomien ble gjort verre av utviklingen internasjonalt. Wilsons oppmerksomhet var, i følge hans biograf Ben Pimlott, rettet mot Samveldet de første årene i regjering. Men til tross for valgløfter: handelen med Samveldet gikk ned under Wilson, slik det også hadde gjort under Harold Macmillan. Som svar på den konservative statsministerens frieri til Europa, hadde spesielt Canada og Australia valgt å rette handelen sin andre steder. Under den såkalte Kennedy-runden, som foregikk fra 1964 til 1967 mellom landene som hadde undertegnet Generalavtalen om toll og handel (GATT), forhandlet for eksempel Australia seg bort fra konsesjoner i det britiske markedet i bytte mot større adgang til markeder i Asia.¹⁵² Det var lite Wilson kunne si for å forsikre dem om at Samveldet i fremtiden kom til å forbli Storbritannias viktigste handelsområde.¹⁵³ I årene mellom 1955 og 1967 falt eksporten til Samveldet fra 50 prosent til 25 prosent. I samme tidsperiode steg eksporten til de seks EEC-landene fra 12 prosent til 25 prosent. For et Storbritannia på desperat jakt etter nye eksportmarkeder må det ha vært åpenbart hvor de i fremtiden ville ha mest å hente.

4.1.3 Den geopolitiske situasjonen

Den økonomiske situasjonen skapte også press på Storbritannias militære forpliktelser, spesielt i områdene ”øst for Suez”, et begrep som omfattet den arabiske halvøy, størstedelen av det indiske hav og også deler av den asiatiske stillehavskysten. Det var spesielt venstresiden i partiet som ønsket å redusere britenes engasjement i disse områdene. Dette skyldtes nok ikke bare de høye kostnadene. Mange var åpenlyst skeptiske til amerikanernes krigføring i Vietnam, og det var ingen hemmelighet at Washingtons press for at britene ikke skulle trekke seg ut øst for Suez var motivert av deres rolle i å hindre spredningen av kommunisme, særlig i landene i sørøst-Asia. Under sterlingkrisen i 1966 ble det prekært for britene å kutte pengebruken, og i perioden mellom 14. og 20. juli satte regjeringen i gang en rekke krisemøter om hvordan de kunne redusere forsvarsbudsjettet. Det var særlig ministeren for oversjøisk utvikling, Barbara Castle og boligministeren, Richard Crossman som talte for at tiden var kommet for å trappe ned Storbritannias rolle i Asia. Også utenriksminister George Brown, sannsynligvis den personen i regjeringen som sterkest ønsket britisk medlemskap i EEC, var positiv til tilbaketrekning. For ham var alternativet, å trekke tilbake styrker fra Vest-

¹⁵¹ May 1999: s.41-42

¹⁵² Alexander 2003: s.190

¹⁵³ May 1999: s.40

Tyskland, mye verre da han trodde det ville få negative følger for forholdet til EEC-landene og dermed forpurre sjansene for en ny søknad. For tidligere utenriksminister, nå visestatsminister og minister for økonomiske saker, Michael Stewart derimot ville enhver reduksjon av deres internasjonale militære forpliktelser få katastrofale følger for britenes innflytelse i internasjonal politikk og deres globale maktposisjon. I følge historikeren Philip Alexander delte Harold Wilson dette synet med Stewart.¹⁵⁴

Men ikke alle historikere er enige i det. Helen Parr argumenterer for at den tradisjonelle oppfatning av britisk utenrikspolitikk under Harold Wilson, at statsministeren var blendet av illusjonen om britisk storhet og at han manglet en klar utenrikspolitisk strategi, bør modifieres etter hvert som vi ha fått bedre tilgang til primærkilder som etter hennes mening gir ett annet bilde. Wilson prioriterte ikke militær tilstedeværelse i Sørøst-Asia fordi han mente det var en naturlig følge av Storbritannias stormaktsstatus, men fordi han ville vise støtte og engasjement for amerikanernes prosjekt i regionen og dermed få politisk støtte av USA for britiske interesser på andre områder.¹⁵⁵

Avspenningspolitikken i Europa og Charles de Gaulles veto gjorde at Sørøst-Asia politikken fikk større oppmerksomhet enn europapolitikken i begynnelsen av Wilsons første regjering. Men det er feil å si at han manglet en europeisk strategi, skriver Parr, og da han fra midten av sekstitallet begynte å uttale seg i positive ordlag om britisk medlemskap i EEC var ikke det et plutselig innfall eller en uoverveid beslutning. Det var en følge av at forsøkene på å øke den økonomiske betydningen av Det britiske samveldet hadde feilet og at sterlingkrisen i 1966 hadde vist hvor svak den britiske økonomien var. Samtidig økte frykten for tysk dominans i Vest-Europa som følge av Frankrikes utmeldelse av det integrerte militære samarbeidet i NATO og deres tomme stols politikk (de nektet å delta i ministerrådet etter en krangel om hvordan den felles landbrukspolitikken, CAP, skulle finansieres og i hvor stor grad parlamentet kunne overstyre nasjonal politikk¹⁵⁶). Som et alternativ til å melde Storbritannia inn i Fellesmarkedet ba Wilson i oktober 1966 regjeringen undersøke muligheten for og følgene av enten å knytte sterkere bånd til Samveldet, en taktikk de ga navnet 'going it alone' (GITA), eller danne et nordatlantisk frihandelsområde (NAFTA) med USA, en ide fremlagt av den amerikanske senatoren Jacob Javits. EFTA, som med unntak av Storbritannia kun besto av relativt små land, ble ikke sett på som et reelt alternativ for regjeringen. Og etter å ha vurdert situasjonen i kabinettet, forkastet Wilson også NAFTA. Det

¹⁵⁴ Alexander 2003: s.190-192

¹⁵⁵ Parr 2006: s.403-405

¹⁵⁶ Claes og Førland 2004: s.103

var lite trolig at amerikanerne ville åpne for mer konkurranse i det amerikanske markedet når fordelene ved å gjøre det var såpass få, og den amerikanske presidenten, Lyndon B. Johnson, hadde allerede uttalt seg negativt om ideen. Når det gjaldt GITA, så man at denne politikken ville skape store økonomiske utfordringer, og sammenlignet med medlemskap i EEC hadde den lite å stille opp med.¹⁵⁷ Wilson gav dermed regjeringen beskjed om å arbeide med en ny søknad, til tross for sannsynligheten for at de Gaulle igjen skulle blokkere britenes medlemskap. I følge Helen Parr er dette et tydelig bevis på at Wilson slett ikke var blendet av britenes tidligere storhet, men at han innså landets begrensninger og hadde en forestilling om hvor Storbritannias fremtid lå; som en del av Europa.¹⁵⁸

Men i Philip Alexanders øyne tilsa ikke Wilsons beslutning om å starte arbeidet med en ny søknad at hans globale ambisjoner for Storbritannia var redusert. Han åpner i stedet for at statsministeren delte Stewarts tro på at medlemskap i EEC, i stedet for å erstatte Storbritannias globale rolle, kunne hjelpe til med å opprettholde den.¹⁵⁹ Denne ideen var ikke fremmed blant briter på sekstitallet. I en artikkel om de politiske og militære følgene av medlemskap skrev Con O'Neill, som var ansatt som diplomat i utenriksdepartementet, at om britene ble medlemmer i EEC kunne det tolkes på to måter:

It can be seen as a realization on our part that we must abandon our dreams of a world role, and that, after some three centuries of wandering, we must return to our original moorings ... Alternatively, our desire to join the EEC can be seen as an effort to strengthen the base from which we exert world influence.¹⁶⁰

At Wilson var påvirket av holdningene i utenriksdepartementet er også Helen Parr overbevist om, og hun gir dem mye av æren for at han begynte å gi klare ordre til regjeringen om at det var mot Europa de skulle konsentrere blikket.

4.1.4 Utenriksdepartementets innflytelse over Wilsons beslutning

Noe av det vanskeligste for britene å svelge hvis de skulle gå inn i EEC var Fellesskapets tydelige overnasjonale karakter, som stadfestet i Romatraktaten. Men etter at den første søknaden feilet i 1963 ble man i det pro-europeiske utenriksdepartementet overbevist om at man måtte signalisere tydelig til Europa at Storbritannia var villige til å godta nettopp det. George Brown kom også til denne konklusjonen, og etter valget i 1966 oppfordret han Wilson til å komme med et offentlig utsagn hvor han aksepterte Romatraktaten. Han mente også at

¹⁵⁷ May 1999: s.40-41

¹⁵⁸ Parr 2006: s.408-411

¹⁵⁹ Alexander 2003: s.192

¹⁶⁰ Ibid: s.192

Wilson burde vise seg villig til å jenke på de fem kravene NEC hadde vedtatt i 1962.¹⁶¹ For at partiet skulle kunne akseptere medlemskap i EEC måtte Storbritannias eksisterende handelsavtaler med Samveldet vernes, løftene til landene i EFTA ikke bli brutt, retten til å føre en uavhengig utenrikspolitikk og planlegge egen økonomi opprettholdes og man ønsket garantier for vern av øynasjonens landbruk.¹⁶² Men Wilson var lite villig til å følge Browns oppfordring. Han fryktet de innenrikspolitiske konsekvensene et slikt utsagn ville få. Og både statsministeren og utenriksdepartementet var også fortsatt overbevisst om at EEC ikke kom til å akseptere britisk medlemskap de nærmeste årene. Men da man i etterkant av sterlingkrisen i 1966 innså hvor alvorlige Storbritannias økonomiske problemer var, og at medlemskap var den eneste tilfredsstillende løsningen på disse problemene, begynte både Wilson og utenriksdepartementet å revurdere hvilke begrensninger de hadde.¹⁶³

Wilson godtok nå utenriksdepartementets råd om at Storbritannia måtte vise en større samarbeidsvilje og fleksibilitet mot ”de seks” for å få i gang medlemskapsforhandlinger igjen. Og etter å ha gjort det klart for sine ministre at dette var veien de nå skulle gå, noe jeg vil gå nærmere inn på senere i kapitlet, satte regjeringen i gang med en gransking av mulighetene for medlemskap. Det var statsministerens kontor som kontrollerte granskingsprosessen, men agendaen var satt av utenriksdepartementet siden det var her mesteparten av kunnskapen om EEC lå.¹⁶⁴

Det viktigste man skulle få ut av granskingen var hvordan man skulle hindre at de Gaulle igjen brukte veto mot britisk medlemskap. Siden bare utenriksdepartementet var kvalifisert til å forme en taktikk som muligens kunne oppnå dette, fikk de en betydelig innflytelse over Wilson. De antok at de Gaulle nødvendig ville bruke veto igjen hvis man fikk overbevist ”de vennlige fem” (Italia, Vest-Tyskland, Belgia, Nederland og Luxembourg) og det franske folk om at generalens argument om at britene ikke kom til å akseptere Fellesskapets grunnleggende regler ikke holdt vann. Statsministeren og George Brown begynte derfor gradvis å tone ned fokuset på medlemskriterier i samtalene med EEC, og påvirke ”de vennlige fem” til å presse de Gaulle til å godta britisk medlemskap. Wilson gav dem til og med beskjed at Storbritannia kunne godta Romatraktaten med visse forbehold.

¹⁶¹ Parr, Helen: “The Foreign Office and Harold Wilson’s Policy”, i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain’s Second Application to join the EEC*, Frank Cass Publishers 2003: s.76-80

¹⁶² Gaitskell, Hugh: *Britain and the Common Market, Texts of speeches made at the 1962 Labour Party Conference by the Rt. Hon. Hugh Gaitskell M.P. and the Rt. Hon. George Brown M.P. together with the policy statement accepted by Conference*, Labour Party 1962: s.33-40

¹⁶³ Parr 2003: s.82

¹⁶⁴ Ibid: s.82-83

Dette var, i følge Helen Parr, først og fremst et resultat av langvarig press fra utenriksdepartementet.¹⁶⁵

4.1.5 Wilsons kamp for en ny søknad

Wilson godtok taktikken som var blitt lagt frem av utenriksdepartementet fordi han hadde forstått, slik det hadde gått opp for Macmillan tidligere, at det var langt færre mulige løsninger på de økonomiske og geopolitiske problemene enn han opprinnelig hadde trodd. Det dukket i denne perioden opp en skrønehistorie som fortalte at Macmillan hadde etterlatt seg en sort eske i Downing Street som fremtidige statsministre skulle åpne hvis de havnet i en desperat situasjon. Inne i esken sto det kun: ”bli med i Fellesmarkedet”.¹⁶⁶ GITA, NAFTA og EFTA var, hvis de i det hele tatt var realistiske, lite gunstige alternativer sammenlignet med medlemskap i EEC.

Britisk medlemskap i EEC var ifølge Harold Wilson eneste mulighet for Storbritannia til å forbli politisk uavhengig. I motsetning til Samveldet var EEC en relativt homogen enhet, og i motsetning til i et eventuelt nordatlantisk frihandelsområde, ville Storbritannia ha en mye større mulighet til å ta en lederrolle her. Når britene trakk seg ut av Sørøst-Asia kunne en britisk lederrolle i Europa også gi et signal til amerikanerne om at de tok sin del av ansvaret under den kalde krigen. Wilson så også for seg at en utvidelse av Fellesskapet fra seks til tolv land ville ikke bare blidgjøre amerikanerne, men ved å endre EEC fra å være en tett integrert blokk og et hinder for tysk dominans eller potensiell nasjonalisme så han også for seg at det kunne bedre forholdet til russerne og på lang sikt knytte Øst- og Vest-Europa tettere sammen. Et utvidet Europa med Storbritannia og Frankrike i spissen ville også lettere kunne stå imot supermaktene, og motarbeide amerikanernes teknologiske og økonomiske dominans, mente Wilson.¹⁶⁷

Wilson gikk etter hvert med på å devaluere pundet, men for å blidgjøre velgerne insisterte han på at det skulle være en del av et større program for å bedre Storbritannias økonomi. Den viktigste delen av dette programmet skulle være medlemskap i EEC. I tillegg til formaningene fra utenriksdepartementet, presset særlig også det britiske industriforbundet han til å starte arbeidet mot en ny søknad. Meningsmålinger viste dessuten at rundt 70 prosent av befolkningen var for medlemskap, og etter at Labour økte flertallet i parlamentet fra tre til 97 representanter ved valget i 1966, trengte ikke Wilson å være like forsiktig med å holde partiet sitt samlet lenger. Mange av de nye parlamentsmedlemmene i partiet var også sterke

¹⁶⁵ Ibid: s.83-84

¹⁶⁶ May 1999: s.42

¹⁶⁷ Parr 2006: s.405-413

talsmenn for medlemskap.¹⁶⁸ Det tydet dessuten på at EEC var villige til å imøtekomme de fem kravene NEC hadde lagt frem i 1962.¹⁶⁹ EEC hadde vært de konservatives trumfkort i opposisjon, nå ivret Wilson etter å ta det fra dem.¹⁷⁰

Innenfor Labour var det særlig to grupperinger som arbeidet for en ny søknad: Kampanjen for demokratisk sosialisme og Arbeiderkomiteen for Europa. I 1964 var 54 av Labours parlamentsmedlemmer med i en eller begge av disse organisasjonene. I løpet av tre år fordoblet de seg nesten og talte 104. Anne Deighton påpeker at mye av grunnen til dette må kunne forklares med de nye parlamentsmedlemmene etter valget i 1966, men hun spekulerer også i om den sterke medlemsøkningen dels kunne skyldes at mange så muligheter for å klatre høyere i partistigen ved å være aktive i disse gruppene, nå da det var kjent at Wilson vurderte å sende en ny søknad.¹⁷¹ Jeg ønsker ikke å argumentere mot at politikere er ambisiøse, men jeg vil også hevde at de fleste av disse nye medlemmene nok må ha ment at Storbritannia ville tjene på å gå inn i EEC.

Samtidig må det nevnes at også den EEC-skeptiske og venstreorienterte organisasjonen the Tribune Group økte medlemstallet etter valget i 1966. Men den internasjonale utviklingen på sekstitallet, spesielt nedgangen i handel med Samveldet og den nært forestående tilbaketrekningen fra ”øst for Suez”, hadde gitt de som argumenterte mot EEC grunnet Storbritannias globale rolle en kald dusj.¹⁷²

Men det var ikke kun blant parlamentsmedlemmene det fortsatt eksisterte skeptiske røster. Wilsons kanskje viktigste oppgave (nest etter å få Charles de Gaulle med på notene) var å overbevise sitt eget kabinett. Selv om George Brown lenge hadde vært en forkjemper for medlemskap, og Michael Stewart nå også hadde vist seg positiv, var det fortsatt kritiske røster i regjeringen. Til disse hørte energiminister Richard Marsh, handelsminister Douglas Jay, forsvarsminister Denis Healey, lederen av underhuset Richard Crossman, landbruksminister Fred Peart, minister for Samveldet Herbert Bowden og Barbra Castle, nå transportminister.¹⁷³

For å overbevise disse samlet Wilson kabinettet, de viktigste ministrene altså den indre kjernen av den britiske regjeringen, til et møte den 22. oktober 1966 ved statsministerens landsted Chequers,¹⁷⁴ og på våren 1967 kalte han dem inn, en etter en, til møter med seg selv

¹⁶⁸ May 1999: s.42-43

¹⁶⁹ Deighton 2003: s.41

¹⁷⁰ May 1999: s.42-43

¹⁷¹ Deighton 2003: s.42-43

¹⁷² Ibid: s.43-44

¹⁷³ Ibid: s.44

¹⁷⁴ Ibid: s.44

og partisekretæren William Neild.¹⁷⁵ Anne Deighton beskriver George Brown som en sluttaktikker ved disse regjeringssmøtene. Han skal ha trukket ethvert prinsipp ut av debattene og styrt dem over til langvarige diskusjoner om detaljer. Castle skal ha uttalt at Storbritannia ville bli trukket inn i EEC på en bølge utmattelse, og Benn skal ha sagt at Brown kjedet dem inn i Fellesmarkedet. Deighton hevder også at Wilson selv skal ha innrømmet Browns taktikk ved å skrive i sine memoarer om regjeringstiden mellom 1964 til 1970 at ”hvis noen hadde bedt om et dokument om hvilken effekt medlemskap i Fellesmarkedet ville ha på britisk dueoppdrett, ville han ha fått tak i det”.¹⁷⁶ Men leser man gjennom denne passasjen selv i Wilsons bok, ser man at uttalelsen var rettet mot Neild, og at motivet er å hevde at de tok alle regjeringsmedlemmene på alvor.¹⁷⁷

Delvis grunnet spliden i regjeringen ble europapolitikken styrt med fast hånd fra statsministerens kontor, og alle intervjuer ministrene gjorde med pressen måtte godkjennes. Rapporter fra landbruksdepartementet, hvor man stort sett var negative til EEC, ble også lest og redigert før de ble utgitt.¹⁷⁸ Wilson fikk etter hvert støtte fra regjeringen for å dra på en Europa-tur sammen med Brown for å besøke hovedstedene i EEC og finne ut om en ny søknad ville lykkes der den forrige feilet. Skeptikerne krysset nå fingrene for at de Gaulle igjen ville redde dem.¹⁷⁹

Europaturneen fant sted mellom januar og februar 1967. Med generalens veto fortsatt friskt i minnet, la Wilson og Brown sitt håp i at ”de vennlige fem” ville klare å overtale franskmennene, eller rettere sagt: franskmannen.¹⁸⁰ Det var ingen hemmelighet at disse landene var positive til ideen om britisk medlemskap. Etter at Wilson informerte Underhuset om at han planla å lansere en ny søknad, ba, for eksempel, de tyske myndigheter sine ambassader om å gå ut med følgende beskjed:

Vi ser på Wilsons erklæring som svært betydningsfull, da Labour-regjeringen for første gang omtaler ... Storbritannias innlemmelse i det Europeiske økonomiske felleskap som et mål for deres utenrikspolitikk ... Vi tror tiden nå er kommet for å oppmuntre britene på deres ferd mot Europa og for å hjelpe dem med å rydde veien [til medlemskap].¹⁸¹

¹⁷⁵ Wilson, Harold: *The Labour Government 1964-1970, a personal record*, Weidenfeld and Nicolson og Michael Joseph LTD 1971: s.386-387.

¹⁷⁶ Deighton 2003: s.44-45

¹⁷⁷ Wilson 1971: s.387

¹⁷⁸ Deighton 2003: s.45

¹⁷⁹ May: s.43

¹⁸⁰ Böhmer, Katharina: ”’We Too Mean Business’: Germany and the Second British Application to the EEC, 1966-67”, i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain’s Second Application to join the EEC*, Frank Cass Publishers 2003: s.211

¹⁸¹ Böhmer 2003: s.211

Ikke noe ble overlatt til tilfeldighetene på europaturneen. 15. januar landet Harold Wilson og George Brown i Roma. De hadde valgt å begynne turneen i Roma da det var der traktaten hadde blitt underskrevet. Denne symbolhandlingen ble ansett som den beste taktikken for å hindre at de individuelle EEC-landene ville bli fornærmet over ikke å ha vært første stopp. Møtene med ”de vennlige fem” gikk mer eller mindre som forventet. Det var klart at mye gjensto av forhandlinger, spesielt når det gjaldt landbrukspolitikken i EEC, men de gjorde det alle klart at de ønsket britene med i fellesskapet. Belgias statsminister Paul Van der Boynants gjorde det klart at han mente fellesskapet trengte britisk medlemskap for å skape balanse mellom de store landene. I følge Wilson var det åpenbart at Italias statsminister Aldo Moro ikke bare støttet britisk medlemskap helhjertet, men at italieneren også var villig til å gå svært langt for å oppnå det. Utenriksminister Amintore Fanfani derimot virket mer reservert, men Wilson trodde ikke årsaken til det var at han ønsket britisk medlemskap noe mindre enn statsministeren gjorde, men heller et resultat av hans oppfattelse av at alt berodde på de Gaulle.¹⁸²

Før Paris stoppet Wilson i Strasbourg for å holde en tale for til Europarådet. Under talen gjorde han det klart at det var naturlig for både Storbritannia og resten av Europa å ha et nært samarbeid med USA, både av historiske og praktiske årsaker. Samtidig ønsket han å gjøre det klart at lojalitet til amerikanerne ikke betydde at de skulle være underkastet dem, og at Europa særlig burde samarbeide for å gjøre slutt på amerikanernes teknologiske forsprang. Wilson hadde sendt en kopi av talen til de Gaulle. Han skriver selv at han gjorde det av frykt for at de Gaulle kunne ta det som en fornærmelse at han holdt en viktig tale på fransk jord som muligens inneholdt elementer franskmannen var uenig i.¹⁸³ Samtidig kan vi se at talen i stor grad er et forsøk på å endre de Gaulles inntrykk av at Storbritannia ville opptre som en trojansk hest for amerikanerne om de ble medlemmer i EEC.

Harold Wilson og Charles de Gaulle møttes 24. januar i Paris, to dager etter Wilsons tale i Strasbourg. Wilson oppfattet generalen som svært vennlig. De Gaulle skal ha sagt at han satte stor pris på gesten det var å få tilsendt talen, og at han opplevde Storbritannia som mer samarbeidsvilligere og mer positivt innstilt til EEC enn de hadde vært tidligere.¹⁸⁴ Til tross for at de Gaulle igjen hadde uttalt seg tvilende til om Storbritannia ville være i stand til å føre en

¹⁸² Wilson 1971: s.327-342

¹⁸³ Ibid: s.333-334

¹⁸⁴ Ibid: s.334-341

politikk i strid med amerikanske interesser, reiste Wilson hjem fra kontinentet med tro på muligheten for medlemskap.¹⁸⁵

I tillegg til ”de vennlige fem”, skulle både Sovjetunionen og USA være positivt innstilt til britisk medlemskap, og Wilson hadde også mottatt godkjennelse, under visse vilkår, fra Samveldet og EFTA. Også de fleste i regjeringen hadde nå stilt seg bak forslaget om å sende en ny søknad. Kun Castle og Marsh stemte i mot, og Peart og Jay sa at det kom an på hvilke medlemsvilkår som ville bli forhandlet frem. Men det virker som om Jay begynte å få panikk etter hvert som det nærmet seg en ny søknad. Etter å først ha hevdet at medlemskap ville koste britene to milliarder pund i året, forsøkte han å få de andre ministrene med på en masseoppsigelse fra regjeringen for å stoppe statsministeren. Det viste seg at han talte for døde ører, og i august ble han sparket ut av regjeringen.¹⁸⁶

10. mai 1967 ble det holdt avstemning i parlamentet om britene skulle sende inn en ny søknad til EEC. 488 stemte ja, kun 62 nei. Deighton hevder flertallet ikke var så rungende som det kunne synes ved første øyekast. Både Labour og de konservative tok i bruk partipisken for å sikre at medlemmene stemte for forslaget, og allikevel valgte 36 parlamentsmedlemmer fra Labour og 26 fra the Conservatives å stemme imot.¹⁸⁷ Uansett, Wilson hadde åpenbart lyktes i hjemlandet. Nå gjensto det å se om han ville lykkes på kontinentet.

4.2 Det norske Arbeiderparti

Etter de Gaulles veto forsvant igjen interessen for EEC hos de fleste norske politikere som hadde vært for medlemskap. Motstanderne holdt liv i saken sin, men regjeringen droppet temaet fra agendaen da det ikke lenger var presserende.¹⁸⁸

I 1961 mistet Arbeiderpartiet stortingsflertallet for første gang på 16 år, men beholdt likevel regjeringsmakten da nyopprettede SF tross alt foretrakk DNA fremfor en borgerlig regjering. De mistet regjeringsmakten i august 1963 som følge av Kings Bay-ulykken året før, men var tilbake neste måned. Ved stortingsvalget 1965 derimot mistet de ytterligere seks mandater og Senterpartiets Per Borten ble statsminister i en regjeringskoalisjon med Venstre, Høyre og Kristelig Folkeparti. Arbeiderpartiet fant seg dermed i en mer langvarig opposisjon.

¹⁸⁵ May 1999: s.44

¹⁸⁶ Deighton 2003: s.45-46

¹⁸⁷ Ibid: s.46

¹⁸⁸ Pharo 1993: s.202

Før valget hadde Einar Gerhardsen trukket seg som partiformann (men var likevel deres statsministerkandidat under valget) og Trygve Bratteli ble stemt frem som hans etterfølger.¹⁸⁹

Kontakten DNA hadde med resten av Europa var derfor ikke lenger på vegne av regjeringen, men de beholdt likevel kontakt med utenlandske politikere, blant annet som medlemmer i Den sosialistiske internasjonale (SI) som ble opprettet i 1951, og i den sosialistiske gruppen i Europarådet.¹⁹⁰ Det var under en uformell middag med vesteuropeiske arbeiderpartiledere, ikke statsledere, at Labour først avslørte at de planla å gjøre som Toryene hadde gjort før dem og sende en ny søknad om medlemskap i EEC.¹⁹¹ Britenes andre søknad kom derfor ikke som en like stor overraskelse som den første.

Den borgerlige koalisjonen hadde sittet i regjering i atten måneder da Storbritannia sendte sin andre søknad. Danskene kom igjen raskt etter, og fornyet sin egen søknad. Sverige uttalte at de ville forhandle med EEC, uten å spesifisere noen spesiell tilknytningsform, mens Sveits og Østerrike allerede innledet samtaler med EEC med sikte på å skape handelssamarbeid som ikke ville true deres status som geopolitisk nøytrale. Igjen så konsekvensene dystre ut for EFTA, og skapte derfor usikkerhet for Norges forhold til sine viktigste handelspartnere.¹⁹²

Noen ministre i den norske regjeringen var usikre, men det virket som om majoriteten var for medlemskap. Regjeringen fastslo de samme betingelser for medlemskap som Gerhardsen-regjeringen. Som følge av det franske veto forrige gang var man skeptiske til om Storbritannia ville bli godkjent. Regjeringens forslag vitnet om at de ikke var villige til å ofre regjeringmakten på noe som muligens ikke ville hende. Mens formålet med den forrige søknaden åpenbart var å gå inn i EEC hvis britene gjorde det, var ordlyden i Norges andre søknad tydelig på at det var en forskjell på å søke medlemskap og om hvorvidt man faktisk skulle bli medlemmer.¹⁹³

4.2.1 Stortingsdebatten 11. -13. juli 1967

Olav Vefald tar for seg stortingsdebatten i forkant av den andre norske søknaden, slik Heradstveit tok for seg debatten i 1962. Vefald undersøker i sin oppgave hvilke holdninger stortingsrepresentantene hadde til integrasjon under debatten i 1967, for å sammenligne de med holdningene som Heradstveit hadde funnet i debatten fem år tidligere for slik å se om det

¹⁸⁹ Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000*, Det Norske Samlaget 2000: s.203-207

¹⁹⁰ Heidar, Knut, Hanne C. Pettersen og Lars Svåsand: ”internasjonale partisamarbeid” i Knut Heidar og Lars Svåsand (red.), *Partier uten grenser?*, Tano Aschehoug 1997: s.62

¹⁹¹ Frøland 1997: s.169-170

¹⁹² Vefald 1971: s.29-30

¹⁹³ Allen 1979: s.51-53

hadde funnet sted noen holdningsendringer.¹⁹⁴ EEC hadde nylig, 1. juli, fått felles traktatsverk med ECSC og Euratom, og medlemskap i EEC betydde derfor nå medlemskap i Det europeiske fellesskap (EF).

Forslaget til regjeringen fulgte utenriks- og konstitusjonskomiteens enstemmige innstilling om fornyelse av den norske søknaden om fullt medlemskap i EEC.¹⁹⁵ Til tross for at valget i 1965 hadde endret partisammensetningen i Stortinget, Arbeiderpartiet hadde nå 68 representanter mot de borgerlige partienes 80 og SFs to, stilte fortsatt majoriteten seg bak forslaget om å fornye den norske søknaden. Forslaget ble vedtatt med 136 av 149 stemmer. Fire arbeiderpartirepresentanter stemte i mot regjeringens forslag om å fornye søknaden, 63 stemte for mens en var fraværende. Altså fikk forslaget støtte fra flere representanter i 1967 enn de som hadde støttet medlemskapssøknad i 1962, og andelen av representanter fra Arbeiderpartiet som var positive i forhold til de som var negative var også større.¹⁹⁶

Stortingsdebatten i 1967 gikk roligere for seg enn den hadde gjort i 1962. Noe av årsaken til det må ha vært at næringsorganisasjonene nå var enda klarere på at de foretrakk norsk medlemskap enn de hadde vært i 1962. Særlig landbruksorganisasjonene hadde blitt mer positive og mistet noe av den reservasjonen de hadde vist forrige gang medlemskapsspørsmålet var aktuelt. I pressen hadde også debatten gått roligere for seg.¹⁹⁷ Vefald observerer at debattaktiviteten var vesentlig lavere enn den var i 1962 og at DNA-representantene som var for medlemskap var de som viste minst aktivitet i debatten. Men dette er regnet i forhold til antall representanter og da de utgjorde den største gruppen ville de ikke trenge å holde et like høyt aktivitetsnivå da deres standpunkt ofte ville bli fremmet av deres meningsfeller.¹⁹⁸

Debatten strakk seg over tre hele dager. Sammenlignet med andre debatter på Stortinget var den både relativt lang og hadde et høyt antall talere. Dette tyder på at beslutningen ble sett på som meget viktig og med omfattende konsekvenser. Samtidig var debattaktiviteten større i 1962. Saken var ikke like kontroversiell i 1967 som den hadde vært da, og flertallet var større. At regjeringen som fremmet forslaget var ledet av en senterpartipolitiker tyder på det. I 1962 hadde femten av SPs 16 representanter stemt imot å sende medlemskapssøknad. I 1967 var det kun fire av atten som gjorde det samme. Antallet stortingsrepresentanter som var positive til å sende medlemskapssøknad i forhold til

¹⁹⁴ Vefald 1971: s.29-30

¹⁹⁵ Ibid: s.47

¹⁹⁶ Ibid: s.48

¹⁹⁷ Ibid: s.34

¹⁹⁸ Ibid: s.51-54

motstandere hadde økt i alle partier, med unntak av SF som var enstemmig imot begge ganger og Høyre som var enstemmig for begge ganger.¹⁹⁹

Politikerne hadde fått avklart, blant annet fra det regjeringsoppnevnte markedsutvalget ledet av statssekretær ved statsministerens kontor Emil Vindsetmo, mange kontroversielle emner, som for eksempel virkningene på norsk rente- og kredittpolitikk, siden forrige gang. De hadde fått bedre kjennskap til de sosiale ytelser som hadde blitt utført i EF-landene som i mange tilfeller var på nivå med sosiale tiltak i Norge. Dessuten var ikke debatten ny lenger, og det kan tenkes at flere stortingspolitikere hadde vent seg mer til tanken om norsk medlemskap i løpet av de fem årene.²⁰⁰

De fleste var enige om at Norge hadde kommet økonomisk godt ut av de åtte årene i EFTA.²⁰¹ I 1967 ble det enda hyppigere enn i 1962 argumentert med de gode erfaringene fra EFTA, og at Norge hadde vist deg å være i stand til å konkurrere på et enda større marked som EEC.²⁰²

En viktig endring man kunne se i debatten fra 1967 i forhold til den fra 1962 var at ingen, verken pro eller contra siden, nevnte hva EF hadde å si for tysk politikk. Motstanderne brukte heller ikke politiske tradisjoner hos ”de seks” som argumentasjon mot medlemskap og det ble ikke argumentert for at norsk sosialpolitikk ville bli truet,²⁰³ et argument som hadde vært fremmet ti ganger av motstanderne i Arbeiderpartiet i 1962.²⁰⁴ Vefald forklarer dette med at den økte kjennskapen til EFs interne politikk blant stortingsrepresentantene hadde ført til en mer nøktern debatt.²⁰⁵

Tilhengerne av ny medlemskapssøknad hadde også fått et nytt argument for å tilbakevise at medlemskap ville få uholdbare følger for Norges evne til selvstyre, ved å vise til utviklingen som hadde funnet sted innad i EF siden forrige søknad.²⁰⁶ Frankrikes ”tomme stols politikk” hadde endt med Luxembourg-kompromisset, hvor Ministerrådet, etter et ekstraordinært møte i januar 1966, hadde blitt enige om at når meget viktige interesser står på spill vil ikke rådet presse igjennom flertallsbeslutninger. Med andre ord: kompromisset anerkjente medlemslandenes rett til å bruke veto mot forslag lagt frem i rådet.²⁰⁷ Motstanderne i Stortinget mente at til tross for at utviklingen innad i EF tilsa at

¹⁹⁹ Ibid: s.137-138

²⁰⁰ Ibid: s.137-140

²⁰¹ Ibid: s.148

²⁰² Ibid: s.180

²⁰³ Ibid: s.70-71

²⁰⁴ Heradstveit 1967: s.44

²⁰⁵ Vefald 1971: s.71

²⁰⁶ Ibid: s.90

²⁰⁷ Dinan, Desmond: *Europe Recast, A History of European Union*, Palgrave Macmillan 2004: s.107

medlemslandene ville beholde tilstrekkelig selvbestemmelsesrett, var det fortsatt grunn til bekymring som følge av de målsetningene som var blitt fremlagt i Romatraktaten. Olav Vefald identifiserer tap av norsk suverenitet som det mest brukte overordnende temaet for innleggene til de fire motstanderne i DNA. (cirka en tredjedel av deres innlegg omhandlet tap av suverenitet).²⁰⁸ Men norsk suverenitet ble i det hele debattert mindre i 1967, enn det hadde vært debattert i 1962.²⁰⁹ Det mest brukte enkeltargumentet (når han telte avsnitt i stedet for kun innleggets hovedbudskap) mot medlemskap i DNA var farene for norsk fiskerinæring.²¹⁰

Det ble reist tvil hos motstanderne om den nordiske enheten ville overleve hvis Norge og Danmark valgte en annen vei enn Sverige og Finland. Det ble også argumentert for at det ville føre til en uheldig blokkinndeling av Europa. Blant de positive til å sende medlemskapssøknad derimot talte enkelte for at europisk samarbeid ville være konfliktforebyggende, og at EF var den mest naturlige gruppen hvor man kunne utbygge samarbeidet videre. Samtidig avviste de at det ville ha negative følger for nordisk samarbeid og at Norge fortsatt skulle gjøre sitt ytterste for å opprettholde den gode kontakten mellom myndighetene i de nordiske landene. Noen stortingspolitikere argumenterte for at det burde utvikles et nordisk samarbeid innenfor et utvidet EF. Et nordisk fellesmarked eller en nordisk tollunion ble ikke fremmet som det ideelle alternativet verken av motstandere eller tilhengerne av EEC-søknad. Samtidig understreket tilhengerne av å sende en ny søknad at EF heller ikke var den ideelle løsningen, men den mest realistiske og beste løsningen på problemet som skapt ved at Storbritannia og Danmark søkte om medlemskap. For at Norge skulle godta medlemskap var det en betingelse at flest mulig av EFTA-landene, og spesielt Storbritannia, også ble medlemmer.²¹¹ Den andre betingelsen var at varige spesialordninger for norsk jordbruk og delvis for norsk fiskeri måtte bli oppnådd.²¹²

Sosialisme og EEC ble ikke tatt ofte opp i debatten, men enkeltargumenter som omhandlet *EEC og sosialisme/arbeiderbevegelse* var det sjette mest brukte av tilhengerne av ny søknad i Arbeiderpartiet. Vefald skriver at flere av Aps stortingspolitikere så medlemskap i EF som en mulighet for å styrke det sosialistiske samarbeidet internasjonalt. Samtidig var det kun i SF hvor de ideologiske forskjellene mellom Skandinavia og ”de seks” ble sett på som et viktig argument mot medlemskap.²¹³

²⁰⁸ Vefald 1971: s.99

²⁰⁹ Ibid: s.91

²¹⁰ Ibid: s.136

²¹¹ Ibid: s.142-146

²¹² Ibid: s.180

²¹³ Ibid: s.151-152

I likhet med 1962 brukte Stortinget mest tid på sikkerhetspolitiske og økonomiske argumenter.²¹⁴ EECs fredsbevarende virkninger var det tredje mest brukte overordnede argumentet til de av Arbeiderpartiets representanter som stemte ja. Alle talerne syntes å være enige om nødvendigheten og ønskeligheten av internasjonalt samarbeid. Tilhengerne mente det ville være enklest å videreutvikle dette samarbeidet innenfor allerede opprettede organisasjoner, mens motstanderne mente EEC var en uheldig sammenslutning av nasjoner. Sammenlignet med 1962 taler flere tilhengere for at Norge burde ta en aktiv del i samarbeidet i Europa. Arbeiderpartirepresentantene snakket også oftere om de positive resultatene de mente EEC hadde internasjonalt, men som oftest uten referanse til Norge.²¹⁵

Trygve Bratteli holdt et innlegg under debattens første dag som i stor grad ser ut til å reflektere meningene Vefald identifiserer som viktige for arbeiderpartirepresentantene som stemte ja til å sende en ny medlemskapssøknad. Han startet innlegget med å argumentere for at oppfinnelsen av atombomben krever at nasjoner og verdensdeler var nødt til å samarbeide på en ny og bedre måte. Bratteli pekte på at Europa i det 20. århundre to ganger har vært arnested til katastrofale konflikter. Samarbeidet mellom de europeiske landene etter annen verdenskrig var kommet godt i gang med å gjøre verdensdelen stabil og fredelig, men Bratteli mente at europeerne også, som følge av deres menneskelige og økonomiske ressurser, hadde et ansvar til å skape økonomisk vekst, stabilitet og fred også i resten av verden, særlig hos utviklingslandene. I følge Bratteli var det ut ifra dette perspektivet avgjørelsen om norsk medlemskap i EEC burde bli avgjort, altså hvordan Norge best kunne utføre sitt internasjonale ansvar.²¹⁶ Han argumenterte videre for at engstelsen for de store forandringene medlemskap ville medføre var naturlig og menneskelig, men i dette tilfellet ikke rasjonelt:

I virkeligheten vet vi nå svært mye mer om markedsdannelser enn da denne saken var til behandling for 5-6 år siden. I dag vet vi at utviklingen av de store markeder i denne tiden har vært en meget kraftig impuls til den uvanlig sterke økonomiske veksten i Vest-Europa. [...] Med det tempo vi har vennet oss til i Europa bør vi også for tiden framover kunne regne med at produksjonen totalt sett blir fordoblet i løpet av 15–20 år. Å føre en felles økonomisk politikk som gir dette resultat, er en langt viktigere forutsetning enn de fleste andre forhold som diskuteres som forutsetninger for et medlemskap i Felleskapet.²¹⁷

Bratteli kritiserte deretter igjen det han mente var en norsk oppfattelse av overlegenhet ovenfor andre nasjonaliteter. Han betrygget også de som fryktet for hvordan det ville gå med det nordiske samarbeidet om Norge gikk med i EF ved å uttale at ved et utvidet Felleskap

²¹⁴ Ibid: s.92-93, 96

²¹⁵ Ibid: s.154-160

²¹⁶ Bratteli, Trygve: ”innlegg i Stortinget 11. juli 1967” i Nilsen, Tore og Strand, Arne: *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*, Tiden Norsk Forlag 1970 (2): s.128-129

²¹⁷ Ibid: s.130

ville også Danmark være medlemmer, og han mente det sannsynlig at også Sverige og Island kunne ville velge dette, mens Finland ville finne en tilknytningsform som var like sterkt som det landet hadde til EFTA. Dermed var det ikke usannsynlig at det ville oppstå et samarbeid mellom de nordiske landene innenfor EF som tilsvarte hva Benelux-landene hadde oppnådd.²¹⁸

Bratteli avfeide i det samme innlegget påstander om at medlemskap i EF ville medføre opprettelsen av et ukontrollert kapitalistisk samfunn: ”ikke i noe moderne industriland finner en i dag samfunnsformer som kan stilles under rubrikkene uopplyst pengevelde eller fritt næringsliv.”²¹⁹

Olav Vefald identifiserer ikke argumentasjonen under debatten som negativ eller positiv slik Heradstveit gjør, men han merker seg at det var mindre ”dialog” i 1967. Det var færre innlegg ment som motsvar på den andre sidens argumentasjon. Han nevner at tilhengerne i Arbeiderpartiet brukte tid på å argumentere mot SFs påstander om at EEC var en privatkapitalistisk sammenslutning, men i alt var ikke innleggene deres like basert på å motbevise anklager, men i stedet fremme fordeler.²²⁰

Noen politikere, særlig i DNA og Høyre, ønsket å se dannelsen og videreutbyggingen av et overnasjonalt fellesskap hvor medlemsstatenes regjeringer fikk sin betydning og makt til en viss grad redusert. De mente at små land ville ha best mulighet til å få sine interesser ivaretatt på en rettferdig måte med en slik overnasjonal struktur.²²¹

4.2.2 Holdningsendring

Kunne EEC-tilhengerne akseptere medlemskap hvis de følte det var motstridende med Arbeiderpartiets ideologiske fundament, eller var de av oppfattelsen at det slettes ikke var noen motstridelse. Under stortingsdebatten i 1967 argumenterte arbeiderpartipolitikere blant annet at både Romatraktaten og de dominerende gruppene i EF var positive til sosialisme og planøkonomi.²²² Man kan spekulere til hvilken grad de selv var overbevist om dette, men som vi har sett var det flere som så positivt på utviklingen av sosiale ordninger i EF. Hans Otto Frøland hevder også at DNA-ledelsens nære bånd til Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) Willy Brandt, som ble utenriksminister i Vest-Tyskland i 1966 og forbundskansler i 1969, sannsynligvis bidro til å svekke skepsisen mot Vest-Tyskland og EF i

²¹⁸ Ibid: s.130-131

²¹⁹ Ibid: s.131-132

²²⁰ Vefald 1971: s.170-171

²²¹ Ibid: s.177

²²² Ibid: Appendix A og appendix B

Arbeiderpartiet. Det var særlig Brandts *Ostpolitik* som innledet en avspenningspolitikk overfor Sovjetunionen for de ledende NATO-landene som bidro til dette.²²³

Frykten for isolasjon og redusert markedstilgang ved britisk og dansk medlemskap ble i perioden etter Gerhardsen mindre viktig for mange i partiledelsen. I stedet begynte flere, blant annet Trygve Bratteli, å se på europisk integrasjon som en fredsfremmende prosess.²²⁴ I et foredrag til Foreningen Norden i 1967 peker Bratteli på Europas rolle gjennom historien som sentrum for den kulturelle, økonomiske og tekniske utvikling, men samtidig et område med sterke sosiale og nasjonale motsetninger. Nå hadde en ny generasjon i Norden, ifølge Bratteli, mulighet til å være med på å forme et nytt Europa fri fra fortidens kriger og motsetninger. Et samlet Vest-Europa ville også lettere kunne samarbeide med Øst-Europa og etablere økonomiske og kulturelle kontakter mellom den rike og den fattige delen av verden.²²⁵ I dette foredraget går Bratteli besynderlig lite inn på økonomiske spørsmål. Han forsvarer dette med at hvis man behandler Europa-situasjonen kun som et handelspolitisk problem vil ikke løsningene nødvendigvis være de man ønsker seg (altså ønsker han at samarbeidet skal til en viss grad være basert på sikring av freden og samarbeid med resten av verden) og heller ikke like hurtig.²²⁶

I dette foredraget argumenterte han også igjen for at europaskepsisen i Norge var ute av takt med tiden. Tekniske forandringer, som mer effektiv transport av handelsvarer og personer, skjedde langt raskere enn forandringer i folkementaliteten og folkets tenkemåte. Han viser til at man så sent som på femtitallet kunne appellere til ”svenskehatet” og de negative assosiasjonene til ordet ”union” for å øke motstanden mot det foreslåtte nordiske samarbeidet.²²⁷ Tydeligere fortalt: Mye av motstanden mot europeisk integrasjon er basert på følelsesmessige årsaker uten fotfeste i virkeligheten, og hvis flere ville ta tiden til å tenke rasjonelt på problemstillingen ville nok også mye av denne motstanden forsvinne.

Argumenter basert på andre lands svakheter, eventuelt ondskap, er dyrket frem av holdningen om at ens egen nasjon er spesielt utvalgt av Gud og at man derfor må passe seg på å gå inn i samarbeid med andre, mindre velsignete nasjoner. Bratteli trekker frem en anekdote om en liberal professor som beskriver den nordiske holdningen til kontinentet slik

²²³ Frøland 1997: s.170-188

²²⁴ Pharo 1999: s.28

²²⁵ Bratteli 1968: s.10-11

²²⁶ Ibid: s.14

²²⁷ Ibid: s.3-4

Jeg takker deg o Herre for at du har gjort meg til en kjekk, skandinavisk demokrat og ikke latt meg være en fransk vinkremmer som sannsynligvis er enten gaullist eller bolsjevik.²²⁸

Han tok opp igjen hva han tilsynelatende mente var den overordnede årsaken til norsk motstand mot samarbeid innenfor internasjonale organisasjoner under en debatt i Stortinget i 1968 om Norges medlemskap i NATO. I sitt innlegg i denne debatten advarer han om at selv om stormaktene vil ha størst innflytelse innenfor disse internasjonale organisasjonene, ville alternativet være en verden hvor stormaktene dominerte totalt uten at små land ville ha mulighet til å ytre sine synspunkter. Problemet var, i følge Bratteli, ikke stormaktsdominans, problemet var Norges manglende internasjonale engasjement og nordmennenes manglende evne til å møte kravene den moderne verden sto ovenfor. Land, spesielt små nasjoner, var nødt til å samarbeide for å trygge sin sikkerhet, og nødvendig for muligheten til å føre en suksessfull innsats i utviklingslandene.²²⁹

4.2.3 Påvirkning fra utlandet

I artikkelen ”DNA og Vest-Europa 1945 – 1995: kontakter samarbeid og utsyn” drøfter Hans Otto Frøland hvorvidt Arbeiderpartiets kontakt og samarbeid med utenlandske politikere, både på vegne av staten og i partiføderasjonene, påvirket deres håndtering og holdninger til EEC. Han nevner at blant annet til at både Reiulf Steen og Per Kleppe har skrevet at deres synspunkter på europeisk integrasjon ble formet på internasjonale møter på femtitallet.²³⁰ Ser man på de mest europavennlige politikerne i Arbeiderpartiet ser man at flere av dem hadde betydelig mer kontakt med kontinentet enn gjennomsnittet av norske politikere. Konrad Nordahl var sentral i den sosialdemokratiske Frie faglige internasjonale, Arne Skaug hadde kontakter fra sin tid som OEEC-ambassadør og fra tiden som handelsminister mens Finn Moe, som gikk på gymnaset i Frankrike, hadde sittet som representant i Europarådet.²³¹ Kontakt med utlandet ble av arbeiderpartiledelsen sett på som sterkt formålstjenlig for når de var i regjering og forvaltet Norges utenrikspolitiske interesser, da støttespillere i utlandet ville komme godt med i internasjonale forhandlinger.²³²

Frøland påpeker videre at Arbeiderpartiets kontakt med utlandet har blitt forvaltet av en relativt liten utenrikspolitisk elite. Denne eliten har møttes i Internasjonalt Utvalg hvor Håkon Lie var formann fra 1945 til 1967 og Reiulf Steen fra 1967 til 1979. Her møttes partiets viktigste opinionsledere, de mest sentrale stortingsrepresentantene (særlig

²²⁸ Ibid: s.8

²²⁹ Bratteli, Trygve: ”innlegg i NATO-debatten i Stortinget 13. juni 1968”, i Tore Nilsen og Arne Strand (red.), *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*, Tiden Norsk Forlag 1970 (3): s.145

²³⁰ Frøland 1997: s.169-172

²³¹ Eriksen og Pharo 1997: s.329

²³² Frøland 1997: s.177

medlemmene i utenrikskomiteen) og partiledelsen. Det var denne gruppen som representerte partiet under internasjonale møter. Internasjonalt Utvalg var også preget av høy personkontinuitet, og i følge Frøland førte dette til å harmonisere de unge medlemmenes standpunkter med de eldres. Han påpeker at Torbjørn Jagland var både EF-skeptiker og NATO-motstander da han ble medlem i 1979, men at han tilsynelatende langt på vei hadde endret mening da han ble utvalgets leder syv år senere.²³³

Hvordan Frøland mente partieliten ble påvirket av samarbeidet innenfor OEEC, som i 1961 ble til Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD), nevnte jeg i del 2 av denne oppgaven, og de positive erfaringene fra EFTA har jeg skrevet om i både del 3 og i denne delen. I tillegg til disse to mellomstatlige organisasjonene vurderer Frøland også om hvorvidt NATO, samt de transnasjonale partiføderasjonene Den Nordiske Samarbeidskomiteen (SAMAK) og Den sosialistiske internasjonale fungerte som kontaktflater hvor Arbeiderpartiets holdninger til internasjonalt samarbeid med utlandet ble påvirket.²³⁴ Han beskriver NATO samarbeidet i løpet av femti og sekstitallet mer som en tvangstrøye hvor Norge av sikkerhetspolitiske årsaker var nødt til å akseptere en tettere integrasjon enn hva de ville foretrukket. NATO-medlemskapet hadde åpenbart påvirkning på partiets politikk, men ikke nødvendigvis på deres holdninger. Partiledelsen så med særlig skepsis på NATOs atomstrategi og amerikanernes insistering på vesttysk gjenopprustning, selv om denne bekymringen ble dempet etter at Willy Brandt ble utenriksminister i 1966. SAMAK på sin side konkluderer Frøland med at fungerte mer som en arena hvor de kunne fremme sin politikk når de satt i opposisjon, og at det er vanskelig å se at samarbeidet i denne organisasjonen hadde noen innflytelse på holdningene i Arbeiderpartiet på denne tiden. Han mener også at det er vanskelig å se at IS påvirket Arbeiderpartiets holdninger eller politikk i denne perioden, men at de gjennom denne organisasjonen i de minste ble holdt oppdatert på de mange partiledermøtene i IS med fortrolig informasjon blant annet fra regjeringspartiene SPD og Labour som ellers ville vært utilgjengelig for dem da de satt i opposisjon.²³⁵

Men erfaringene fra OEEC og EFTA består som sannsynlige kontaktflater som formet partielitens holdninger. Frøland peker også på at Arbeiderpartiet ble stiftet på ideer fra utlandet, og selv om det transnasjonale klasseperspektivet gradvis måtte vike for nasjonale hensyn, særlig etter at de fikk regjeringmakten i 1935 og fra erfaringene under krigen, var de

²³³ Ibid: s.177-179

²³⁴ Ibid: s.171

²³⁵ Ibid: s.184

på ingen måter isolasjonistiske. Men i stedet for et klasseperspektiv fokuserte deres utenrikspolitikk etter krigen seg på samarbeid mellom stater og folk.²³⁶

4.3 Oppsummering og sammenligning

Da Harold Wilson overtok som partileder i Labour ble han ikke oppfattet som noen tilhenger av britisk medlemskap i EEC, og i de to første årene som statsminister gav han få signaler om at han vurderte medlemskap. Dette hjalp til med å holde partiet, som kun hadde et marginalt flertall i parlamentet, samlet. De Gaulles veto hadde uansett gjort at EEC fikk mindre oppmerksomhet i både Labour og i Arbeiderpartiet.

Men etter at Labour økte majoriteten etter valget i 1966 skiftet tilsynelatende Wilson mening og søkte om britisk medlemskap i fellesmarkedet. Dette var ikke et plutselig innfall, men et resultat av at Storbritannia var i store økonomiske problemer. De hadde et meget stort underskudd på betalingsbalansen og til tross for Wilsons bestrebelse fortsatte handelen med Samveldet å synke. Labour sto i fare for igjen å bli nødt til å devaluere pundet. Den dårlige økonomien var utgjorde også en trussel for Storbritannias evne til å opprettholde sitt militære nærvær i utlandet og deres innflytelse på det globale samfunnet så ut til å ville bli redusert om ikke noe ble gjort. Etter at sterlingkrisen hadde tydeliggjort situasjonen, så Wilson seg nødt til å revurdere alle muligheter. Han ble etter hvert overbevist om at alternativene var færre enn de tidligere hadde trodd og at GITA, NAFTA og EFTA var lite realistiske i forhold til medlemskap i EEC.

Men at de nå hadde sagt seg villige til medlemskap betydde ikke at de nå hadde kvittet seg med deres tidligere forbehold. At Wilson etter hvert ga signaler om at han var villig til å dempe kravene om vern av handelen med Samveldet og godta en høyere grad av overnasjonalitet var et resultat av at utenriksdepartementet og utenriksminister George Brown hadde overbevist han om at det var eneste muligheten til å bli godtatt som medlemmer i EEC. Medlemskap i EEC ble sett på som et nødvendig onde.

I Arbeiderpartiet derimot hadde flere politikere begynt å omtale EEC i mer positive ordlag. Mens George Brown, som blir omtalt som den mest Europa-vennlige i den britiske regjeringen, forestilte seg at medlemskap kunne styrke Storbritannias globale maktposisjon, snakket blant andre Trygve Bratteli varmt om EEC som konfliktforebyggende og en fredsfremmende kraft i verden. Willy Brandts *Ostpolitikk* hadde vært med på å bedre partiledelsens oppfattelse av EEC internasjonalt. Ved forrige søknad hadde den dominerende

²³⁶ Ibid 1997: s.169-172

tanken blant medlemskapstilhengerne i Arbeiderpartiledelsen lignet den Labour inntok nå: medlemskap var egentlig ikke ønskelig, men nødvendig. Men under debatten om EEC i 1967 brukte de ikke lenger bare tid på å argumentere mot de negative konsekvensene av medlemskap, men de argumenterte også for hva de mente ville være positive konsekvenser. Og det var ikke bare økonomiske og sikkerhetspolitiske argumenter som talte for medlemskap, i følge Bratteli var det også det moralsk riktige å gjøre.

Del 5

Utfall

På en pressekonferanse 16. mai 1967 uttalte de Gaulle at britene enda ikke hadde vist seg klare til å møte utfordringene medlemskap i EF ville medføre, og at selv om britene hadde vist tegn til å bevege seg i riktig retning ville medlemskap på dette tidspunkt føre med seg ødeleggelsen av Fellesskapet. Han anbefalte at man burde vente til den dagen Storbritannia hadde vist seg klare, eller at det eventuelt burde inngås en assosieringsavtale mellom EF og EFTA-landene. Han sa at han ikke hadde noen plan om å bruke veto mot britisk medlemskap, og at han heller ikke hadde gjort det ved den forrige søknaden, men intensjonen med talen var åpenbart å gjøre det klart at i hans øyne var ikke EF klar for en utvidelse.²³⁷ I tillegg til sine vegringer mot Storbritannias tette bånd til USA, spekulerte han også under denne pressekonferansen om Storbritannias dårlige økonomi ville skade landene i EF og han insisterte på at sterlingen ikke lenger burde bli brukt som reservevaluta, altså som oppgjørsmiddel ved internasjonale transaksjoner og handel. Forhandlingene begynte to måneder senere og så i begynnelsen ut til å gå raskt forover. Britene hadde redusert kravene for spesialbehandling for handelen med Samveldet til å kun å gjelde sukker fra Karibia og lammekjøtt og melkeprodukter fra New Zealand og de aksepterte til og med CAP. Men en rapport fra Europakommisjonen i september gav støtte til de Gaulles oppfattelse av at sterling burde oppgis som reservevaluta før Storbritannia ble medlemmer og at man burde vente til britene hadde løst problemene med betalingsbalansen deres. Da britene så seg nødt til å devaluere pundet måneden etter, følte de Gaulle han hadde nok grunnlag for sine antakelser og gjorde det klart på en ny pressekonferanse at Frankrike ikke ville godta britisk medlemskap.²³⁸

I denne delen av oppgaven vil jeg redegjøre for utviklingen fra de Gaulles veto frem til utvidelsen i av EEC 1973. Jeg kommer i den forbindelse til å beskrive hvordan Labour igjen ble mer skeptiske til medlemskap mens partilederne i Arbeiderpartiet beholdt sin positive innstilling og argumentere for at årsaken til det var at ledelsen i Labour fremdeles kun vurderte medlemskap ut ifra et pragmatisk synspunkt, mens man i Arbeiderpartiet ikke lenger kun så det som en siste utvei.

²³⁷ Wilson 1971: s.392-394

²³⁸ May 1999: s.44-45

5.1 Labour Party

Det virket som britisk medlemskap var nødt til å vente til De Gaulle var ute av bildet. Men vi kan faktisk se antydninger til at generalen hadde begynt å revurdere sin motstand. Fransk økonomi hadde vist seg svakere enn Vest-Tysklands, og det er mulig han begynte å spekulere om hvorvidt britisk medlemskap kunne motbalansere tyskernes styrke, samt knytte Vest-Tyskland, som hadde gjennom sin *Ostpolitik* begynt å øke sin diplomatiske kontakt østover, mer solid til vest-Europa. I februar 1969 tok han kontakt med britenes ambassadør i Paris, Sir Christopher Soames, for å diskutere opprettelsen av tettere sikkerhets- og forsvarspolitikken innenfor et utvidet EF. Men britene var sterkt skeptiske og mistenksomme mot de Gaulle, og av frykt for at det kunne være en felle lekket de forslaget til mediene. De Gaulle ble rasende. Hvis det noensinne hadde eksistert en mulighet for britisk medlemskap mens de Gaulle satt med makten var den borte nå.²³⁹

Mens de i 1963 hadde trukket tilbake sin søknad etter de Gaulles veto, ble den andre britiske søknaden stående for at forhandlingene kunne gjenopptas så snart de Gaulle var ute av bildet.²⁴⁰ Det skjedde da han 28. april 1969, etter å ha tapt et valg om noen mindre grunnlovsendringer dagen før, valgte å gå av som president.²⁴¹ Georges Pompidou, som hadde vært de Gaulles statsminister i løpet av store deler av sekstitallet, ble valgt til ny president i Frankrike. I likhet med de Gaulle var han skeptisk til at EF skulle få en overnasjonal myndighet, men i motsetning til sin forgjenger gav han inntrykk av å være positiv til en utvidelse av fellesskapet og til britisk medlemskap.²⁴² Under et møte i Stockholm 7. juli 1969 mellom sosialistiske partiledere, hvor både Harold Wilson og Trygve Bratteli var tilstede, uttalte Willy Brandt at han hadde fått inntrykk fra sin siste reise til Paris at Franskmennene nå var klare.²⁴³ Brandt sine antagelser ble bekreftet senere samme år da EF besluttet på toppmøtet i Haag i desember å invitere Storbritannia og de andre søknadslandene tilbake til forhandlingsbordet.²⁴⁴

Men i løpet av denne tiden ser det ut til at Wilson muligens hadde gjenfunnet sin skepsis til medlemskap. Devalueringen av det britiske pundet hadde skapt et oppsving i den britiske økonomien, og medlemskap virket derfor ikke like prekært for Wilson.²⁴⁵ Samtidig hadde den største talsmannen i kabinettet for britisk medlemskap, George Brown, gått av som

²³⁹ Dinan 2004: s.107

²⁴⁰ May 1999: s.45

²⁴¹ Lundestad, Geir: *The United States and Western Europe since 1945*, Oxford University press 2003: s.137

²⁴² Dinan 2004: s.127-128

²⁴³ Wilson 1971: s.682

²⁴⁴ May 1999: s.46

²⁴⁵ Ibid: s.45

utenriksminister etter en krangel med Wilson etter at statsministeren hadde gjennomført forhandlinger med amerikanerne i forbindelse med devalueringen uten Browns tilstedeværelse. Brown forklarte sin oppsigelse med at Wilsons styringsmetoder var nærmest diktatoriske.²⁴⁶ På toppmøtet i Haag hadde EF også blitt enige om hvordan CAP skulle finansieres, og resultatet så ut til å bety at Storbritannia ville betale mye mer i merverdiavgift på sine jordbruksimporter fra Samveldet enn de ville motta i pengestøtte. I februar 1970 utga Wilsons regjering en rapport hvor det ble hevdet at britisk medlemskap ville føre til en årlig utgift på betalingsbalansen på en milliard pund og at gjennomsnittsprisen på matvarer i Storbritannia ville øke med 25 prosent. Wilson sa han ville gjenoppta forhandlingene om medlemskap, men forsikret samtidig om at ingenting var fastsatt. Det er mulig den økte skepsisen i befolkningen var årsaken til Wilsons gjenoppdagede skepsis da det i 1970 var nytt parlamentsvalg i Storbritannia. Labour uttalte seg ambivalent til britisk medlemskap under valget, og Wilson anklaget de konservative for å ville føre britene inn i EF selv hvis det ikke var forhandlet frem fordeler som motbalanserte kostnadene ved medlemskap.²⁴⁷

Wilson's taktikk lyktes ikke. De konservative vant parlamentsvalget og i 1970 ble Edward Heath ny statsminister i Storbritannia. Heath så seg ikke forpliktet til Samveldet på samme måte som de tidligere statsministrene, og han gav også inntrykk av å være av oppfatningen om at Storbritannia burde konsentrere seg mer i Europa, selv hvis det kom på bekostning av *det spesielle forholdet*, et uttrykk han mislikte, til USA. Heath overtok medlemskapsforhandlingene fra Labour, og i juni 1971 hadde partene kommet til enighet. I følge Sir Roy Denman, som hadde blitt oppnevnt som medlem av forhandlingsgruppen av Harold Wilson, ville det aldri bli oppnådd en avtale om Wilson fortsatt hadde vært statsminister.²⁴⁸

Oktober samme år introduserte statsministeren den fremforhandlede avtalen til parlamentet for avstemning. Lojaliteten til statsministeren i det konservative partiet var høy, og selv uten å bruke partipisken stemte 289 av deres 330 parlamentsmedlemmer for forslaget. Labour var derimot betydelig mer splittet. George Brown hadde mistet parlamentsplassen sin under valget og Roy Jenkins hadde tilsynelatende overtatt rollen som leder for Labours tilhengere av medlemskap i EF. Samtidig hadde venstresiden økt sin andel av partiets parlamentsmedlemmer etter valget, og da TUC hadde uttalt seg skeptiske til avtalen var motstanden mot medlemskap høy blant Labours parlamentsmedlemmer. Harold Wilson nølte

²⁴⁶ Wilson 1971: s.507-512

²⁴⁷ May 1999: s.46

²⁴⁸ Ibid: s.47-52

først, men valgte til slutt å gå imot avtalen de konservative hadde forhandlet frem.²⁴⁹ Han gjorde det klart at Labour ville være for medlemskap hvis en rettferdig avtale hadde blitt oppnådd, men Storbritannia var sterk nok til å stå alene og avtalen de konservative hadde fremforhandlet utgjorde et svik mot Samveldet og den ville føre med seg uforsvarlige økonomiske byrder for befolkningen i Storbritannia.²⁵⁰ På Labours årsmøte ble det stemt frem med fem seksdelers flertall at partiets offisielle standpunkt var å gå imot britisk medlemskap på de vilkår som den fremforhandlede avtalen tilsa. Under parlamentsdebatten uttalte Wilson at avtalen de konservative hadde fremforhandlet ikke var tolererbar, at Labour ville reforhandle den (noe de også gjorde da Wilson igjen ble statsminister etter neste parlamentsvalg), og han beskrev EF som en byråkratistyrte organisasjon mest opptatt av veldedighetsarbeid for bønder. 199 av Labours 288 parlamentsmedlemmer stemte imot forslaget i parlamentet. Partiet hadde tatt i bruk partipisken, men 69 parlamentsmedlemmer, deriblant Roy Jenkins, hadde valgt å trosse det ved å stemme for, mens 20 avsto fra å stemme.²⁵¹

Sammen med fem av de liberale seks medlemmer oppnådde Heath en støtte på 356 mot 244 for forslaget i parlamentet. Medlemskapsavtalen ble undertegnet 22. januar 1972, og 1. januar 1973 ble Storbritannia, sammen med Danmark og Irland, offisielt medlemmer i EF.²⁵² I Norge derimot hadde det gått annerledes.

5.2 Det norske arbeiderparti

I perioden mellom stortingsdebatten i 1967 til Norge ble invitert tilbake til forhandlingsbordet etter EFs ministerråd i Haag 1969 hadde motstanden mot norsk medlemskap økt, både i befolkningen og blant sentrumspartiene i regjeringen. Spesielt i Senterpartiet, statsminister Bortens eget parti, hadde motstanden økt markant. Som følge av at EF hadde forhandlet ferdig CAP var det stor frykt for at medlemskap ville føre til lavere subsidier for norske bønder.²⁵³

I forkant av toppmøtet i Haag hadde også et nytt forsøk på å forbedre det nordiske samarbeidet blitt igangsatt. Danmarks statsminister Hilmar Baumsgaard holdt i februar 1968 en tale på et møte i Oslo i Nordisk Råd hvor han oppfordret til å fortsette den nordiske integrasjonen og han inviterte de andre nordiske statsministrene til København for å diskutere

²⁴⁹ Ibid: s.50-53

²⁵⁰ Reynolds, David: *Britannia Overruled, British Policy and World Power in the 20th century*, Pearson Education Limited 2000: s.228-229

²⁵¹ May 1999: s.50-53

²⁵² Ibid: s.53

²⁵³ Pharo 1999: s.28-29

saken videre. På statsministermøtet, som fant sted i april samme år, ble det fastslått at forutsetningen for å videreutvikle det nordiske økonomiske samarbeidet var tilstede, og det ble bestemt at det skulle nedsettes et nordisk embetsmannutvalg som skulle få i oppgave å undersøke muligheten for å etablere en nordisk tollunion. Den foreslåtte nordiske tollunionen fikk navnet NORDØK.²⁵⁴

Arbeiderpartiet gav sin fulle støtte til NORDØK, og i 1969 uttalte de samstemmig med de andre sosialdemokratiske partiene i SAMAK at NORDØK måtte realiseres før sommeren 1970. Da Ministerrådet i åpnet for britisk medlemskap så NORDØK ut til å kunne bli en plattform hvorifra de nordiske landene kunne forhandle frem medlemskap i EF. For Arbeiderpartiet var dette en fordel, men finnene og svenskene så det annerledes og i 1970 avviste de NORDØK, som dermed aldri ble realisert.²⁵⁵

Blant sentrumpartiene i den norske regjeringen var det flere som hadde håpet NORDØK ville utgjøre et akseptabelt alternativ til medlemskap i EF.²⁵⁶ Motstanderne i Senterpartiet hadde gjort det klart at de ville være i mot medlemskap uansett hvilke vilkår som ville bli forhandlet frem. De interne stridighetene i regjeringen økte, og situasjonen ble ikke bedre da Sven Stray overtok som utenriksminister etter John Lyng. Stray var både mer konservativ og Europa-vennlig enn forgjengeren, og det skal ha oppstått et anstrengt forhold mellom han og statsminister Borten. I mars 1971, etter at et internt notat hadde blitt lekket til Dagbladet, sprakk regjeringssamarbeidet og Arbeiderpartiet tok over regjeringmakten. Trygve Bratteli ble norsk statsminister og fikk dermed ansvaret for å bringe Norge med i EF.²⁵⁷

Arbeiderpartiledelsens støtte til norsk medlemskap hadde ikke blitt redusert etter debatten i 1967. Snarere tvert imot. I 1970 til 1971 utarbeidet Per Kleppe det *sosialdemokratiske europaprogram* som fastsatte DNAs europapolitikk. Her gjentok han de gamle økonomiske argumentene for medlemskap, at økonomisk vekst ville trenge større markedsdannelse, men han argumenterer også for tettere vesteuropeisk samarbeid for å bringe sosialdemokratiske verdier inn i EFs agenda. I følge Hans Otto Frøland skapte det *sosialdemokratiske europaprogram* sammen med realpolitiske hensyn en forskyvning av partiets geopolitiske holdning. Pragmatiske vurderinger av hva som ville tjene Norges interesser utgjorde fortsatt kjernen i partiets politikk, men fra 1972 hadde også de mer

²⁵⁴ Nordby, Arnt-Iacob: *Norsk integrasjon i Norden? Realismen bak NORDØK forhandlingene*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2007: s.23-27

²⁵⁵ Frøland 1997: s.189-190

²⁵⁶ Eriksen, Knut Einar: "Norge og Norden – Samarbeid og kollisjon", i Chris Prebensen og Nils Skarland (red.), *NATO 50 år – Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, Den norske Atlanterhavskomiteé 1999, s.138

²⁵⁷ Pharo 1999: s. 29

visjonære argumentene for europeisk integrasjon en fast plass hos partiledelsen.²⁵⁸

Partiledelsen argumenterte også for at det i EF ville være lettere å kontrollere den internasjonale storkapitalen.²⁵⁹

Men venstresiden i partiet mente, i likhet med medlemskapstilhengerne i Høyre, at medlemskap tvert imot ville gi næringslivet større handlefrihet. I januar 1972 dannet motstanderne i Arbeiderpartiet Arbeiderbevegelsens informasjonskomité mot medlemskap i Fellesmarkedet (AIK). Samtidig var også motstanderne på borgerlig side friere til å ytre seg siden regjeringssamarbeidet hadde gått i oppløsning. Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet hadde blitt opprettet allerede i 1970. Motstanderne av medlemskap hadde evnet å mobilisere seg både raskere og sterkere enn tilhengerne. Bratteli klarte ikke å forhandle seg frem til en avtale som ville tilfredsstille motstanderne. Medlemskap ville føre til tapt inntekt for bøndene, og markedsadgang var ikke nok til at fiskerinæringen kunne si seg villig til å gi fra seg kontrollen over ressursene. I januar 1972 gikk fiskeriminister Knut Hoem av i protest mot avtalen. Folkeavstemmingen i 1972 over norsk medlemskap i EF endte med 53,5 prosent i motstandernes favør og regjeringen gikk av like etter.²⁶⁰

5.3 oppsummering og sammenligning

Da EF inviterte søknadslandene tilbake til forhandlingsbordet i 1969 hadde Wilson tilsynelatende endret oppfattelsen om at britisk medlemskap var nødvendig. Devalueringen av pundet hadde skapt et oppsving i den britiske økonomien og da George Brown gikk av som utenriksminister mistet regjeringen sitt mest Europa-vennlige medlem. Wilson uttalte seg ambivalent til medlemskap under valgkampen i 1970, og gjorde det klart at han kun ville godta medlemskap hvis det ble forhandlet frem en rettferdig avtale. Avtalen de konservative forhandlet seg til etter at de hadde vunnet valget var ikke akseptabel argumenterte han. Wilsons skepsis ble stort sett reflektert i resten av partiet.

Det kan spekuleres i om Wilsons og Labours mer kritiske holdning til medlemskap var en følge av økt skepsis i befolkningen. Samtidig kan ikke Wilsons motstand mot vilkårene de konservative hadde forhandlet seg frem til avfeises til kun å være retorikk. For å sikre at smør fra New Zealand, et produkt med nostalgiske konnotasjoner blant mange britiske velgere som følge av forsyningene under annen verdenskrig, ikke ville bli rammet av medlemskap godtok

²⁵⁸ Frøland 1997: s.175-176, 185 og 199

²⁵⁹ Pharo 1999, s. 28

²⁶⁰ Pharo 1999, s. 29

de konservative å bidra betydelig mer til EFs budsjett enn de opprinnelig hadde sagt seg villige til.²⁶¹

Uansett er det klart at Labour fortsatt mente EF-medlemskap kun var et spørsmål om hvilke økonomiske og geopolitiske fordeler Storbritannia kunne forvente, og når den økonomiske situasjonen ikke lenger virket like dystert som den hadde gjort i etterkant av sterlingkrisen hadde kravene de satte økt. Slike pragmatiske vurderinger av nasjonal interesse var også fremdeles de avgjørende for ledelsen i Det norske Arbeiderparti, men de hadde samtidig inntatt holdninger om EF som en positiv internasjonal kraft og også som en potensiell arena for sosialdemokratiske verdier. Arbeiderpartiet hadde vært i opposisjon da forhandlingene ble gjenopptatt, men selv om motstanden i den norske befolkningen også så til å øke, begynte de ikke å signalisere skepsis mot medlemskap slik Wilson hadde gjort.

Jeg mener årsaken til at partiledelsen i DNA beholdt sin positive innstilling til medlemskap i EEC var en følge av at de hadde tatt et oppgjør med den ideologiske motstanden de tidligere hadde inntatt og kommet frem til oppfattelsen om at det ikke var hold i dem. De hadde i til og med begynt å spekulere om norsk medlemskap ville styrke sosialismen i Europa. Wilson hadde aldri tatt et slikt oppgjør, for han handlet det kun om hvilket handlingsrom Storbritannia hadde.

Den store testen ville vært om Norge ville vurdert Norsk medlemskap uten britene. Anders Jølstad har skrevet om hvordan det nære økonomiske, militære og ideologiske forholdet mellom Norge og Storbritannia gradvis ble svekket i løpet av den kalde krigen, for å bli erstattet av et tettere forhold til Tyskland. Om valget i 1972 beskriver han hvordan britene opptrådte som motpart under forhandlingene om fiskeriavtaler, mens Vest-Tyskland ble Norges største støttespiller blant EF-medlemmene.²⁶² Men siden det på begynnelsen av syttitallet fremdeles var britenes søknad som var utløsende for den norske søknaden, var de nok fremdeles ikke klare til å gå inn uten britene. Det interessante er at det hadde oppstått holdninger som talte for medlemskap som var uavhengige av britisk medlemskap, mens det i Labour fremdeles kun ble vurdert ut i fra økonomisk og geopolitisk nødvendighet. Labour hadde fremdeles en ren pragmatisk innstilling til medlemskapsspørsmålet. Det var ikke tilfellet i Det norske Arbeiderparti.

²⁶¹ Dinan 2004: s.136-137

²⁶² Jølstad, Anders, "Storbritannia og Forbundsrepublikken Tyskland i det norske utenrikspolitiske utsyn", i Chris Prebensen og Nils Skarland (red.), *NATO 50 år – Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*, Den norske Atlanterhavkomité 1999, s.98, 118

Del 6

Konklusjon

På femtitallet vurderte verken Labour eller Det norske Arbeiderparti medlemskap i Det europeiske økonomiske fellesskap. For Norge gav det mer mening å søke økt økonomisk samarbeid med de nordiske landene som var mer geografisk, kulturelt og politisk like enn landene på kontinentet. Labour på sin side ønsket ikke å risikere forholdet til Samveldet. Det eksisterte sterke historiske og emosjonelle bånd til Samveldet, og Storbritannia nøt godt av den billige jordbruksimporten. Som følge av det nordiske klimaet vegret også Det norske arbeiderparti seg for å inngå avtaler som ville konkurranseutsette jordbruket. Labour og Arbeiderpartiet så heller ingen overtalende sikkerhetspolitiske argumenter for medlemskap i EEC. Det var USA som var utgjorde deres viktigste militære beskytter og partilederne hadde villig gått inn i NATO. De godtok også motvillig å støtte EDC for å sikre amerikanernes beskyttelse, og selv om USA hadde gjort det tydelig at de ønsket at den europeiske integrasjon skulle dekke flere land var det ikke like stort sikkerhetspolitisk aspekt ved EEC til at amerikansk beskyttelsen var i stor fare.

Men den økonomiske og geopolitiske motstanden mot EEC hadde også et sterkt ideologisk fundament i Labour og Arbeiderpartiet som skilte dem fra de andre partiene. Det norske Arbeiderpartiets skepsis mot suverenitetsavståelse var ikke kun en følge av minnene fra unionstiden og den tyske okkupasjonen. De var, tross alt, det partiet i Norge som hadde vært mest positive til økt samarbeid med Sverige og Danmark. Både i Labour og i Det norske Arbeiderparti ble den overnasjonale strukturen til EEC sett på som en trussel mot evnen til å beholde en nasjonal kontroll over økonomien for å fremme deres mål om økt sysselsetting og innføre sosiale reformer. De tolket i begge partier Romatraktaten som en kapitalistisk avtale som satte næringslivsinteresser foran mennesker. De var også skeptiske til den politiske kulturen på kontinentet, og var av den oppfattelsen at "de seks" manglet velferdsordningene som eksisterte i Storbritannia og Skandinavia. De mislikte Vest-Tysklands aggressive linje mot Sovjetunionen og Frankrikes mektige og høyreorienterte president.

I begge partier håpet man EEC ville føre til en forsoning mellom Frankrike og Vest-Tyskland. Men opprettelsen av Fellesskapet ble av britene også sett på som en trussel. De fryktet at deres innflytelse i Europa kunne bli redusert og hva de økonomiske konsekvensene av å bli stående utenfor var. Labour delte derfor de konservatives forhåpninger om at EFTA

ville fungere som en brobygger til ”de seks”. Arbeiderpartiet derimot ble medlemmer av frykt for politisk og økonomisk isolasjon hvis de sto utenfor. Spesielt var det de nære økonomiske og sikkerhetspolitiske båndene til Storbritannia som var utløsende. Oppfattelsen var at der Storbritannia gikk måtte Norge ta følge.

Erfaringene fra EFTA overgikk forhåpningene DNA hadde hatt. Frykten for at industrien ikke ville være i stand til å omstille seg hurtig nok viste seg å være ufundert, og gevinstene fra den økte eksporten ble større enn hva de forventet. Men da Harold Macmillan i 1961 annonserte at han ville søke om medlemskap i EEC virket det som om EFTA-samarbeidet ville bli kortvarig. Det var igjen frykten for isolasjon som førte til at Gerhardsen-regjeringen besluttet å følge Storbritannia og sende en norsk medlemskapssøknad. Beslutningen ble møtt med sterk kritikk fra venstresiden i partiet, og i stortingsdebatten om søknaden brukte tilhengerne mer tid på å forsvare standpunktet de hadde tatt fra denne kritikken enn de brukte på å fremme fordeler ved medlemskap. Men selv om denne kritikken i stor grad var den samme som årsakene til at medlemskap hadde vært uaktuelt på femtitallet betyr ikke det at tilhengerne fortsatt var av samme oppfattelse. Økt kjennskap til velferdsordninger på kontinentet og erfaringene i internasjonale sammenslutninger ser ut til å ha påvirket holdningene til sentrale arbeiderpartipolitikere, og Konrad Nordahl og Trygve Bratteli ser ut til å ha utviklet ideer om at medlemskap i EEC ville være formålstjenlig for den internasjonale arbeiderbevegelsen. Bratteli gikk, i sitt foredrag i Oslo Arbeidersamfunn, til og med så langt at han anklaget motstanderne for å være de som svek sosialismen.

Også Labour hadde lagt merke til at velferdsnivået på kontinentet ikke var så kritikkverdig som de tidligere hadde antatt, og partiledelsen inntok først en relativt nøytral holdning til medlemskap. Blant de mest positive i Labour ble det ansett for å først og fremst være et handelspolitisk spørsmål, og deres støtte til medlemskap var avhengig av om det i forhandlingene ville bli oppnådd forsikringer om at medlemskap ikke ville innskrenke statens evne til økonomisk planlegging.

Men motstanden i partiet økte. Harold Wilson avviste at medlemskap ikke ville være skadende for britenes evne til å opprettholde nasjonal kontroll over økonomiplanleggingen, og Hugh Gaitskell sin visjon om hvordan forsoning mellom øst og vest kunne oppnås var ikke forenlig med EEC. Da de sosialistiske partiene i Samveldet gjorde det klart at de var imot britisk medlemskap svarte Labour med at medlemskap var avhengig av godkjennelse fra lederne i Samveldet. Labour spilte igjen på at de var Samveldets parti. Samveldet var en global organisasjon av både rike og fattige nasjoner og i mye bedre stand til å skape forsoning mellom de kommunistiske og ikke kommunistiske statene og fjerne ulikhetene mellom

industri- og utviklingsland. Denne motstanden kan ikke kun avfeies som en taktikk for å samle partiet. De mente også at det fremdeles fantes alternativ til medlemskap for å løse Storbritannias økonomiske problemer.

Da Wilson overtok som statsminister i 1964 konsentrerte han seg også om å stoppe den negative utviklingen i handelen med Samveldet. Men til tross for hans bestrebelser fortsatte handelen å synke. Etter å ha undersøkt hvilke løsninger som fantes på Storbritannias økonomiske problemer kom han frem til at handlingsrommet ikke var så stort som de tidligere hadde antatt. Men skepsisen mot EEC besto. Da Harold Wilson gikk med på å dempe vilkårene for medlemskap var ikke det fordi han mente EEC ikke lenger utgjorde en trussel mot britenes evne til å utføre en effektiv planøkonomi, men fordi han ble overbevist om at det var eneste måten Storbritannia kunne bli godtatt som medlemmer, og medlemskap i EEC var den eneste løsningen på britenes økonomiske problemer og deres beste mulighet for å beholde deres globale maktposisjon. Etter at devalueringen av pundet hadde skapt en viss økonomisk oppsving i Storbritannia oppfattet ikke Wilson handlingsrommet som like innsnevret lenger og han gjenopptok den tidligere kritikken av EEC. Da den nye konservative regjeringen presenterte medlemskapsavtalen for avstemming i parlamentet brukte Labour partipisken for å få sine representanter til å stemme imot forslaget.

I løpet av denne tiden hadde derimot partiledelsen i Det norske Arbeiderparti tatt et oppgjør med den ideologiske motstanden som hadde eksistert mot medlemskap. Dette hadde gjort dem i stand til å revurdere sine holdninger til EF og de hadde kommet frem til at medlemskap ikke bare var ønskelig som følge av de negative konsekvensene ved å stå utenfor, som var Labour sitt eneste argument, men også fordi EF utgjorde deres beste mulighet for å utføre en effektiv bistandspolitikk, skape forsoning med kommuniststatene og fremme sosialdemokratiske verdier internasjonalt. Hvorvidt denne oppfattelsen var korrekt skal jeg ikke spekulere i, og den var heller ikke avgjørende for hvorvidt Norge skulle bli medlemmer. Men oppgjøret de hadde tatt med den ideologiske motstanden var avgjørende for at denne positive holdningen til EF oppsto i Arbeiderpartiet. At Labour ikke hadde tatt dette oppgjøret gjorde dem betydelig mer kritiske til EF enn hva Arbeiderpartiledelsen var.

Litteratur og kilder

Alexander, Philip 2003. "From Imperial Power to Regional Powers: Commonwealth Crises and the Second Application" i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain's Second Application to join the EEC*. London: Frank Cass Publishers.

Allen, Hilary 1979. *Norway and Europe in the 1970s*. Oslo: Universitetsforlaget.

Böhmer, Katharina 2003. "'We Too Mean Business': Germany and the Second British Application to the EEC, 1966-67", i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain's Second Application to join the EEC*. London: Frank Cass Publishers.

Bratteli, Trygve 1968. *Norden og Europa. Et foredrag af stortingsrepræsentant Trygve Bratteli*. København: Foreningen Norden.

Bratteli, Trygve 1970 (1). "Hva mener vi med sosialismen?", i Tore Nilsen og Arne Strand (red.), *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Bratteli, Trygve 1970 (2). "Innlegg I Stortinget 11. Juli 1967", i Tore Nilsen og Arne Strand (red.), *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Bratteli, Trygve 1970 (3). "Innlegg I NATO-debatten I Stortinget 13. Juni 1968", i Tore Nilsen og Arne Strand (red.), *Trygve Bratteli – slik meningene tegner ham*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

Catterall, Peter 2000. "Foreign and Commonwealth policy in opposition", i Wolfram Kaiser og Gillian Staerck (red.), *British foreign policy, 1955-64. Contracting options*. Basingstoke og London: Macmillan Press LTD.

Claes, Dag Harald og Tor Egil Førland 2007. *Europeisk integrasjon*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Deighton, Anne 2003. "The Labor Party, Public Opinion and 'the Second Try'", i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain's Second Application to join the EEC*. London: Frank Cass Publishers.

Delaney, Erin 2002. "The Labour Party's changing relationship to Europe. The expansion of European social policy", *Journal of European integration history*, vol.8, nr.1: s.121-138

Dinan, Desmond 2004. *Europe Recast, A History of European Union*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Eriksen, Knut Einar 1999. "Norge og Norden – Samarbeid og kollisjon", i Chris Prebensen og Nils Skarland (red.), *NATO 50 år – Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé.

Eriksen, Knut Einar og Helge Pharo 1997. *Kald krig og internasjonalisering 1949-1965, norsk utenrikspolitisk historie bind 5*. Oslo: Universitetsforlaget.

Frøland, Hans Otto 1997. "DNA og Vest-Europa 1945-1995: kontakter, samarbeid og utsyn", i Knut Heidar og Lars Svåsand (red.), *Partier uten grenser?*. Otta: Tano Aschehoug.

Frøland, Hans Otto 2001. "Choosing the periphery: the political economy of Norway's European integration policy, 1948-73", *Journal of European integration history*, vol.7, nr.1: s.77-103

Furre, Berge 2000. *Norsk historie 1914-2000*. Gjøvik: Det Norske Samlaget.

Gaitskell, Hugh 1962. *Britain and the Common Market, Texts of speeches made at the 1962 Labor Party Conference by the Rt. Hon. Hugh Gaitskell M.P. and the Rt.Hon. George Brown M.P. together with the policy statement accepted på Conference*. Labour Party.

Griffiths, Richard T. og Stuart Ward 1996. "The end of a thousand years of history: The origins of Britain's decision to join the European Community, 1955-61", i Richard T. Griffiths (red.), *Courting the common market: the first attempt to enlarge the European Community*. London: Lothian Foundation Press.

Haahr, Jens Henrik 1993. *Looking to Europe*. Århus: Aarhus University Press.

Heidar, Knut, Hanne C. Pettersen og Lars Svåsand 1997. "Internasjonale samarbeid", i Knut Heidar og Lars Svåsand (red.), *Partier uten grenser?*. Otta: Tano Aschehoug.

Heradstveit, Daniel 1967. *Debatten om norsk medlemskap i EEC i Stortinget*. Magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

- Jølstad, Anders 1999. ”Storbritannia og Forbundsrepublikken Tyskland i det norske utenrikspolitisk utsyn”, i Chris Prebensen og Nils Skarland (red.), *NATO 50 år – Norsk sikkerhetspolitikk med NATO gjennom 50 år*. Oslo: Den norske Atlanterhavskomiteé.
- Kissinger, Henry 1994. *Diplomacy*. New York: Simon & Schuster.
- Lie, Bjarne 1995. *A Gulliver among Lilliputians... A history of the European Free Trade Association 1960-1972*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Lundestad, Geir 2003. *The United States and Western Europe since 1945*. Oxford: Oxford University Press.
- Newman, Michael 1993. ”The British Labour Party”, i Richard T. Griffiths (red.), *Socialist parties and the question of Europe in the 1950's*. Leiden: E.J. Brill.
- Nordby, Arnt-Iacob 2007. *Norsk integrasjon i Norden? Realismen bak Nordøk forhandlingene*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- May, Alex 1999. *Britain and Europe since 1945*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Parr, Helen 2003. ”The Foreign Office and Harold Wilson’s Policy”, i Oliver J. Daddow (red.), *Harold Wilson and European Integration – Britain’s Second Application to join the EEC*. London: Frank Cass Publishers.
- Parr, Helen 2006. ”Britain, America, East of Suez and the EEC: Finding a Role in British Foreign Policy, 1964-67”, *Contemporary British History*, vol. 20, nr.2: s.403-421.
- Pharo, Helge 1993. ”The Norwegian Labour Party”, i Richard T. Griffiths (red.), *Socialist parties and the question of Europe in the 1950's*. Leiden: E.J. Brill.
- Pharo, Helge 1999. ”Ingen vei utenom? Norge i integrasjonsprosessene i Europa 1946-1994”, i Dag Harald Claes og Bent Sofus Tranøy (red.), *Utenfor, annerledes og suveren? Norge under EØS-avtalen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rosamund, Ben 2000. *Theories of European Integration*. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Reynolds, David 2000. *Britannia Overruled, British Policy and World Power in the 20th century*. Harlow: Pearson Education Limited.

Statistisk sentralbyrå 1994, *Historisk statistikk 1994*.

Vefald, Dag Harald 1971. *Stortingets diskusjon av Norges forhold til EEC*.

Magisteravhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.

Wilson, Harold 1971. *The Labour Government 1964-1970*. London: Weidenfeld and Nicolson and Michael Joseph LTD.

Øksendal, Lars 2008. "In Search of a Greater Economic Entity: Norway and the Sterling Area Episode of the Early 1950s Reconsidered", *Contemporary European History*, vol.17, nr.14: s.523-544.